

ИБРАИМ ПАШИ
ЮРЕК
ЭМИРИНЕН

ИБРАИМ ПАШИ

200

ЮРЕК ЭМИРИНЕН

Повестълер

87.

ЎЎАФУР ЎЎУЛАМ АДЫНА ЭДЕБИЯТ ВЕ САЊАТ НЕШРИЯТЫ
ТАШКЕНТ — 1973

Н.В.
Кемелеева

© Гъафур Гъулам адына Эдебият ве саныат иешрияты — 1975

ЭВЛЯД КЪАЯГЪЫСЫ

Куньбатыдан сувукъ ель эсти. О тереклериниъ къараргъан пытакъларында, телефон теллеринде сызгъырды, эвлериниъ баджаларында увлады. Сачакъларда уджлары афидан пекитильген тенекелерни котерип, оларныиъ арасына сокъулды, инсанларда гонъюль хошнутсызлыкъ дуйгъусыны къозгъады. Мында йылныиъ кузь айларында эр даим къатты ягъмурлар ягъа, кучълю ель уфюре. Шимди де шай олды. Эки кунь токътамай ягъмур ягъды. Ава дымлы, кок къуббеси исе кене де къуршун тюсте булутларнен къаплы эди. Олар ялынъыз акъшам устю болюнип-болюнип дагъыла баштадылар. Яваш-яваш шеэр сокъакъларына къою къаранлыкъ эди. Сонъра ягъмур да, ель де токътады. Чевре-этрафны тынчлыкъ сарып алды. Кимерде бу тынчлыкъны бозып сокъакъларда гурюльти, тасырды къопарып машиналар, арабалар келип кечелер.

Асфальт тешельген сокъакълар куньдюз ягъгъан ягъмурдан ювулып темизленди. Шимди оларныиъ ёллары электрик чыракъларыныиъ ярыгъында джам киби ялтырайлар. Шеэр узеринде кузь айларыныиъ хош тазелиги джайрады.

Орта бойлу, сарышын, къаверенкли пальто кийген, эслидже бир къадын орталыкънынъ сукюнетине бир ан къулакъ салгъан сонъ, сокъакъ бою чабик-чабик адымлады. О эм кете, эм де шашктынлыкънен сагъына-солу-

на бакъа, базы да чапа, дерсинъ кимдир онынъ артып-дан излей. Юрюшинде сакътлыкъ, сертлик дуола. О сокъакътан чыкъкъан сонъ юрюшини явашлатты. Омузына саркъып тюшкеп беяз шалынынъ уджуны арткъа атып йиберди де, беш къатлы эвнинъ алдына келип токътады. Ашыкъмадан джамы сыныкъ къапыны ачып ичери сокъулды. Бу заман бурунына дым, куф къокъусы урды. Урдымы, ёкъса онъа шай кельдимни, не олса да, юзюни екшитип, токъталып теренден нефес алды.

Затен Медине апте бу эвге кельгенде, эр даим озюнде насылдыр бир гонъюль хошнутсызлыгъы дуя. Бугунъ аслы да кейфи, алы ёкъ эди. Амма кене кельди. Пакизен аджыды, онынъ ичюн кельди. «Барып бакъайым,— деди о,— Ваджипнинъ къайда олгъанындан хаберри ёкътыр. Айтайым, бельки къуваныр». Қъуванырмы, ёкъмы? Буны о яхшы бильмей.

О къолтугъындаки богъчаны бир къолундан дигерине авуштырды. Мердивенден юкъары котерильди. Адым аткъан сайын, даа узакъмы дер киби, тёпеге козь ташлады. Мердивеннинъ яры къаранлыкъ кошесинде бир кызынен огълан туралар. Огълан эки къолунен кызынынъ белини саргъан. Яваш-яваш лаф эте. Олар эслидже къадынны коръгенлеринен лафларыны кестилер. Огълан къолларыны кери алды. Эр экиси де диваргъа таба чевирильди. Бес-белли озьлерини танытмакъ истемедилер. Қъадын оларнынъ янындан кечер-кечмез йигит кызынынъ къолуны тутты, басамакълардан ашагъы чаптылар. Медине апте оларны къапыдан чыкъкъандже козьлеринен озгърды. Дудакълары яваштан кыбырдандылар. «Эйгиди сени генчлик,— деди о,— санъа етер олурмы?» Эки яшнынъ бири-бирине мунасебети оны эеджанландырды. Юрегининъ назик теллери тартылдылар. Озюнинъ яшлыкъ чагъы хатирине тюшти.

Медине апте юксек къырлар арасына ерлешкен койчикте догъды. Койнинъ эки тарафындан йылан киби бурмаланып озен акъа. Язда кучъюлю ягъмурлар ягъ-

гъанда Медине яланаякъланып сувгъа тюше, ёрулгъандже чапып ойнай эди. Базан антериси белине къадар быланчыкъ сувнен шишиле тургъан. Балабан ташлар тюбюнден яз-къыш арыныкъ, козь яшы киби сув акъа. Ичеджек олсанъ тишлеринъ бузлай. Қырларнынъ сарп ялылары пляки ташларнен, тамырлары чыкъып тургъан чалыларнен толу. Медине бу ерде ойнамагъа пек севсе де, лякин мында сыкъ-сыкъ кельмеге къоркъа эди. Тасавурынджа масалларда айтылгъан джынлар, шейтанлар дерсинъ бу кошеде яшай эдилер.

Бир кунъ онъа бу ерден кечип кетмек сырасы кельди. О къоркъты. Артына къайтаджакъ олды. Токъталды. Ойланды. Башкъа чаре ёкъ кетмек керек. Дереге якъынлашкъанда адымларыны чабиклештирди. Кимдир, бириси оны чагъыргъаныны эшитти. Юреги кокюс къафесини серт-серт тюртюп башлады. Этрафына бакъты, кимсе корюльмегенинден, джындыр, деп ойланды. Даа зияде къоркъты. Энди о юрмей де, чапа эди. Давуш текрарланды:

— Медине, къызым, къоркъма...

Медине алданмамагъа тырышты. Кимерде джынлар инсанлар киби къычыра, адамларны алдаталар, гъалиба, деп ойланды о. Эм джынларнынъ аякълары терс ола экен. Медине не къадар къоркъса да, джынларнынъ насыл олгъанларыны коръмек ичюн, артына бакъты. Бакъса не коръсин, ондан бир къач адым кенарда Осман эмджеси тура. Қызынынъ козьлерине эвеля кишининъ аякълары илишти. Олар терс дегиль эдилер. Токъталып бол нефес алды. Юзюндеси къоркъу аляметлери бирден гъайып олдылар. Осман агъа къолунда бир салкъым юзюм туткъаны алда:

— Қоркъма, къызым, къоркъма,— деди.

Медине ырджайып кулъди де, сонъра барып эмджесининъ узаткъан юзюм салкъымыны алды. Бу вакъта Медине мектепке баргъанынынъ биринджи йылы олгъан эди.

Мединенинъ генчлик чагъы, мектеп йыллары чабик, дуолмадан кечип кеттилер. О мектепни битирген сонъ, бир якъкъа кетмеди. Чалышмакъ ичюн «Илери» колхозында къалды. Бабасы Джемиль агъа бу колхознынъ белли тютюнджи бригадирни эди.

Медине бала олгъанда чапып юрген багъ-багъчаларда, тютюн тарлаларында чалышмакъ истеди. Эм де чалышты. Бир озю дегиль эди. Мелек, Зина, Мевлюде... тек къызлармы? Екъ, огъланлар да бар эди. Лякин Медине эписинден зияде Керимни — колхоз шоферини бегенди, севди. Иште бу вакъыт о бу къаялар арасында булунмакътан, дереден кечмектен къоркъмады.

Аксине чокъ вакъытыны мында кечирди. Севги бийлеген юрек дердини мында савуштыра эди. Терен кокюс кечирювлер, табнат манзараларына юрек кедеринен бакъмакъ чокъкъа созылмады. Эки яш бир сѣзге кельди, олар эвлендилер. Лякин...

Дженк... Дешетли дженк эр шейин терсине чевирди, Керимни дженкке алдылар. Беш йыл эвде олмады. Дженктен аякъсыз къайтып кельди. Кокрегини орден ве медаллер яраштыра. Шимди олар Керимден хатире оларакъ сандыкъта сакълы туралар. Керим дженктен къайтып кельген сонъ, аз яшады. Хасталанып вефат этти.

Медине апте эм къуванчлы, эм яныкълы хатырлавларнен бир къач басамакъ даа юкъары котерильди. Терледи, юреги быланды. Бу хатырлавлар онынъ гонъюлини къырды, юрек сызлавыны, къайгыысыны къозгъады, яшлыкъ чагъынынъ дер вакъытында къуванчынынъ тельчеленгенине пек окюнди. О шимди Пакизенинъ башына кельген беляны эшитип пек раатсызланды. Пакизенинъ алына ынджынды, аджыды. Геджелери биле о акъта тюшюнип, оны бойле агъыр вазиятте къалдырмакъ олмаз, деди. Бу эвге кельмесининъ себеби де, онынънен джиддий сѣйлешмек ниети эди. Пакизе шимди бойле адамларнынъ ярдымына, огютине мутадж.

Мердивенде йыр сеси эшитильди. Алты-еди яшларында бир огъланчыкъ, эм йырлай, эм де семиз къолларыны саллай-саллай мердивенден ашагъы энмекте. О Медине аптени корьгенинен йырыны кести. Ири козьлеринен Медине аптеге бакъты. Сонъ, кене ойнакълап, сызгырып басамакълардан ашагъы чапты. Бираздан сызгырувнынъ, аякъ давушларынынъ арды кесильди. Орталыкъ тынчланды. Бираздан мердивенде башкъа сеслер янъгырады. Кимдир бириси богъулып-богъулып:

— Халид, ялварам санъа, эвге кир,— деп къычырды.

Сёгюшлер эшитильди. Сонъра, тарс этип къапы япылды. Сеслер тынды. Медине апте булгъа эмнет бермеді. Юреги сыкъ-сыкъ урып, нефеси сыкъылып башлады. Бираз токъталды. Сонъра кене котерилип башлады. Ниаёт о къою ешилъ къапыгъа якъынлашты. Анда, ичериге ачылгъан къапы янында, бир къадын, аркъасыны мердивенге чевирген, босагъаны юва. Тирсеклерини къадар чёрмеленген енъинден къызаргъан билеклери, юкъары тартылгъан этеклеринден беяз балдырлары корюне эди. О, аякъ давушы эшитип, артына айланды. Медине аптени корьгенинен пол ювгъан чулуны кепаргъа быракъты. Юреги бирден шувулдап кетти. Юзюнде тебессюм аляметлери пейда олса да, бунынъ япма олгъаны сезилип мусафирге таба адымлады. Медине аптени къуджакълап, аркъасыны таптады. Ал-эвалыны сорады. О бу къадын янында озюни эр даим яхшы дую. Онынънен корюшмекни буюк бир къуванч сая. Шимди о, Медине аптенинъ кельмесини ялынъыз эйиликке ёрады. Аман къолундан богъчасыны алды. Оны тёрге давет этти. Ози исе къапы артындаки чабаларны косътерип:

— Джаным, Медине аптечигим,— деди о,— бу чабаларны кийинъиз. Одамызнынъ полы бетон, сувукъланмакъ бир шей дегиль.

Медине апте Пакизенинъ къачыкъ чырайына бакъаракъ, Ваджип акъкъында тюшюне эди. Сонъ сыджакъ

ода ичннде доланып, чаблаларны аякъларына сокъты. Пальтосыны чыкъарып чюйге асты. Агъыр адымларнен сет устюне кечип ерлешти. О сыкъ-сыкъ нефес ала. Юрек сыкъынтысы бираз сакинлешкен сонъ, козьлерини Пакизеге чевирди. Бир афта эвельси олар сокъакъта корюшкенде Пакизе шимдикки киби солыкъ дегиль эди. О вакъыттаки шеньлик, муляйимлик, шень бакъыш энди сезильмей. Пакизе пек денъишти. Аз лакъырды эте. Назарыны дигерлерининъ бакъышындан гизлемеге тырыша. Медине апте лафкъа башламакъ ннетинен къолларыны тизлеринне тиреп еринден къыбырданды:

— Уфф,— деди о къайгынен,— не мешакъатлы эвинъиз бар экен. Келип еткенджек аякъларымдан айрылдым. Башым-козюм айланды. Екъ, бойле эвлерде асла яшап оламам. Газы да, ваннасы да керекмей. Деделерден къалма оджакъ къокъусы буруныма урмаса, ашшынып оламам. Чобан къошу киби олса да, озь къаралтынъ олсун. Сонъ, кичкене не япа, яхшымы?

— Даа шимди ювундырып, юкълаттым,— деди Пакизе, кедерли бир сеснен. О газ плитасыны туташтырды. Джебени плита устюне къойды. Бир къач санне индемей отурдылар. Медине апте плитанынъ фышылдысына, стол устюндеки саатнынъ чыкъылдысына къулакъ салды.

— Тюневин келеджек эдим,— деди о,— мусафирим бар эди. Келип оламадым.

Пакизе къаве кетирди. Медине апте шекер парчасыны сютли къавеге батырып, оны тишлеп алды да, бир къач ютум ичкен сонъ, къатыетнен:

— Сенинъ огъурсызынынъ къайда олганыны анъладым.— О фильджаныны ташлады, юткъунды.— Милиция идаресинде экен. Он сутка бергенлер. Къомшумузынынъ огълу, милиционер Салиджан айтты,— деди.

Пакизе индемедн. Айтылгъан хаберге къувандымы, ёкъса кедери даа зияде арттымы, сёнюк козьлеринден, гъамлы юзюнден анъламакъ къыйын эди. Фильджаныны

кенаргъа итеди. Терен кокюс кечирди. Азачыкъ шишкен козь къапакълары сыкъ-сыкъ ойнадылар. Медине апте Пакизенинъ мазум отурмасынынъ себебини яхшы билгенинден, онынъ гонъюлнини алмагъа, юрегине теселли олмагъа тырышты. Лякин буны япмакъ чокъ къолай дегиль. О азаплайыджы дуйгъуларнынъ тесиринден къуртулмагъа ашыкъты. Медине апте фильджаныны стол узерине къойып, онынъ устюни къолунен къапатты.

— Кисенъизге берекет,— деди ве сонъ дудакъларыны пармакъларынен силъди.

— Афиетлер олсун.

Олар, Ваджип акъкында башлагъан лакъырдыларыны девам эттилер. Бутюн вакъыт Медине апте сёйленди. Пакизе башыны ашагъы алып динълей ве кимерде бир яваштан «эбет», «догъру», дей.

— Сонъ насыл къараргъа кельдинъ?— деп сорады Медине апте, бираз лакъырды этип,— Ваджипке барджакъ оласынъмы?

Пакизе омузларыны кысты. О, бу дакъкъалары Ваджип хусусында лаф этмек, тюшюнмек истемей эди. Бойле лакъырды кейфини боза, юрек агърысыны къозгъай. Пакизе козьлерини ашагъы эндирди. Қъашлары чатылды.

— Ёкъ, Медине апте,— деди къалкъынып,— барып оламам. Насыл барайым, о къадар ашшаланмакъ...

— Билем, кыйын. Лякин сен, анасынъ.

— Ойле амма...— Пакизе эснеди, сонъ девам этти.— Мен энди онда уютимни кестим. Янып-куймеге вакъытым ёкъ. Кельсе-келир, кельмей экен, огъурлы ёллар. Ойле дегильми?— Пакизе къолуны пенджере тарафкъа узатты.— кызым бар. О манъа таянгъыч олур. Бутюн ишанчым онда.

— Тюшюнип бакъ, балам. Эр алда кызынънынъ бабасыдыр.

Пакизенинъ юзю джиддийлешти. Кедери сакинлешсе де, къара кирпичлери сыланып агъырлаштылар. Мо-

раргъан дудакълары къалтырадылар. Оларнынъ этрафында уфакъ чызычыкълар пейда олдылар. О, озъ башына сѣйленди: «Акъайым эди о меним. Эм бири-биримизни севе эдик. Амма бакъ сен, не олып чыкъты. Кимнинъ акъылына келпир эди. Агъырмакъ ишкир бир яш, эди. Къызынынъ догъгъанындан биле хабери олмады. Сонъ насыл этер де бойле адамгъа барырсынъ? Алына ынджынам, янам, лякин не чаре. Юрегим парчаланып тельче-тельче оладжакъ. Бельки о мени энди севмейдир»...

Пакизе аякъкъа турды. Бенъзи сараргъан эди. Ода ичинде доланды. Не къыдыра? Бильмей. Шашмалап юре. Сонъ, бирден къолуны силькип, сандыкъкъа догърулды. Андан Ваджипнинъ урбаларыны алып, къагъыткъа сарды ве богъчагъа ашайджакъ бир шейлерини къойды.

— Мына, Медине апте,— деди о,— буларны берирсинъиз. Сонъундан, бельки мен де барырым.

Эртеси куню Медине апте милиция идаресине кельгенде Ваджип идаренинъ азбарыны сипире эди. Юзю бираз къайгъылы олса да, арекетлери къавий, салмакълы эди. Тозланмасын деп о азбаргъа сув септи. Сипирткисини бойдан-бойгъа узатып сипирди. Артына айлангъан арада демир чильтерли къапы янында Медине аптени коръди. Токътады. Онъа терс чевирильди. Узун саплы сипирткини янашадаки араннынъ диварына таяндырып къойды да, азбар ичинде о якъ-бу якъ доланды. Сонъундан яваш-яваш къапыгъа тараф адымлады. Якъын келип, эки къолунен демир чильтерге япышты. Козълерини Медине аптеге тикти. Бу дакъкъалары ондан не сорайджагъыны, не айтаджагъыны бильмей эди. Юзю къызарды. Бираздап эеджаны ятышып, серсерий бакъышы айдынланды. Чересинде тебессюм аляметлери пейда олды. Дерсинъ о бу дакъкъаларны чокътан беклей эди. Ваджип Медине аптенен селямлашты. Пакизининъ, балапынъ сагъ-селяметлигини сорады. Онынъ сеси

къарыкъ ве къаба эди. Ваджип сёйленгенде козылерини кенъ ача, этрафтаки адамларгъа шубели назар ташлай. Къач керелер терен кокюс кечирди. О негедир тарсыкъа, эеджанлана. Юрегини недир кемире. Лаф эткенде ту-тула.

Медине апте бир шей айтмады, эп Ваджипни динъ-леди. Козылерини ондан алмады. Ваджипнинъ башы-на кельген бу беля Медине аптени текмиль ша-шыртты. Къасеветини арттырды. Юреги агъырыдан сыкъылды.

Этрафта омюр къайнай. Миллиция идаресине адам-лардан бири кире, дигери чыкъа. Кимериси сакин, му-лайим сеснен лаф эте. Незакетлиликни сакъламагъа тырыша. Базы бирлери сув ташкъыны киби фелякет котере, ата-тута, ачувдан дудакъларынынъ кенарлары копоклене, сонъ бираздан йымшай, тына, гузель бир адамгъа чевириле. Къарардан зияде къычырмакънынъ, ачувланмакънынъ файда бермейджегини анълай, гъа-либа. Бутюн булар Медине аптеден узакъ эдилер. Мын-да онынъ козылери огюнде олып кечкенлер къадынны меракъландырмады. О ялынъыз Ваджип акъкъында тюшюнди, чокъ ойланды. Йигитнинъ такъдири сны пек раатсызлады. Ваджип даа яш олса да, башындан чокъ мусибетлер кечирди. Бу белялар та дженк йыллары башладылар.

Ваджип бир кунъ азбарда ойнап тургъан арада, немселер оны алып къападылар. «Кучюк партизан» де-дилер. Устюне джекирди, котекледилер. О гуя парти-занларгъа, патрон, аш ташый экен. Эки кунъ ач тутгы-лар. Сорадылар. Пиязлап бакътылар. Бир шей айтмады. Озю де шай, инат. Раметли Тензиле огълуны коръмек, онъа аш-сув бермек ичюн комендатурагъа баргъанда, оны, комиссар къадыны деп сёгди ве дёгдилер. Заваллы къадын джигерлери сарсылса керек ки, бундан верем хасталыгъына огърады. Бир даа тюзельмеди. Оны дерт алып кетти.

Ваджип бир афта немсе зиндаанында ятты. Сонъ чыкъардылар. Эвге башы-козю шишик, ач-чыплакъ алда къайтып кельди. Шомпол урулгъан аркъасы, янбашлары когерип къалгъан. Баланынъ яраларына эки афта зарфында къуйрыкъ ягъы сильдилер.

Шимди Ваджип Медине аптеден джыллы сѣзлер беклей. Джыллы сѣзлер. Ким акъкъында? Къадыны, къызы акъкъындамы? О назарыны Медине аптеден алмай. Бир шейлер айтаджакъ ола, лякин фикирлери къарыша, сѣз тапыштырамай, сусмагъа меджбур ола. Кечмишнинъ аджджы кунълери базыда апансыздан хатирине тюше, юрек ярасыны тазерте. Медине апте кирпичклерини ойнатты. Эльбет, о бу эки генчининъ барышмасыны истей. Онынъ ичюн Пакизеге барды. Мында кельди. Барыштырмакъ къолай шей дегиль. Я бундан сонъ Ваджип кене баштакъланмазмы? Опы койдешим деп намуслы бир къызнен таныштырдым. Къудалыкъны бойнума алдым. Ваджипке инана эдим. Акъибети не олды? Шимди бир даа ортагъа тюшмеллими? О, элесленип башыны котерди.

— Насыл олды я бу, Ваджип?,— деп сорады.

Ваджип агъырлыгъыны бир аягъындан дигерине алмаштырды. Къашлары чатылды. Аст дудагъы ойнады.

— Эписи къабаат менде... Бойле олып чыкъар деп беллемедим.

— Эльбет, огълум, яхшы шей япмадынъ. Пакизе сени чокъ бекледи. Бельки келир де, баланынъ адыны къоярмыз, деди. Амма сен кельмединъ.

Ваджип токъталды. Эки къолунен сантрач рубашкасынынъ якъасына япышты. Тишлери къычырададылар. Дерсинъ оларнынъ арасына уфакъ таш парчачыкълары тюшкен. Бир шейлер айтаджакъ олды. Лякин эеджанланды. Сусты. Сонъра кедерли бир даушнен:

— Баланынъ ады не?— деп сорады. Хавфсынаракъ, этрафына бакъынды. Айткъанларымны башкъалары эшитмедими? Я эшитселер не олгъан? Онынъ кейфи

еринде олмаса да, о буны Медине аптеден гизлемеге тырышты. Сабырсызлана ве базан азаплана эди.

Медине аптенинъ богъазына недир келип тыкъылды. Юткъунаджакъ олды. Юткъунамады. «Бакъ сен онъа,— деди Медине апте озь-озюне.— Эвлядынынъ адыны да бильмей. Не къадар мушкюль шей.» О арареттен къуругъан дудакъларыны ялады. Сонъ енъинен снльди.

— Баланынъ адыны сорадынъмы? Тёвбе, бу не демек? Бабасы даа озь баласынынъ адыны бильмей. Къызчыгъынънынъ ады, Тензиле,— деди яваштан.

Ваджиппинъ омузлары ашагъы саркъты. О, фураж-касыны къашларына къадар басып, къапыдан узакълашты. Милиционер берген богъчаны къолтыгъы астына къыстырды. Азбар ичинде доланды. Къыйышып къалгъан ящик устюне келип отурды. Богъчаны ачты. Чокъ вакъыт онъа бакъты. Къапатып багълады. Акъылына Медине апте тюшти. Къапыгъа чевирильди. О, энди анда ёкъ эди.

— Тензиле — деди фысылдынен.— Анамнынъ ады. Демек о мени даа унутмагъан. Севе. Ах, Пакизе, Пакизе...

Ваджип тюшюнджелерге далды. Олып кечкенлер козьлери огюнде джанландылар.

...О геджеси ава пек фена эди. Токътамадан ягъмур ягъды. Сокъакъларны енгий, беяз туман басты. Къараргъан чыпкакъ тереклер электрик чырагъынынъ ярыгъында къайгъылы корюне эдилер. Болонья плащ кийген узун бойлу, нарын, эсмери бир яш беш къатлы эвден азбаргъа чыкъты. Башыны ашагъы алып, къолларыны плащнынъ джеплерине сокъты да, агъыр адымларнен ёл бою адымлады. Омузларында бир агъырлыкъ, гонъюлюнде бошлыкъ бар эди. О, кимсеге къулакъ асмай, къаршысына расткельгенлерге токъуныпурунып адымлады. Къадынынынъ бир къач дакъкъа эвельси айткъан сёзлери къулакъларында чынълады...

«Энди джоюл...» Бу серт сёзлер оны богъа, теппи сар-сыга эди. Яшнынъ туманлы козьлери эеджандан ич бир шейни эслемей. О къайда, не макъсаднеп кеткенини бильмей эди. Беш къатлы эвден узакълашкъан сайын, юргини кедер басты. Козьлери торланды. Яшнынъ ким-сеси ёкъ эди. Бабасы Усени агъа Манчжурия чёллеринде эляк олды. Апасы, Тензиле апте исе, бир къач йыл эвельси вефат этти. Бир озю къалды йнгит. Бир де бир зенаат огренмеге тырышты. Окъувгъа кирди. Зена-ат мектебини битирген сонъ, заводкъа ёлланма алды. Шимди де анда чалыша...

Башыны саркъытып кетмекте олгъан йнгитни аз къалды машина басмагъа. Машина кучлю джыйкъыл-дап токътаса да оны бир кенаргъа къакъып йнберди. О, аягъында агърылар сизди. Лякин о йыкъылмады. Плащлы яш сёгюшкенлерини, къаба лаф эткенлерини эшитти. Кимдир бириси онынъ енъинден тутуп тартты, къуветнен силькеди.

— Козьлеринъ къайда эди, ахмакъ...

— Яндыр, не бакъып отурасынъ. Бир даа сокъул-маз. Ичкен олса ракъы ичкен, акъылыны ичмесин. Оны къуртараджакъ олып машинамы харапладым.

Адамлар чапып кельдилер. Машиналарны, плащлы-ны сарып алдылар. Джеп фенери плащлынынъ юзюне догърултылды. Онынъ козьлери эеджанлы ве атешли эдилер. Милиция сержанты къагъыткъа бир шейлер къайд этти.

— Сархошмы?— деп къычырды арттан кимдир.— Пезевенк ичкен сонъ баре эвинъден чыкъмагъайдынъ даа.

— Мына шимди онъа ляйыкълы джевап берильсе, о бир даа секирмез эди, амма,— деп къычырды кене бири.

— Юр, идареге барайыкъ,— деди сержант,— анда бакъармыз. Олар идареге кельгенде саат он бирге якъын эди. Қабул одасында токътадылар. Ода сигар къо-

къуй эди. Сол тарафта, дивар янында бойдан-бойгъа скемлелер тура. Яш аякъ устюнде токътады. Плащынынъ балчыкълы этегини котерип, джебинден папирос къутусыны чыкъарды.

— Сигар якъмакъ мумкюнми?— деп сорады о.

— Мумкюн.

О, ялынъыз бундан сонъ папиросыны агъызына къапып, серник чертти. Одагъа милиционерлерден бири кире, дигери чыкъа эди. Сержант стол артына кечип ерлешти. Кимнидир беклеп, козьлерини дёрт бир тарафкъа кездирди. Одагъа милиция лейтенанты кирди. О, тос томалакъ эсмери бир адам. Башы балабан, тѣпеси таз. Лейтенант сабырнен отурды. Дагъыныкъ къагъытлары озюне якъын чекип, башлайыкъмы, дер киби сержанткъа чевирильди. Сонъра плащлыгъа хитап этип:

— Адынъ, фамилиянъ не?— деп сорады.

— Ваджип Мустафаев.

— Ваджип Мустафаев?— Лейтенант таныш бир кимсесини корьген киби козьлерини тѣгереклетти. Ваджип де тааджипленди, лякин бир шей айтмады. Бираздан сонъ лейтенант:

— Айт,— деди,— насыл олды бу иш. Ичтинъми?

Ваджип папиросыны чызмасынынъ табанынен басып сѣндирди. Яваш сѣйленди.

— Агъызыма алмадым.

— Догърусыны айт, къафа кутъме. Эльмаз Арабаджиеваны билесинъми?— Лейтенант насылдыр къагъытларгъа козетти.

— Билем.

— Опы не ичюн урдынъ? Янъы пальтосыны йырткъансынъ. Шикъет... Беш адамнынъ имзасы бар.

Лейтенант аякъкъа турды. Къолларыны джеплерине сокъып, доланды. Бекледи. Сонъ текрар отурды.

— Не сусып отурасынъ, сени беклейим.

Ваджип аякъкѡапынынъ окчесинен балдырыны къашып алгъан сонъ:

— Эльмазны къабааты... олгъаны ичюн урдым.

Шундан сонъ олгъан лакъырдыларнынъ эписи язылды, ресмийлештирильди.

Язылгъан протоколны окъуп имзалагъан сонъ, яшны башкъа одагъа озгъардылар. Алчакъ таванлы, дѣрт коше одачыкъта эки адам бар эди. Олардан бириси йигирми беш яшларында. Сарышын йигит. О, къасеветли, оданынъ кошесине сокъулгъан, ята... Дигер бириси къыркъ яшларында. О, шенъ, озюни сербест тутат. Къызыл янакълары патлайджакъ киби шишкен. Уфакъ козьлери ичке батып кеткенлер.

Ваджип ичери киргени киби о адам аякъкъа коте-рильди. Ичмеге тютюн сорады. Ерине къайтып отурды.

— Сени де якъаладылармы?,— деп мыдырданды о, — сабагъадже бир къачыны даа кетирирлер. Айт, сен не ичюн тюштинъ? Бу йигит,— о кошедеки яшны косъ-терди,— нишанлысыны котеклеген. Ахмакъ. Къадынъгъа кучю еткен, коресинъми! О Ваджипнинъ берген папи-росыны бир къач кере тарткъан сонъ, яшкъа узатты.— Истемейсинъми? О сенинъ ишинъ. Зорламагъа акъкъым ёкъ. Мен исе башкъа,— деди о кендиси акъкъында ай-тып.— «Волга» машинам бар. Кунъде йигирми кумюш къазанам. Гедже саат он экиден сонъ, вокзалгъа барам. Бир къач рейс — бир авуч пара. О манъа ете. Азы къарар, чокъу зарар, дейлер. Лякин тузакъкъа тюштим. Сен къоранта меселеси дедиңъми? А-а, ерунда. Эр алда айт, меракълы олса керек. Джан сыкъысы, барем эгленирмиз.— О папиросынынъ тюпини кошеге атып йиберди, дудакъларына япышкъан тютюн парчачыкъларны къолунен сильди. Акъсырды. Сонъра, Ваджипке тараф айланды. Уфакъ козьлерини онъа тикти. Бекледи. Ваджип ашыкъмады. Аякъларыны узатып созылды. Раат ятып оламады. Къыбырдана берди. Баягъы вакъыт су-сып отурдылар. Ялынъыз сарышын киши уфюльдеп,

ингильдеп турды сонъ о да тынды. Шофер Ваджипни сыкъарлады.

— Амма да беклеттинъ. Балчыкъкъа батып чана-лагъан машинагъа ошадынъ.

Ваджип онъа сувукъ назар ташлады. Ачувы къозгъалды. О бу эрифни яхшы этип сѣгмек истеди. Лякин къыйын олса да озюни тутты. Факъат онынъ зорлавына даянамады. Серт-серт сѣйленди.

— Санъа эглендже керекми? Екъ. Бу куфлю диварларгъа бакъ да отур. Мында вокзал да, бир авуч пара да, шахсий машина да ёкъ. Яшавнынъ къолайыны къыдырдынъмы? Мына санъа къолайлы, кейfli яшайыш. Энди тапкъансынъ арагъан еринъни. Мен сенинъ киби-леринден дегилим. Меним байлыгъым мына бу насырлы къоллардыр, анъадынъмы?— О эллерини огге узатты. Сонъра сарышын яшкъа тараф чевирильди. О чекмени-нен башыны къапаткъан ята эди. Этрафтаки диварлар Ваджипни сыкътылар, кедерини арттырдылар. Юзюнде гъам-къасезет чизгилери асыл олды. Амма оны булардан зияде мында тюшмесининъ себеplerи кедерлендире эди. Аслында о не киби къабаат япты? Машиналар токъуштылар... Пакизе. Пакизени ынджытты... Ынджытты дегиль, акъаретледи... Оны энъ агъыр дакъкъаларда терк этти. Къахпенен тутынды. Алданды, пек алданды. Къафасында долагъан бойле фикирлер оны эзистледилер.

Ваджип кене шишик янакълы кишинге бакъты. Къаба лакъырдысы онда кин, гъазап къозгъамагъан. О киши сакин бир сеснен:

— Сен манъа ачувланма, къардаш,— деди.— эр къой озъ баджагъындан асыла. Къабаатымызгъа коре джезасыны да алырмыз. Бельки бунынъ да бир хайыры бардыр.

Ваджип онынъ чин къалптен айткъан сѣзлерини бе-генди. Ачувы бирден ятышты. О эфкъярланмакъ, юрегин-деки дердини тѣкмек истеди. Олып кечкен вакъианы икяе этип башлагъаныны озю де дуймай къалды.

...Ильк баарь куньлериинден бири эди. Ачыкъ, мавы кокте кунеш ялтыраса да, кыыздырмай эди. Тосат-то сат салкыын ель эсе. Авасы бирден бозулды. Япалакъ-япалакъ къар ягъды. Уйледен сонъ кок къуббеси булутлардан арынып, кунеш корюльди ве къар ирип башлады. О чамурнен къарышты, ёллар сувгъа толып арыкъларгъа акътылар. Мен почтагъа бараджакъ олып, энди кочип кететкъан трамвайнынъ басамагына атлап миндим. Ичери сокъулдым. Адамларны итедим. Олар да мени итедилер. Трамвай токътайджакъ ерине якъынлашкъанда эр кес арекетке кельди, шамата къопты. Мен эп огге, къапыгъа догъру джылыша эдим. Қъалабалыкъкъа алданып, билет алмакыны унутаязгъаным. Джебимдеки акъчаны зар-зорнен чыкъарып, янашамдаки шишман адамгъа узаттым. Билетни алгъан сонъ, онынъ алдына кечтим. Абайламадан тирсегимнен кимнидир тюрткеним.

— Яваш ол, къайда ашыкъасынъ,— деди би-
риси.

— О да сангъа не керек,— дедим. Сесим къаба чыкъты. Албу ки, ачувланмакъ, биревни ындытмакъ ишетим ёкъ эди. Бу арада трамвай бирден токъталды. Аз къалды йыкыладжакъ эдим. Бир къолумнен янашамдаки кызынынъ омузына япыштым, дигеринен тёпедеки мешин алкъагъа узандым. Файда бермеді. Бар къуветимнен огдекилернинъ устюне авдарылдым. Омузына къо-
лым тийген кызынынъ аягына бастым. Услупсыз бир иш япкъанымны озюм де дуйдым, лякин не чаре, энди кеч олгъан эди. Кыыз индже сеснен кычырды.

— Вай, аячыгъым...

— Афу этигъиз,— дедим кыызгъа. О кулюмсиреди. Лякин бу кулюмсирев меним юрегиме енгиллик бермеді. Чюнки бу кулюмсирев зорнен япылгъаны корюлюп тура эди. Асылында исе кызынынъ юзюнден онынъ аягы пек агъырткъаны белли эди. Сонъра тюшюп кеттим. Бу корюшювден мен кызынынъ къара козылериин, темиз

юзюни, слакъ, къабарыкъ дудакъларыны эследим. Берабер кеттик. Бетон мердивенлерге якъын баргъанда токътадым. Къызы аркъадан козетмек истедим. Мен онынъ тюзгюн эндамына, омузлары устюнден ашагъы саркъкъан билек къалынлыгъындаки снѧ сачларына бакътым. «Аджайип, чокъ аджайип, къыяфет»— дедим.

Къыз мердивенден юкъары котерильди. Почта идаресине киреджек арада башыны чевирип, мапъа бакъты. Мен къыбырдамай эп еримде тура эдим. Къач дакъ-икъалар беклеген сонъра, мен де чабик адымларнен почта идаресининъ мейдан залына кирдим. Агъамнынъ къызына телеграмма ёллайджакъ олдым. Залда адам чокъ. Олардан базылары столлар артына отурып, нелердир яза, дигерлери уфакъ пенджеречиклер янында невбет беклейлер. Мен зал бою доланып, мында чалышкъан койдешим Медине аптени араштырдым. Оны корьмегеним баягъы олгъан эди. Раметли анам сагъ экенде о бизге сыкъ-сыкъ келе тургъан. Шимди оны корип, ал-эвалыны сорайым, дедим. Нѧет оны таптым. Якъын бардым. Мен сонъки кере мында кельгенде о башкъа болюкте чалыша эди. Бу кереси де анда ишлейдир белледим. Албу ки, оны башкъа болюкке алмаштыргъанлар. Селямлашып, сораштыкъ. Телеграмма ёллайджагъымны айттым. О единджи пенджереге, бармамны теклиф этти. Медине апте къызынынъ адыны буюк бир урьметнен айтты. Факъат меним ичюн бунынъ бир тюрлю эмиети ёкъ эди. Мен о арада къыз акъкъында дегиль де, телеграммагъа не язмакъыны ойлай эдим. Стол башына кечип, чокъ вакыт тюзюндим. Озюмдже телеграмма осал чыкъмагъан эди. Шай олса да, фикримни кягъыткъа язмагъа сакъындым. Сонъ яздым. Текрар окъудым. Турдым. Единджи пенджере янына кельгенде бирден токъталдым. Бакъсам не корейим анда трамвайдаки къыз отура. Пакизе дегени шу олмалыдыр, дедим. Чюнки онынъ янында чалышкъан башкъа къыз ёкъ эди. Эсджаплансам да, къызы текрар корьмектен

хошнут эдим. Арада утанаджакъ киби ал олмаса да, кене де бирден бир якъын бармагъа чекиндим. Сонъра озь-озюме бу къадар раатсызланмагъа не бар дедим. Коръмей аягъына баскъан экеним. Сонъ не олгъан? Бардым. Телеграмманы эм узатам, эм де юзюмни пенджеречик артына гизлемеге тырышам. Қъыз телеграмманы алып, сабырнен окъуды. Манъа бакъып кульди. Онынъ назлы кулькисинде бир джилъве, охшав бар эди. О кягъыткъа бир шейлер язып:

— Кимге, севгилинъеми?— деп сорады.

— Не ичюн севгилиме олсун?

— Қъыз, «айса кимге»,— деген киби манъа бир даа бакъты.

— Сизчюн онынъ не эмнети бар?

— Я олса?

Мен индемедим. Омузларымны кысып, акъчаны тёледим. Энди ишим биткен олса да, пенджере янындан кетмек истемей эдим. Бирде-бир шейге маначыкъ этип, кызынен сёйленем. Кяде бир тикленип онъа бакъам. Буны буюк сакъытлыкънен, мукъайтлыкънен яптым. Эппейи вакъыт, кызынен эгленген сонъ, азбаргъа чыктым. Ашханагъа кирип, одыр-будыр къапындым. Пиво бар эди. Бир шише буз киби салкъын пиво ичтим. Қъызы хатырладым. «Пек дюльбер,— дедим озь-озюме,— муляйим...» Онынъ козьлеринде бир сыджакълыкъ, алев сездим. О козьлер гъает гузель эдилер. Ашханеде чокъ отурмадым. Андан чыкъып, копюр бою, озен сувыны сейир эте-ете адымладым. Ятакъханеге акъшам устю кельдим. Кроваткъа узандым. Окъуйджакъ олып къолума «Материалларнынъ къаршы тирелюви» китабын алдым. Бир къач саифе ачтым, сонъ ташладым. Башымда тюрлю фикирлер долана.

Шу куню ишке бармадым. Чюнки бир кунъ эвельси эки смена чалышкъан эдим. Юкъум келе, амма юкълап оламай эдим. Тёшек ичинде о якъ, бу якъ фырландым. Сонъра терен юкъугъа далгъаным.

Ильки танышлыкътан сонъ почта идареси огюнде сыкъ-сыкъ пейда олдым. Экинджи, учюнджи, дёртюнджи кере. Эм эр кересинде къызны корюп, онъа бир къач сёз айтмагъандже андан кетмей эдим. Къыз да буны дуймай, къалмады. Не ичюн бу къызгъа бойле багъландым? Оны юректен севдимми экен? Эльбет, бир вакъытлары пешимден юргенлер, манъа ашыкъ олгъанлар да бар эди. Факъат иштим уймады. Тез айырылыштыкъ. Шимди оларны унуттым. Бар эдилер, ёкъ олдылар. Энди тек бу къыз акъкъында тюшюнем. Онынъ табияты насыл экен? Я барып та бу да оларгъа ошаса, алым не олур? Екъ, бу сефер юрегим алданмагъа истемей. Даа да догъ-русы мен ондан айырылмагъа истемейим.

Бир кунъ биз кене сокъакъта расткелиштик. Къызынынъ чырайы серт бир къыяфет алгъан. Мен онъа сёз къатмагъа чекиндим. Къыз манъа серт-серт бакъты да:

— Излеп джюргенинънинъ манасы не, йигит, бунынъ сонъу оладжакъмы?— деп сорады. Эеджандан дудакълары къалтырады, козьлеринъ фырыл-фырыл ойнадылар. Ачувлангъаныны дуйдым. Амма анда кедерлик, хошнутсызлыкъ сезмедим. Мен къызынынъ асабийлигине эмиет бермедим. Башымны бир тарафкъа бурып, джылмайдым ве незакетнен:

— Бу излемекми? Ёкъ. Сен къоркъма, шайлы къыз... — дедим. Айтаджакъ сёзлерим башкъа эди, айтамадым.

Аллея бою кеттик. Чевре-чет тена эди. Парчалангъан булутлар арасындан корюнип алгъан йылдызчыкълар бизни озгъара эдилер. Эмен тереклери янына кельгенде, адымларымны явашлаттым.

— Бирер фильджан къаве ичейикми?— дедим. Къыз омузларыны сыкъты. Юрюшинде сертлик, бакъышында тюшюндже бар эди. Лякин манъа ред джевабы бермедим. Кафеге кирдик. Кескин къара къаве ичтик. Олдыкъча къызынынъ сайгъысыны къазанмагъа тырыша эдим. Биз базан лаф эте, базан суса ве эр кересинде уют, ишанч толу козьлеримизнен бири-биримизге бакъа эдик. Кенъ

сокъакъкъа чыкътыкъ Вакъытнынъ кеч маали олгъа-
нындан, сокъакъларда адамлар, машиналар сийрек-сан-
дыракъ расткеле эдилер. Къолларымны артыма алып
башта къызынен ян-янаша кеттим. Сонъра, озюме бираз
сербестлик берип, къызынынъ къолтугъына кирдим. Бу-
ны энъкъастан, къызыны сынамакъ ичюн яптым. Зате-
н инетимде янъылмадым. Къыз манъа сувукъ назар таш-
ласа да, индемени. Онынънен бирге адымладым. Олъа
бакъкъан сайып мени къуванч дуйгъулары сарып ала
эди. «Спартак» кинотеатри къаршысына келип токъ-
талдыкъ.

— Энди озюм кетерим,— деди къыз яваш давуш-
пен,— дудакълары сыкъылып, джылмайдылар. Къаш-
лары котерильди. Бутюн буларны чыракъларнынъ яры-
гъында эследим.

— Екъ,— дедим мен сесимни бираз къабартып,—
сен тюшюнип бакъ, Пакизе. Къараплыкъ, сокъакъ ким-
сесиз...

Бу дакъикълары оны кимлердендир кунълей баш-
ладым. О меним айткъанларымны динълемесе керек,
къайдаларгъадыр бакъа эди. Сонъра яваштан:

— Мен къоркъмайым, эр вакъыт бир озюм джюрем,
— деди. Сонъра манъа чевирилип:— Меним адымны
къайдан билесинъ?— деди.

— Онынъ эмиети бармы?

— Эр алда.

— О шимдилик сыр...

Къыз енгильден кульди. Онынъ без, сырма тишлери
парылдадылар.

— Мен де сенинъ адынъны билем,— деди о къуванч-
пен.— Акъылынгъадамы телеграмма?..

Танышкъанымызгъа баягъы вакъыт олды. Бири-би-
римизге алышып къалдыкъ. Эр дефа турмуш акъкъында
лаф эткенде, келеджек омюрни озюмизге уйгъун тарзда
тасвир этмеге тырыша эдик. Бойле чекишювлер чокъ
девам этмеди. Затең чекишюв эдими булар? Джильве-

ли, шенъ, атта тылсымлы омюр эди. Узун лафныпъ кысыкысы, бири-биримизни севе эдик. О бизге кучъ берди. Илъхамландырды. Бундап сонъки лафымыз тойгъа азырлыкънен башлана, онынънен де бите эди. Той япув тедаригине къапылдыкъ. Бир кунъ акъыл танышмакъ ишетинен Медине аптеге бардыкъ. Биз о муляим къадынны экинджи анамыз деп биле ве оны урмет эте эдик. Чюнки не Пакизенинъ, не де меним кимсемиз ёкъ эди. Пакизе эль къолунда тербиеленген. Бабасы дженкте гъайып олгъан. Анасы, эки къардашы бомбалавдан эляк олгъанлар. Пакизе бомбалав вакътында сокъакъта ойнай экен. Ойле де сагъ къалгъан...

Башымыз сыкълетте къалгъанда аман Медине аптеге чапамыз. Эвляд севгиси коръмеген бу къадын бизни озъ балалары киби къабул эте. Мен де къолумдан кельген ярдымны косьтермеге тырышам. Оны агъачнен, комюрнен теминлевни бойнума алдым.

Медине аптенен корюшип, лаф этмекнинъ буюк файдасы олды. Чокъ шей огрендик. Тойгъа чагъырыладжакъ адамларнынъ, ашаладжакъ, ичиледжек шейлернинъ джедвелини ясадыкъ. Джедвель кягъыты Пакизенинъ ачыкъ мавы сумкасында сакълы тура эди. Эвленмездеп эвель завод идареси мангъа бир одалыкъ квартира берди. Эш-достларымны чагъырып той эттик.

Янъы одагъа ерлешкенимизнен, Пакизе оны донатув ишинен мешгъуль олды. Никелли кроватины оданынъ сол тарафына ерлештирди. Пенджере янына тѣгерек стол къойды. Ондап бираз кенарда диван тура эди. Бойлеликнен бу одачыкъта бизим бахтлы кунълеримиз кечип башлады. Базан мен иштеп кельген сонъ Пакизе тизлеримнинъ устюне отура да, бойнума сарылып:

— Холодильник, шифоньер, телевизор алмакъ керек,— дей эди. Козълеримнинъ ичине бакъа. Мен онынъ индже белине сарылып, къуветнен сыкъам. Баладжасына кулюшемиз. Факъат мен эп тюшюнем, ташынам.

— Эльбет,— дейим Пакизенинъ белини бошاپ,— эвге эр шей керек, онсыз мумкюн дегиль. Я оларны къайда къоярмыз.— Бойле дей де, озюм исе, оданы козьден кечирем. Дивардан-диваргъа къач метр олгъаныны къарарнен эсаплайым. Меним айткъанларыма Пакизе кулюмсирей:

— Омюр билля мында яшамамыз эбет,— дей,— къорантада учюнджи адам пейда олса квартира истеп ариза язармыз.

— Бир янгылыкъ бармы ёкъса?— дедим мен эеджаннен.

— Олмаса... Пакизенинъ юзю къызарды...

Кузь кельди. Авалар бозулды. Сыкъ-сыкъ ягъмурлар ягъа башлады. Сарарып тёкюльген терек япракълары сокъакъларны, къалдырымларны толдырдылар. Геджелери кяде бир сувукъ еллер эсти. Мен бутюн кушъ заводда булунам. Янъы кетирилген тезьяларнынъ монтажна башладыкъ. Ишке саба эрте кетем, акъшам кеч келем. Пакизе бунъа алышып къалды.

Кет-кете Пакизде бир денъишиклик дуоуп башладым. Юрюшюнде, бакъышында сакинлик сезиле. Бир кунъ, тамам акъшамлыкъ аш маали эди. О бирден къашыгъыны ташлап, кокюсине япышты, оксюрди, охшыды, чар-чабик еринден турып тышкъа агылды.

Мен онынъ артындан бакъып къалдым. Тамагъымдан аш кетмей эди. Чанакъны четке итедим. Пакизе бираздан сонъ ичери кирди. Манъа бакъып кулюмсиреди.— Сен къулакъ асма, ашынъны аша, гъалиба эвни денъиштирмек вакъыты келеята,— деди. Мен бирден аякъка турып, Пакизени къучакълап козьлеринден, бойнундан, сув къокъулы сачларындан оптим... Башыны кокюсине бастым. Пакизенинъ сыджакъ нефеси юзюме урды. Юрегимнинъ сыкъ-сыкъ ургъаныны дуйдым.

Кушълер, афталар кечти. Заводда иш кунъ-кунъден къызгынлаша эди. Токаръ тезьяларынынъ монтажны-

нен огърашамыз. Къолумдан чёкюч, анахтар тюшмей. Атта уйлелик ашны биле, эксери вакъыт, тезья башында ашайым. Кимерде сварканен огърашам, машиналарнынъ тураджакъ негизине бетон къоймагъа ярдым этем. Ерулам, эвге кельсем, кыбырдамагъа биле истемейим. Айнынъ сонъуна таба, не исе де монтаж ишини битирдик. Оларны чалыштырып, сынап бакътыкъ. Баш инженер Сафронов, цех башы Елдашев тезьяларнынъ этрафыны доланды, энъ уфакъ машина кысымларынынъ арекетине дикъкъат эттилер. Моторларнынъ чалышувундан чевре-чет сагъыр бир гюрюльтинен толу эди. Челик садалары инсан сеслеринен къарышып, анълашылмаз бир шувулты асыл эттилер.

Бу арада яныма Колесов кельди. Цехимизнинъ устасы, зарарсыз, яманлыкъсыз бир йигит. Ичмекни севе. Къолумдаки майлы чулны кошедеки ящикке ташлап, устагъа чевирильдим.

— Сменада алтмыш деталь къайрамакъ мумкюн олур,— дедим.

— Чокъ дегильми?

— Не ичюн чокъ олсун. Эскилерине коре йигирми беш деталь зияде.

— Олмаса сенден бир шишечик — деди о.

— Бу къадар ишке бир без не демек олсун? Эм мен бир озюм дегилим...

— Олар да къошулырлар,— деди Колесов.

Ишни кеч битирдик. Сонъки невбетте ерлештирген тезья къол тутты. Ишлегенде о азгъана саллана эди. Болтларны, гайкаларны яхшы этип сыкътырдыкъ. Кеч олгъанына бакъмадан ашханеге кирип, богъазымызны сылатмакъ истедик. Ашхане ракъы, экшиген ашнен къокъуй эди. Сигар тютюни уфакъ, дёрт коше одачыкны туман киби сарып алгъан. Биз къапынынъ къаршысындаки столгъа ерлештик. Биринджи къаделерни токъуштырдыкъ. Къалгъанларыны шай, столгъа токъундырып ичтик.

— Сен аша, ачыккыяндырсыпъ,— дей Колесов ма-
нъя. Балыкъ эти санчылгъан вилканы узатып.— Аша,—
деп зорлай.

— Ёкъ, сигарета керек,— дейм. О манъя «Беломор»
бере. Анджакъ чокъ отурмадыкъ. Ашады, ичти де, ша-
тырды, гюдюрди кыпарып, стол башындан турдыкъ.
Мен дуйдым сархошлангъаным. О якъкъа, бу якъкъа
салланам. Кимдир бириси енъымден тартты. Айланып
бакъсам, янымда достым Сеитнафе тура.

— Сени озгъарайыммы?— деди. Онынъ кыолуны чет-
ке итеп, ачувнен:

— Керекмей, озюм...

Лякин аякъларым кыалтырай. Козылер мунарлан-
гъан. Ач кыарынгъа ичтим, коресинъми. Бир кереден
башыма урды.

Мен эвге кыайтмадым. Ашханеге келип, кене шу стол
башына кечтим. Тютюн ичмек истеп, джеплеримни акъ-
тарсам да, папирос тапмадым. Эппейи вакыт отурдым.
Эфкярландым. Бу арада кыулакъларыма таныш бир сс
эшитилди:

— Бошмы?

— Ким экен,— дедим. Башымны котердим. Стол
япында гузель эндамлы бир кыыз тура. Онынъ бир
кыолунда салат, экинджисинде исе бир стакан кисель
бар эди. Тёгерек, ири, кыара козылери манъя ойчан бакъ-
тылар. Ах, о назлы, тылсымлы козылер. Я шимди, ге-
дженинъ дер маалинде бу не демек? Такъдирми?

— Отур,— дедим тыныкъ сеснен,— бош, эльбет.

Кыыз бир кыолунен антерининъ этегини тюзетип,
сакъытлыкынен отурды. О булка кесечиклерини чий
кыаймаккъа булгъалап-булгъалап кыапа. Онынъ узун
пармакълары, кызыл ренкке боялгъан сюйри тырпакъ-
лары, кыалын дудакълары, даима арекетте булунгъан
кыалем кыашлары козюме илиштилер.

— Сен кеч маальде мында не япасынъ?

— Иштен кыайтам,

— Кийинген-кѳушангѳан алда? Чокѳ худжур шей, ойлеми? Сен мени багѳышла, мен азгѳана...

Кѳолумны козѳлеримнинѳ оѳюнде айландырып; ичкенимни анѳлатмакѳ истедим. Кѳыз стакапыны четке итеп, кягѳтынен дудакѳларыны сѳльди. Сонѳра джиддий, бир тавурнен:

— Дюнѳяда ишнинѳ тюрлю сою ода, йигит,— деди. — Опынѳ эр бир арекети, лаф этиови манѳа таныш, якѳын эди. Шай олса да, кѳызнынѳ озюни тутышында сертлик, сувукѳлыкѳ сездим. Бу хусусиетлер манѳа чокѳ йыллар эвельси севген кѳызлардан бирини хатырлатты. Кѳызы танымакѳ, эсимде кѳалгѳан чизгилерини эсле-мек инетинси онѳа дикѳкѳатнен бакѳтым. Таныдым. О, Эльмаз. Кѳыз козѳлеримни опынѳ чересинден алмагѳанымны дуйды.

— Не о кѳадар бакѳасынѳ?— деди о.— Екѳса таныш-билишинѳе ошаттынѳмы?

— Екѳ, ошатмадым, таныдым,— дедим.

— Кимни?

— Эльмазны.

— Вай, я сен ким оласынѳ?

— Танымадынѳ демек?

Эльмаз башыны ашагѳы асып, ойгѳа далды. Манѳ-лайында индже чызыкѳлар пейда олды.

— Шай, танымадым, э-э.— Тез унуттынѳ,— дедим кедернен.

— Токѳта,— деп фысылдады о,— Ваджип сенсинѳ-ми? Амма да денѳишкенсинѳ.

— Сен де пек денѳиштинѳ.

— Итимал.

— Тек бу корюшув пек худжурлы ерде олды.

— Не япаджакѳсынѳ?— деди о кокиос кечирип.

Эльмаз скемлесини манѳа таба джылыштырды.

— Эр алда корюшкенимиз яхшы олды. Буны мен чокѳтан арзулай эдим.

— Шунынѳ ичюн де танымадынѳ, ойлеми?— дедим.

— Ёкъ — деди о кулюп — бир кереден алдырамадым, Факъат сесинъден таныдым.

— Унутмадынъмы?

— Хайыр.

— Мен танысам да унуттым. Чюнки ред эткен эдинъ, акъылынъдамы?

— Ойле деме. Мен къабаатлы дегилим.

Эр шейни хатырлатып, кызыны ынджытмакъ истемедим. Къолумнынъ терс тарафынен къуругъан дудакъ-ларымны силип:

— Не вакъыт кельдинъ, къайда отурасынъ?— деп сорадым. О, бир кереден джевап бермеди. Қозылерини доландырды. Сонъра:

— Кельгениме бир ай олды. Буфетте чалышам,— деди. О сусып, пенджереге бакъты. Сигарет чыкъарып якъты. Ким бильсин, бельки яныгъыны атешнен сѣндирмек истегендир. Мын кыздан разылыкъ алмай, сигарет къутусына узандым. О бир шей айтмады, аксине къутуны манъа таба итеди.

— Папирос ичкен адетинъ де бармы?

— Омюр эр шейни огрете.

Эльмаз сигаретини пармакълары арасына алып, башыны котерди, тютюн думаныны юкъары уфледи.

— Юр,— деди о аякъкъа турып,— манъа кетейик. Эскини хатырлар, дертлеширмиз.

— Олмаз,— дедим серт даушнен,— о кунълер олдыкъча аджыныкълы. Энъ яхшысы бу корюшюв хатирине ракъы ичейик. Эфкъярланырмыз.

Эльмаз текрар ерине отурды. Мен бир шише ракъы кетирдим. Стаканларгъа тѣктим. Бирини озюме алдым, дигерини онынъ огюне къойдым. Къыз сакъынып, чекингендай олып, къолуны стакангъа узатты. Сонъ, стаканларны токъуштырдыкъ. Ичтик, къапындыкъ. Мен бир шише даа кетиреджек олдым.

— Керекмей,— деди Эльмаз енъимден тартып,— азы къарар, чокъу зарар.

— Эльмаз, бир стакан даа... Къурбанынъ олайым.

О меним эски яраларымны, дердимни къозгъады. Бу арада козюме Эльмаздан башкъа кимсе корюнмей эди. О къолумны яваштан сыкъты.

— Энди кеч олды. Юр къайтайыкъ,— деди. Къолтугъыма кирди. Мен текмиль сархошлангъан эдим. Эль-аякъ тутмай, козьде ярыкъ ёкъ эди. Башымны къолларымнынъ арасына алдым. Тюшюндим. Эп тюшюндим. Сонъ, башымны котердим. Дамарларымдаки къан ойнады. Джошып йырладым.

Эльмаз киб, Эльмаз...

Эм йырлай, эм де Эльмазгъа сарылам. Турып азбаргъа чыкътыкъ. Къаранлыкъта оны къуджакъладым. Оптим. Сонъ, троллейбус кельди. Эльмаз мени зор белянен машинагъа миндирди. Троллейбускъа кирген арада кимгедир токъунып алдым. О, киши меним ичкениме, аякъ устюнде турып оламагъаныма элем этти. Мен онынъ зырылдысына къулакъ асмадым. Тишлеримни сыкъып, ачувнен бакътым. Эльмаз мени отуртмакъ ичюн чокъ чекшти. Зорланды.

— Сен — дедим Эльмазгъа,— мангъа ачувланма. Мен сархошландым. Адамлар айлыкъ алгъанда, я да къайгъылы экенде ичелер. Мен бугунъ ичтим. Айлыкъ алмасам да ичтим, vessелям. Екъса, бунгъа акъкъым ёкъ эдими? Сенингънен корюштим. Онынъ ичюн ичтим. Ачувланма, Эльмаз, ангъладынгъмы?

О, джиддийлеше. Мангъа бакъмай, лякин къабыргъама тюрте, къолумны сыкъа.

— Чокъ лаф сатма, тынч отур,— дей.

Бу арада козюме къамбырайгъан бир къартчыкъ илишти. О, чемоданыны аякълары арасына алып отура. Бунгъа джаным сыкъылды. О кимден сакъына, менденми? Не ичюн? Мен о тарафкъа чевирильдим.

— Сен къартым,— дедим сабырнен,— менден къоркъма. Джекпе далгъан эрифлерден дегилим, ангъладынгъмы? Мен ишчи адамым. Эбет, ишчи.

Қзарт индемей. Қозылерини алдындаки адамның джелъкесинден алмай. Эльмаз исе, манъа раатлыкъ бермей. Тюрте, чимчей... Мен эп лаф этем...

— Не де эзме адамсынъ,— деди о,— стер шуны. Эр кеспи бездирдинъ.

Эвге насыл кельгенимизни яхшы хатырлап оламайым. Елда чекишкен, къыйналгъан экенмиз. Буны манъа сабасына Эльмаз айтты. Эвде о меним башымны, аякларымны ювды. Бундан азгъана озюме кельген экеним.

Сабагъа якъып абдырап уяндым. Эльмаз агъызыны ачкъап, юкълай эди. Ерге саркъып тюшкен ёргъанынъ кенарындан семиз, сют-безд бедени корюле. О нефес алгъан сайын бурнындан индже сызгъырув чыкъа эди. Аркъамнен Эльмазгъа чевирильдим. Юкълап къалдым. Кунеш шавлелери козюмни чакъкъан сонъ, турдым. Башым агъыра эди. Эльмаз ашханеде ашнен огъраша башлады. Мен оданы козьден кечирдим. Ваннашынъ къапысы артында кирли урбалар, обаланып яталар. Қзаршы диварда Эльмазнынъ буютильген ресми асылы тура. Оданынъ табаны къыйметли килимлернен тешевли. Кошедеки шифонернинъ къапысы аралыкъ. Андан пальто, йипек, капрон антерлер, юн шаллар корюле. Айда алтмыш-етмиш кумюш алгъан адамгъа бу кийимлер къайдан келе? О кимни алдай? Муштерилерними, девлетлими?

Сабалыкъ аштан сонъ, экевлешип эвден чыкътыкъ. О буфетке, мен исе заводкъа кеттим.

Акъшам диван устюне отурып, къызгъын лаф эттик.
— Айт,— дедим Эльмазгъа,— къайдаларгъа бардынъ. Нелер корьдинъ? Сесим къарыкъ эди. Дерсинъ бузлы сув ичип богъазымны сувукълаткъаным. Эльмаз элесленип, башыны котерди. Енгильден боялгъан къызыл дулакъларыны сыкъып, ири кирпичлерини ойнатты. Сейленмек истемей, эр сой шубели соравлардан къачынмагъа тырыша эди.

— Омюр мапъа кульмеди,— деп башлады о,— бахт-сыз олдым. Акъайгъа чыкътым. Узлашамадыкъ, айырылдым...— О башыны ашагъы алып, ойгъа далды. Къолларыны тизлери устюне къойып, оларны биринджи кере корьген киби, девамлы суретте оларгъа бакъты. Сонъра мапъа чевирилип, яры шакъа, яры джиддий бир тавур-нен:

— Я сенинъ яшайышынъ насыл олды?— деп сорады.

— Шикаетленмейим,— дедим,— заводда токарь чалышам. Эвленим. Квартирам бар.

Къызнынъ серсерий бакъышынен толу юзюни булутлар къаплады. Онынъ къашлары котерильди, индже бурушунда тер буртючиклери пейда олдылар Анълашыла, видждан азабы чеке эди. Лакъырдыны девам эттирмек къыйын олса да, мен тынчланмадым. Эр шейни сорап бильмек истедим.

— Буфетте чалышам дединъ. Я гастропом. Андан не ичюн кеттинъ?

Къыз менн сувукъкъанлылыкънен динъледди. Козълериши ашагъы эндирип, кулъди. Анджакъ бу кулькиниъ япма, энкъастан олгъаны дуюла эди.

— Сенинъджесине,— деди о къалтыравукъ бир сеснен,— буфетте чалышмакъ ярамай, ойлемси? Анда пара яхшы. Хусусан, пиво саткъанда кярлы ола. Оны сен бильсенъ де?...

Эльмазнен яшагъаныма къарарнен бир афта кечти. Эвге бармагъан эдим. Пакизе агъыраякълы эди. Не олды, не къалды, хаберим ёкъ. Сонъундан локъсаханеге тюшкенни эшиттим. Къайсы локъсаханеде булунгъаныны анълап бильдим. Бир кунъ иштен догъру Пакизеге кеттим. Эвлядымыз олгъанына къуванып юз грамм яндырдым. Башым азгъана думанланды. Пакизе сархош олгъанымны дуйды. Лаф этмек истемеди. Гъазапланды. Апансыздан джойылып кеткениме элем этти. Баланы косътермеди. Ачувландым. Сёюнип, чыкъып кеттим.

— Бир даа кельмем, беклеме,— дедим. Эшиттим, ёкмы, бильмейим. Артыма айланып бакъкъанда, Пакизе пенджере янында ёкъ эди.

Эльмазгъа къайтып кельдим. Къары-къоджа киби яшадыкъ. Кунълерининъ биринде иштен эрте къайттым. Эльмаз насылдыр бир къадыннен лаф эте эди. О къадын манъа таныш дегиль эди. Оны биринджи кере корем. Мен одагъа киргеним киби олар лакъырдыларыны бирден кестилер. Эльмаз кроватьнынъ беяз чаршафыны сувурып алды да, оны чемодан устуне ташлады. Сонъра, чемоданны аягынен кровать астына итеп йиберди. Чемоданнынъ ачыкъ къапагындан андаки урбалар, басмалар олгъаныны эследим. Эльмаз сертейгенимин дуйды. Мени тынчландырмакъ ннетинен олса керек:

— Ёкъ, Анисимовна,— деди, къадынгъа,— паалы, пек паалы. Эгер уджузгъа бермеге разы олсанъ, алырым.

Къадын индемени. Де манъа, де Эльмазгъа бакъты. Сонъра къолундаки жекетни буклеп, къолтугъына тыкъты. Артына айланып одадан чыкъты. Урба толу чемоданны алмады. Бир къач кунъден сонъ къадынны базарда расткетирдим. Къолунда туткъан урбаларны чемодандаки урбаларгъа ошаттым. Якъын бардым. Къачкъа саткъаныны сорадым. Джевап бермеди. Мени таныгъаныны да дуйдурмады. Бундан сонъ, Эльмазгъа олгъан мунасебетим денъишти. Онынъ марифетлерине шубенен бакътым. Урба меселесини къач кере Эльмаздан сорасам да, о эписини гизледди.

— Таныгъан бильген кимсем дегиль. Тек бир кере эвге кельген эди,— деди.

Эльмаз къоранталарында энъ кучюги эди. Эрке къыз олып осьти. Кейфине ярашмагъан бир шей олса, инатлыкъ эте, къычыра, агълай, илле дегенини яптыра эди. О, оськен сайын, бу арсызлыкъ къабарды, чиркин бир къыяфет алды. Оны токътатмакъ ичюн я акъча, я да шоколад бермек керек ола эди. Эльмаз бу къуйпалыкъ-

къа тез алышты. Япылгъан уфакъ бир хызмет ичюн о акъча истеди. Къызнынъ бабасы Шакир агъа бойле вакъытлары пек джумерт ола. О къызнынъ башыны сий-пап:

— Машалла, мечим кендже къызыма,— дей де, Эльмазынынъ къолуна кягъыт пара туттыра эди. Сонъундан бу ойле бир адетке чевирильген эди ки, Эльмазгъа бирде-бир иш буюрмакъ ичюн онъа акъча бермек керек ола эди. Аксине о инатлыкъ эте, дудакъларыны салландырып, кусе, инает ишни япмай эди.

Эльмаз Ваджипнен кой мектебинде танышты. Берабер окъуды. Ялынъыз Ваджип къызгъа коре эки сыныф юкъарыда эди. Ваджип Эльмазны ярамаз балалардан къорчалады. Онъа эсаптан, химиядан ярдым этти. Достлаштылар. Киногъа, циркке берабер бардылар. Сонъундан Ваджип зенаат мектебине, къыз исе алышверниш окъув юртына кирди. Энди олар сийрек-сандыракъ корюшелер. Амма бири-бирлерини унутмадылар. Татилге кельселер кене бир ерде олалар. Омуз-омузгъа токъунып, тена сокъакълар бою доландылар. Энтъ зияде севген ерлери шувулдап акъкъан озен кенарларындаки къувуш джеviz терегининъ тюбю эди. Мында олар саатлернен отуруп, сырдаша, акъылларына аш биле кельмей эди. Гепчлер окъувны битирген сонъ, эвленмеге къарар берген эдилер. Амма арадан аз вакъыт кечкен сонъ, Шакир агъа къорантасынен башкъа шеэрге кочип кетти. Бу ал яшларнынъ арасындаки мунасебетини кергинлештирди. Къыйынлаштырды. Амма алякъаны узьмедилер. Эр язылгъан мектюпте севгилерине садыкъ къалгъанларына шаатлыкъ эткен чечек япрагъы къойыла эди. Эки гепчининъ мектюплешюви бир къач йыл, огълан ишке киргендже девам этти.

Ваджип зенаат мектебини битирди. Заводкъа ёллайма алды. Шаматалы цехке, адамларгъа тез алышты.

Ваджип зенаатынен, ишинен бир тамам мемнюн олса да, юреги раат дегиль эди. Энди къач афтадан берли

о Эльмаздан мектюп алмай. Ёлланылган телеграмма-
га кършылык да кельмедн. Кедери, къайгысы ар-
ты. Мектюп язмай. Не ичюн? Унуттымы? Къазага огъ-
радымы? Ёкъ. Эр алда хабер этер эди. Ваджип бу акъта
ойландыкча юзюни сарымтылы кольгелер сарып ала,
сёйлендикче дудакъларынынъ ренки къача эди. О бир
афталыкъ отпуска алып, къызга кетти. Ёлда ялынъыз
къыз акъкъында тюшюнди. Насыл корюшеджеклерн акъ-
къында ойлагъанда, юреги чапаланды. Сабыры тюкенди.
Вагоннынъ шаматасы оны эзди. Тамборга чыкъып
эгленмек де файда бермедн. Шеэрге гедже келип тюшти.
Сабасына о Эльмазга кетти. Арабакъапы янында оны
Шакир ага кършылап алды. О къызарган буруныны
сийпаган алда:

— Эльмаз эвде ёкъ, мусафирликке кетти,— деди,—
лякин не вакъыт къайтаджагыны айтмады. Хастаджан
адамлардай юзюни экшитти. Эвге кир, мусафирим олур-
сынъ, деп де айтмады. Ваджип оларга ачыкъ гонъюль-
нен, Эльмазны юректен севгени ичюн кельди. Энди кери
къайтсынмы? Амма о Эльмазнен корюшмек истей. Шим-
ди о эвде ёкъ экен. Къайда кеткен? Не вакъыт келе-
джек? Я корюшип оламаса къ? Шакир агъанен олган
къыскъа лакъырдыдан сонъ о бу суаллерни сыкъ-сыкъ
текрарлады. Эртеси куню къызнен апансыздан корюш-
ти. Озен ялысында доландылар. Къыз кыяфетиндже
аз дегишкен. Къалылашкъап. Тек лафы бираз худ-
жур. Гонъюльсиз. Козълери шашкъынлыкънен бакъа.
Фикирлерн къарыша. Лакъырдысында, арекетлеринде
бир сувукълыкъ, асабийлик сезиле. Ваджип бу деги-
шикликни анълап оламады. Буны насыл анъламалы?
Ёкъса эвде бир дава олдымы? Эртеси куню Эльмаз озъ
ниетини чекинмеден, тартылмадан айтты.

— Билесинъми, Ваджип,— деди о.— Менимнен серт
лаф этмейджексинъ. Айтаджакъ сёзюм бар, динъле. Мен
нишанлыым. Къысмет олса кузьде той япаджакъ ола-
мыз.

Ваджип еринде къатып къалды. Юзюнинъ ич бир дамары арекет этмедн. Эльмазнынъ сѣзлери оны сарсытты. Сескендирди. Энди о не япсын? Къызгъа не айтсын? Затен сѣйлешмекнинъ кереги бармы? Ваджип шашмалады. Кетеджек олды. Токътады. Озюнинъ ашалангъанына, намусынынъ тапталгъанына окюнди. О ачувнен;

— Я бизим севгимиз?— деди. Шимди онынъ думан баскъан козьлерине ич бир шей корюмей эди. Къыз терен кокиос кечирди. Къыбырдамай эп еринде тура эди. Дерсинъ уфачыкъ бир арекет оны учурымлы къаялардан ашагъы атмакъ истей эди. О козьлерини котерип.

— Бильмейим,— деп фысылдады,— такъдир...

— Ойле деме! Такъдир къолумызда!

— Не демек истейсинъ?

— Кетейик. Эвленип, омюр этермиз. Сен билесинъ, мен сени севем...

Къыз бир адым арткъа чекильди. Юрегинде раатсызлыкъ асыл олды. Башыны саллап:

— Сен не айтасынъ шу? Ёкъ, ёкъ, энди кеч олды. Эм бир севгинен омюр олмай. О къадар масрафтан сонъ...

Бу сѣзлерининъ ялынъыз Ваджипке ант олгъаныны о анълап оламады. Бельки къызнынъ озюне де токъунадыр? Къальби бозулды. Къаны къайнап мийине урды. Къоллары, аякълары къалтырады. Дерсинъ табаклары тюбюндеки топракъ къайдаларгъадыр сюрюлип кете эди. О ёл бою доланды. Кяде бир башыны котерип, къолларынен юзюни къапатаракъ, агълап тургъан Эльмазгъа бакъа. Ваджип бир ан ичинде еринден къыбырдамады. Эльмазнынъ не айтаджагъыны бекледи. О, къызнынъ озъ фикиринден дѣнеджегине, онынънен кетмеге разы оладжагъына шана эди. Къыз эп агълады. Ваджиппинъ азап чекип беклегенине къулакъ асмады. Онынъ озъ кедери, къайгъысы бар эди.

— Кеч олды,— деди къыз, сакин бир давушнен ве

башыны саллады. Ваджип артына чсвирильди. Кыз-
гъа опыкели назар ташлады. Сонъра тозлы ёлда терен
излер къалдырып, ири адымларнен огге адымлады.

— Эльмазнынъ акъчаны эр шейден устюн корьге-
нини сонъундан анылады. Затеи дава бу кересинде де
акъчадан башлады.

— Пальто алмагъа пара керек,— деди о манъа,—
Шакъа этедир белледим. Чюнки бир къач кунъ эвельси
аванс акъчамны онъа берген эдим. О кене зорлап баш-
лады. Уйгъунсыз алгъа къалдым. Айлыкъ алмагъа энъ
аздан он кунъ даа бар эди. Акъча тапмакънынъ къый-
ынлыгъыны анылатмагъа тырыштым. О динълемек биле
истемеди.

— Борджкъа ал,— деди. Разы олмадым. Агълады.
«Мени севмейсинъ, инсан ерине саймайсынъ»,— деп оп-
келеди. Бундан сонъ арамыздан къара мышыкъ кеч-
кендай олды. Кергинлик кунъ сайын артты.

Бир кунъ цехке телефон этмек мерамынен автомат
будкасына кирдим. Бираздан янашамдаки телефонда
таныш къыз сеси янъгъырады. Эгиллип бакъсам Эльмаз.
О мени корьдимни, ёкъмы, бильмейим. Кимгедир таны-
шына олса керек, телефон эте эди. Мен онынъ айткъан-
ларыны аныламагъа тырыштым. О чокъ сёйленди. Амма
меним хатырымда шулар къалды. Кыз озюне ант ял-
такъланув тавурынен:

— Алло, алло,— деп багъырды,— Сабир Мурадович,
гогерджиним, Эммадан селям. О-о, айтмагъа келеми.
Валлан, акъшамки зияфетни чокъ вакъыткъадже унут-
мам. Зевкълы кечти, шай дегильми, азизим. Ал-эвалынъ
насыл? Зевкълы кечти, шай дегильми, азизим. Ал-эва-
лынъ насыл? Яхшылыкъмы? Шукюр, сагъ ол. Не? Корь-
медим. Ёкъ, ёкъ, мумкюн дегиль. Мурадович динъле,
айтаджагъым бар. Анисимовнаны санъа ёллайджакъ
олам. Джаным, шубеленмеге не бар. Оны сен бильме-
сенъ, мен яхшы билем. Ишанчлы адам. Саат эки къарар-
ларында дейсинъми? Яхшы. Меним ичюн фаркъы ёкъ.

Эльмаз сёзюни битирди дегендже къара козьлюклерини такъып, будкадан чыкъты. Асфальт ёлны кечип, балабан эвнинъ азбарына келип токътады. О къайдадыр ашыкъа эди. Бес-белли онынъ даа насылдыр биревлеринен багъы бар эди. Арамтамакълыкънен огърашкъанына энди шубем къалмагъан эди. Онъа беслеген урьметим сувуды. Ачувым къозгъады. Мен онынънен мунасебетни бус-бутюн узьмеге къарар бердим. Бунъа экинджи бир себеп даа къошулды. Кене бир кунъ о манъа якъын келип, сабырлы, назик сеснен:

— Ваджип,— деди о,— санъа бир хабер айтаджам амма, мени къабаатламайджакъсынъ.

— Насыл хабер?— дедим.

— Анисимовна янълышылыкънен костюминъни алып саткъан. Акъчасыны бир афтадан кетиреджек. Мында меним бир тюрлю къабаатым ёкъ. Инан. Мен буны санъа керчек айтам.

О ырджайды. Шакъылдап кульди. Папирос чыкъарып якъты. Алкъалангъан тютюн думаны козьлерин огюнден юкъары котерилдилер. Мен бунъа бирден инанмадым.

— Керчекми?— дедим. Япъы костюм эди. Олгъаны бир кере кийдим. Юрегим дюкюльдеп урды. Къулакъларым алевленип, чынъладылар. О къахпе исе къаршыма кечкен, папирос тарта. Форсалана. Бу арада мердивенде Анисимовнанынъ эркек давушына ошагъан сеси янъгъырады.

— Элчка-а! Мелегим, эздесинъми? Бакъ мен санъа не кетирдим. Одагъа сархош черели, козьлерин къызаргъан къадын кирди. О къуджагъындаки богъчаны чезип, андан къаве ренкте пальто чыкъарды да, оны Эльмазнынъ омузларына ташлады. Четтен бакъты. Къуванды. — Пек яраша,— деди.

Эльмаз папиросыны ташлап, Анна Анисимовнагъа сарылды.

— Тётя Анна, бу пек аджайип.

Анисимовна мени косътерди. Мыскъылпен:

— Онъа не олгъан, йылан тишлегенми?— деди.

Эльмаз кузьгю къаршысында доланды. Мен пек ачувландым. Озюме туракъ ер тапмай эдим.

— Эбет, йылан тишлеген,— деп къычырдым,— сен де о йыландан бирсинъ. Костюм къайда? Айт!

— Вай, насыл костюм? О сенинъ олгъаны не? Эличка, о сандыракълаймы ёкъса?

Эльмаз дудакъларыны къыйыштырды.

— Къулакъ асма, тётя Аня, о келирли-кетерли.

Озюмни тутып оламадым. Пальтоны чекип алдым да, оны Эльмазнынъ башына яндырдым. Якъасыны, енълерини узип алып, къызнынъ юзюне котерип аттым. Козълеримнинъ огюнде къыгъылчымылар сачрадылар.

— Айт, санъа не керек, акъчамы, айт, акъчамы?— деп багъырдым. О пенджере янына барып токътады. Бир азбаргъа, бир де манъа бакъты.

— Мен сени юваш бир адам беллей эдим. Амма сен багъырмагъа да биле экенсинъ, йыртыджы киби багъырасынъ.

Шашкъынлыкънен къызгъа атылып, якъасына япыштым. Бар къуветимнен оны силькидим. «Ольдюрirim, къахпе», деп сёгюндим. Якъанларыма къанмай, къадыннынъ бетине бир шамар чатлаттым. Анисимовна шамага къопарды.

— Ярдым эти-нъиз, ольдю-релер!— деп яйгъара къопарды. Къомшулары чапып кельдилер.

— Йигит, бу насыл чапкъынлыкътыр?— дедилер.— Миллиционерни чагъырынъыз...— Олар мени итеди, сюмсюкледи, енъмден тарттылар.

— Сизинъ бир шейден хаберинъиз ёкъ. Манъа токъунманъыз,— дедим де, ачув толу козълеримнен оларгъа бакътым. Сонъ, одадан чыккып кеттим.

Бу вакъиа олмаздан бир къач кунъ эвель мени завкомгъа чагъырдылар. Онъа кетейткъанда уста Колесовны расткетирдим. О къолуны омузыма къойып:

— Не къайгъылы юресинъ?— деп сорады.

— Буны къайдан тюшюнип таптынъ?— дедим.

О джиддий бир тавурнен:

— Эр алда сенинъ якъанынъ инсанлыкъ дегиль. Эвге бармагъанынъа къач афта олды? Пакизени коръ-динъми?— деди.

— Не вакъыт.

— Эки кунъден берли мында корем. Директоргъа кирген.

Мен лакъырдыны узатмакъ истемедим. О меним ичюн олдыкъча агъыр, азаплайыджы эди. Къорантада олгъан бозгъунлыкъны аркъадашларымдан гизлеп оламадым. Эм бунынъ бир тюрлю файдасы олмаз эди. Олар эр шейни биле эдилер. Колесовнен бираз даа сёйлешкен сонъ, завод идаресине кеттим. Меселе меним ичюн энди айдын эди. Демек, Пакизе шикает этти. Буны насыл анъламалы? Мени беклейми, ёкъса... Бу акъта тюшюндикче фикирлерим къарыша эди. Заводкъа, директоргъа кельген, не ичюн менимнен корюшмеген? Ойле олып чыкъа ки, мунасип танымады. Мадам ки, шай экен, пешимден юрге не аджет бар. Бундан юрегим текараи раатлангъан киби олды. Месткомнынъ одасында партком секретары Шарипов, Медине апте бар эдилер. Завком реиси насылдыр къагъытларны окъумакъта эди. Ичери киргенимнен селям бердим. Селямымны алдылар. Отурдым. Бир къач дакънкъа зарфында эр кес озъ ишинен, фикиринен мешгъуль эди. Козъ къыйыгъындан Медине аптеге бакътым. О къайгъылы эди. Омюр, тюшюндже оны къартайткъан. Янакъларыны, манълайыны терен бюрюшиклер кескелегенлер. Эвеллери буны эсле-меген эдим. О бир къач дакънкъа кимсеге бакъмады. Сонъ, козълерини манъа тикти. Онынъ назарындан сакъынып, башымны ашагъы алдым.

Завком реиси козлюгини явлугъынен силип, оларны такъты. Эки пармагъынен тюзетип алды. Къач дакънкъа-лар узун пармакъларына козетти. Стол устюндеки

кягъытларны топлап, чекмеджеге сокъты. Сёйленди. Сесн тыныкъ эди.

— Аферин, огълум,— деди о мыскъылнен,— якъан мерафетинъни эшиттик. О токътады. Нефес алды, сонъ девам этти.— Къызынъ олгъапындан хаберинъ бармы?

Башымдан ашагъы бир къопкъа салкъын сув тёкуюлген киби олды. Эеджаиландым. Утангъанымдан чукюндир киби къызардым. Этим-теним чимирдеди. Ер ярылса, ерге кирмеге азыр эдим. Къызым бар. Оны билем. Сонъ даа не? Этрафдаки сукюнет, адамларнынъ сувукъ бакъышлары алымны даа зияде агъырлаштырды. Омузларымда бирер пудлыкъ фынтлыкълар асувлы тура эдилер. Реиснинъ, Медине аптенинъ назарындан къоркътым. Бир ан къызымнынъ сыфатыны козь алдына кетиреджек олып, тырыштым. Бундан бир шей чыкъмады. Аджеба о кимге ошай? Манъамы, ёкъса анасынамы? Насыл къыяфетте эди? Булар меним ичюн тасавур, хаял олып къалдылар. Эр не олса да, Иван Петровичнинъ сорапына джевап бермек керек эди. Догърусыны айтмадым.

— Хаберим ёкъ, дедим.

— Корьдинъми,— деди о опыкенен,— насыл баба экенсинъ сен...

Медине апте явлыгъынен козьлерини, буруныны силди. Бундан о кучюк олып корюне эди. Теренден нефес алды. Тарсыкъа башладым. Назарымны Иван Петровичке тиктим. Онынъ бети джиддийлешти. Къашлары туюмчикленди. Богъазымны къырып, юткъундым.

— Пек янъылдым, Иван Петрович,— дедим,— билесизми, инсан мелянке дегиль, эр алда...

Сёзге парторг киришти.

— Сен меляикени быракъ,— деди о къатты бир даушнен,— илериде не япаджакъсынъ, оны айт...— О токътады, сонъ, девам этти.— Иван Петрович, Мустафаев озюни иште насыл алып бара.

— Цехтен яхшы характеристика бердилер,— деди о.

ве парторгъа бир кягъыт узатты. Шарипов кягъытны окъуды. Бираз ойланды. Сонъра джиддий бир корюниште манъа якъынлашты.

Лакъырды бир саат къадар девам эгти. Одадан чыкъкъанда къапы янында токъталдыкъ. Иван Петрович къолуны омузыма къойды.

— Къоранта меселесине джиддий бакъ,— деди о,— ярдым керек олса чекинме, кир.

Мен кене бир озюм къалдым. Лякин огюмде ёлым ярыкъ олып корюнди манъа. Пакизе кызычгымыз акъылыма тюшти. Терен ах чектим. Азапландым. Лякин тюшкюнликке къапылмадым. Мен абындым, лякин даа йыкълмадым гъалиба, чюнки мени достларым — чалышкъан ерим тутып къалды. Энди мен акъылымны башыма топламакъ кереким... Қозълеримнинъ алдына Медине апте джанланды. О къарт къадыннынъ башына не къадар беля, феякет кетирдим. Онъа аскъы олдым.

Эльмазнен тутушкъан куню ялынъыз о къахпенинъ япкъанлары дегиль де, озюмнинъ япкъанларым да ортагъа чыкъты. Мен даянып оламадым. О къахпеге къол котердим.

Эльмазны ташлап, азбаргъа чыкъкъан сонъ, алым фена эди. Аркъадашларыма бармакъ истемедим. Ы Пакизеге? Электрик диреги тюбюнде токътап ойландым. Эльбет, бир афта локъсаханеде ятты, бармадым. Шимди онъа насыл бармалы? Къувмазми? Ёкъ, эр алда бара-йым. Янгълдым, дерим. Аякъларына йыкълдырым. Багъышла дерим, о мераметли, мени анълар.

Бу тюшюнджелер мени ёлгъа минсетти. Ягъмур шу-вулдап ягъа эди. Ёлларда голленген сувлар пускаланды, шапырдылар. Токътап плащымнынъ сувуны къакътым.

Яваш адымларнен мердивденден юкъары котерильдим. Бетон басамакълар, демир пармакълар манъа таныш эдилер. Шимди олар титис, сувукъ оларакъ корюнелер. Эр ер къараргъан. Эп юкъары таба адымладым. Юрген

сайын юрегим сыкъ-сыкъ ура. Ниает, кѳюю ешилъ кѳапы
янына кельдим. Токътап номерасына бакътым. Янъыл-
магъан экеним. Кѳабул этерми? Я этмесе? Бу арада
сыджакъ оданы, джыллы тѳшекни арзуладым. Кѳапу-
нынъ килитине, электрик дѳгмесине козь ташладым.
Оларны мен кѳойгъан эдим. Пакизе янымда турып, яр-
дым эткен эди. Не олса-олур, дедим де, дѳгмени бастым.
Ичериде чанъ сеси янъгъырады. Бираздан аякъ давуш-
лары эшитилди. Эеджанландым. Пакизе не айтыр экен?
Сеси денъишкенми? Бир сѳз, бу бир агъыз сѳз меним
ичюн...

— Ким о?— деген сес фикиримни больди. Абдыра-
гъандай олдым. Пакизенинъ сесинден онынъ да сескен-
генини дуйдым. Мен оны тынчландырмакъ ичюн:

— Кѳоркъма, мен, Ваджип,— дедим. Бир шейлер
тасырдады: Сонъра сукюнетлик укюм сюрди. Сонъу не-
нен битеджегини бильмей беклеп турмакъ, пек азаплы
эди. Акъибети кѳапы жыйкылдынен яваштан ачылды.
Босагъада Пакизе корюнди. Муляйим козьлеринде эе-
джан, кѳоркъу сездим. Мен ичери атламагъа ынтылгъан-
да элини кѳапынынъ первазына узатты, ѳлүмны кести.
Кѳаршы-кѳаршыгъа келип, бири-биримизге бакътыкъ.
Плащымнынъ этеклеринден токътамадан сув тамлай
эди. Пакизе козьлерини балчыкълы аякъкѳапларыма,
сылакъ плащыма тикти. Чырайы ап-акъ кесилди. Ушю-
генинденми, кѳоркъкъаанынданмы, кѳалтырады. Яшлы
козьлеринден алев учкъунлары сачылды. Олар электрик
джерьяныны демирни иритип кескени киби, мени де при-
тип кесмек кѳуветинде эдилер. Мен онынъ кескин, сы-
навджы бакъышындан кѳоркъып, бир адым арткъа
чекильдим.

Нелердир айтаджакъ олып, дудакъларымны кѳыбыр-
датсам да сѳйленип оламадым. Скемлеге отурдым. Ба-
шым ашагъы энди. Дерсинъ кимдир оны бар кѳуветинен
срге баскъан.

Бу арада бала агълады. Онынъ сесини биринджи

кере эшиттим. Дешет. Азап. Эльбет, онынъ сесип. Кимнинъ? Къызымнынъ. Амма кендисини даа корьмедим. Бу ал дердимни къозгъады. Эки ай зарфында кечирген къарсамбалы омюримни лянетледим. О титис яшайыш манъа агъыр, шефкъатсыз эди. Бу низамнен донатылгъан темиз, сыджакъ одачыкътап кетмек истемедим.

Пакизе чапып-барып баланы къуджагъына алды. Къызымнынъ ап-акъ юзюни: джылп-джылп эткен козьлерини ильк кере корьдим. Юрегим шувулдап кетти. Козьлерим яшланды.

Сонъра о манъа бакъты да:

— Кет, бизни раатсызлама, къапыны тез-тез къапат бала сувукъланыр,— деди къалтыравукъ бир сеснен.

— Пакизе, ойле деме. Меним сенден башкъа кимсем ёкъ.

О меним лафыма къулакъ асмады.

— Ваджип сен мени анъламакъ керексинъ...

— Кетмекми? Къайда?

Ах, не къадар эзнетли, чекиштириджи дакъыкъалар. Де Пакизеге, де балагъа козь ташладым. Сонъ, салла-на-саллана къуршун киби агъырлашкъан аякъларымны сюреклеп одадан узакълаштым.

Пек эеджанлы эдим. Машинанынъ манъа тийгенини биле дуймадым. Бу алекетте аягъымнынъ териси сыдырылгъан. О дакъыкъалары козюме эр шей терс олып корюнди. Яшамакъ, яхут ольмек меним ичюн озь эмистини джойгъан эди.

Мына мен мындам. Сучым бар эдими? Эльбет, бар эди. Не ичюн Пакизени къыйнадым. Буны манъа ким айтыр? Сенми? Ёкъ. Омы? Хайыр. Мен озюм. Алчакъ эдим, къыйнадым.

Ваджип сусты. Яткъан еринден котерилип, багъдаш къурып отурды. Шоферге чевирилип:

— Иште, бойле олды, достым.

О папирос чыкъарып якъты. Шоферге де узатты, о алмады.

— Языкъ,— деди шофер.

— Кимге?

— Пакизеге... Балагъа...

Ваджип индемени. Башыны ашагъы ойле эндирди ки, сакъалы та кокрегине токъунды.

Оданы сукунет басты. Озюнде, бу адамларны гизлеген тозлы диварлар, липильдеп тургъан электрик чырагъы, буларнынъ эписи дерсинъ раатлыкъкъа далгъан эдилер. Тек кошеде яткъан сарышын огълап сабырсызлана, юкълап оламай эди. О де солуна, де сагъына айлана берди.

Ваджип юкълап оламады. Эп яшкъа бакъып турды.

— Табиат къапуны ойле,— деди о озь-озюне.— янъылдынъмы, битти. Оны кери къайтарып оламазсынъ. Истесенъ, бинъ кере парчалан. Файдасы олмаз. Яшайыш шай, адий эм муреккеп. Бу къандени яхшы огрендим.

Шофер хурулдап юкълай. О, бельки тюшонде вокзалны, бир авуч параны коредир. Ким билир. Бутюн булар Ваджипке джиренч олып корюндилер. О, папирсны котерип атты. Плащынен башыны къапатты. Юкъугъа далды.

Электрик чырагъы эп липильдеди. Дерсинъ о зайыф ярыгъынен юкълагъанларны къыздырмакъ истей эди.

Бу тюшонджелер Ваджипини тюкендирди. Башыны эскендже киби сыкъты. Къасеветли ойлардан арымакъ истеп, бутюн кевдесинен силькинди. Текрар богъчаны ачты. Чызыкълы кольмегини къолуна алып, чевирип бакъты. Буны Пакизе алгъан эди. Не вакъыт эди шу? А-а, билем, даа эвленмеген эдик. Я буны? О беяз йипек майканы тизлери узерине къойды. Буклеп озь ерине къойды. Турды. «Эки кунъдеп, манъа акъыл къойгъан бу ювадан чыкъаджам. Лякин о мени къаршылап алмакъ ичюн келирми экен. Мектюбимде олып-кечекен бутюн вакъиаларны анълаттым. Мени догъру анъласа кельмек керек. Эки кунъ. Ондан сонъра эр шей анълашыладжакъ.»

ЮРЕК ЭМИРИНЕН

Къыш бу сене адден тыш сувукъ кельген эди. Лякин февраль айынынъ сонъларында ава бирден джылынды. Сачакъларда асылы тургъан сюйрю бузлар ирип башладылар.

Ёллар тегиз ве тайгъакъ. Къоралар тюбюнде, эндеклерде къар обалагъан. Анда кунеш шавлелери секирип ойнайлар. Базы кунълери эрте сабадан къою туман тюше. Парчалагъан булут кесеклери арасындан кунеш корюнген сонъ, туман дагъылып, ава ачыла ве о бираз джылына. Буллур тюсте къар данечиклери тереклерден ерге сепилелер. Олар авада уча ве йылдызчыкълар киби парылдап шу ан козьден гъайып олалар. Ириген буз парчалары чамурнен къарыша. Акъшам маалинде ава кене сувумагъа башлай.

Кениш азбарнынъ чет бир еринде бульдозер гурюльти къопарып мейданны тегизлей, къарнен къарышкъан топракъны бир ерге обалай. Анда, сылакъ топракъ ичинде тепеке улукъларнынъ къыйышкъан уджлары, къабугъы сыдырылгъан къалын агъачлар къадалып туралар.

Яш йигит, Рустем Эмиров заводкъа ишке кирмек ичюн мында кельди. Кадрлар болюгинден азбаргъа чыкып, этрафына бакъына-бакъына кеткен арада къыз сеси янгъырады. О муляйим эм де джазибелли эди.

— Андрей Фёдорович, бу насыл олды я? Валлаи, санъа ачувланаджагъым,— деди къыз.

— О да не ичюн?

— Нарядлар аля даа теслим олунмады.

— Ах, о нарядлар. Мавиле, ишандырам, бугунь мыт-лакъя азыр олур.

Рустем артына чевирильгенде, эсмери бир къыз плащлы, семиз, токъ бетли адамнен лаф эте эди. Плащлы бираз узакълашкъан сонъ, огълан чекине-чекине къызгъа якъынлашты:

— Багъышланъыз,— деди о азгъана къызарып,— манъа Бабаяннынъ бригадасыны косътерип оламазсынъ-ызмы?

Къыз омузларындаки пальтосыны тюзетти.

— Мумкюн. Ишкеми?

— Ишке...

— Частынъыз ёкъ экен...

— Не манада?

— Манасы ёкъ. Низамсыз бригада, планны толдырмай. Аз къазаналар.

Къыз энъсесине тайып тюшкен фетр шляпасыны къолунен азачыкъ котеререк, козь кыйыгъындан яшкъа бакъты. Яшнынъ къара, гуръ къошма къашлары, темиз тыраш олгъан узун бети, аскер чекмени, кирз чызмалары, кенъ ве къавий адымлары къызнынъ назар дикъкъатыны джелъп этти. Къыз огде, яш исе бир адым артта келе эди. Къач дакъикъалар лаф этмедилер. Огълан юрюшини чабиклештирип къызгъа етишти.

Олар асбест трубалары ерлештирилъген эндекни атлап кечтилер. Обалангъан тола, тахта, демир йыгъыны янында кечип, ялынъыз диварлары чекильген бинанынъ азбарына келип чыкътылар. Рустем къалпагъыны къашларына басып:

— Мында иш чокъ экен. Къуруджылыкъкъа якъында башласалар керек,— деп козьлерини чевре этрафкъа кездирди.

— Эбет, иш чокъ,— деди къыз къолуны узатып,— мына бу механика, о бириси арматура цехи оладжакъ.

Та о якъта, колонкалар тургъан ерде баш корпус къуруладжакъ. Завод эвлер ичюн ири панель чыкъараджакъ.— О токътап нефес алды ве девам этти.— Иш ичюн раатсыз олманъыз, о сизге де, бизге де етер. Атта артып биле къалыр.

— Оны билем.

— Я нени бильмейсинъыз?

— Сизнигъ ким экенинъизни бильмейим.

— О-о, бакъсанъыз, къайдан туттырдынъыз. Эм оны бильмек шарт дегиль.

— Бельки акспиедир?

Къыз бунъа кулъкюнөн джевап берди.

Бираз кеткен сонъ къыз текрар сёйленди.

— Сизге мында,— деди о сакин сеснен,— эр алда, чалышмакъ зор олур.

— Не ичюн?

Къыз омузларыны къысты. Рустемнинъ бой-постуна козь ташлады. Бунынънен о яшнынъ къуветини, икътидарыны сынамакъ истеди, гъалиба. Къыз, къашларыны ойнатып:

— Иш агъыр,— деди,— топракъ, бетон...

— Эр кес къатлангъан ерде, мен де даянырым.— Рустемнинъ сесинде бир къатыетлик сезильди.

— Окъуйсынъмы?,— деп сорады къыз.

— Эбет.

— Я окъув не оладжакъ? Быракъаджанъмы?

— Не ичюн? Гънябий окъуйджам.

— Чалышып окъумакъ зорлыкъ этмезми?

— Бельки зорлыкъ этер, лякин не япмалы. Къашкъырдан къоркъкъан, дагъгъа чыкъмаз, дей тургъанлар.

Олар демирёлгъа келип чыкътылар. Эндек янында юк котерген кран балабан, агъыр демирбетон колонкаларыны котерип ала да, чукъурларгъа ерлештире. Ке-нарда тургъан кишилерден базылары къолларындаки къызыл байрачыкны саллап къычыралар. «Вира», «Май-

на» сеслери демир садаларына, юк ташыгъан машиналарнынъ гурюльтисине къошулып, аванынъ бошлугъына сингип кетелер. Сварка ялыны демирбетон къазыкларына, диварларгъа урулып ялтырай. Сес-шаматадан ер, ава сарсыла. Қыз токътап огълангъа чевирильди де:

— Кельдик,— деп къолуны огге таба узатты.— Сиз дос-догъру къуллели кран тургъан ерге кетипъиз, Бабаяннынъ бригадасы анда чалыша,— деди.

Рустем къол узатылгъан тарафкъа бакъты. Дагъларнен аралаш ерде кран тура. Уфукъ бираз къарарса да, къырларнынъ къарнен ортюли тёпелери айдын эди. Сагъда, юксек бишанынъ энъ тёпесинде кенарлары ип-рангъан ал байракъ ельпирей. Андан азгъана чет бир якъта, агъач диреклер арасында чакъыл, къум йыгъыны обалангъан. Бир къач адам йыгъынны куреклей. Тросларгъа илштирилъген балабан демир савут исе гурюльти-патырды къопарып, юкъары котериле, сонъ кене ашагъы эне. Бу бетон узелы эди.

Қыз аякъларыны бири-бирине урып, ботилерине япышкъан къарны тюшюрди. Пальтосынынъ якъасыны къакъты.

— Зан этсем,— деди о пйлекярлы бир кулькюнен,— энди адашып юрмезсинъиз, ойлеми?

О козьлерини ашагъы эндирди. Юзю джиддийлешти. Оны насылдыр кедер басты, зенинде тюрлю фикирлер доландылар. Бир къач сание девамында ап-акъ юзюнде къайгъы чизгилери сакъланып къалса да, сонъундан оларны назлы кулькю тебессюми дешъиштирди.

— Эбет,— деди огълан,— янымда гузель къыз тургъанда адашмакъ мумкюнми?

Қыз бу сёзлерни сувукъкъанлылыкънен къаршылады. Дерсинъ о сёзлер онъа айтылмагъан эди. Қыз кетмеге азырлангъан арада:

— Чокъ языкъ ки, танышаладыкъ,— деди.

— Багъышланъыз, бутюн къабаат менде.

Яш енгильден кульди, сонъ сабырнен:

- Адым Рустем, фамилиям Эмиров,— деди.
- Менимки Мавиле.
- Билем, эшиттим, я къайда чалышасынъ?
- Нормировка болюгинде.
- О-о, бу яхшы.

Мавиле артына чевирилип, къолыны саллады да, къар устюнде терен излер кълдырып, яваш-яваш Рустемден узакълашты. Олар индемеден айырылыштылар.

Рустем бригадир Бабаяннен корюшип, ишке не вакъыт чыкъаджагъыны билген сонъ, къуруджылыкъ пдаресининъ ятакъханесине кетти. Ятакъхане алчакъ баракъкъа ерлешкен. Онынъ кенарындан Беш-Булакъ озенчиги акъа. О ташларгъа урунаракъ чалкъала, шувулдай. Озеннинъ ялылары нидже бузнен къаплы. Тал тереклерининъ тюбюндеки кыйыш-къонгъыр скемлелерни, отургъычларны къар баскъан. Рустем баракънынъ яры къаранлыкъ, тар кечитине келип кирди. Кошедеки къапынынъ къаршысында токътады. Янаша одадан гармонъ сеси келе эди. Кимдир созып-созып йырлады. Кене шу одадан сёгюшлер эшитильди, йыр сеси, гармонъ давушы бирден тынды. Кечитни сукюнет басты. О яваштан къапыны тасырдатты. Давуш эшитильмедил. Текрар къакъты. Чым-чырт, бу ссфер беклемек истемеди. Къапыны ачып, ичери кирди. Одаы козьден кечирди.

Уфакъ одачыкънынъ орта еринде стол, онынъ этрафында мавы ренкте дёрт курсю тура эди. Эр эки кроватинынъ арасында безз ортюли тумбочкалар ерлештирилген. Рустем чемоданыны стол янына къойып отурды. Къапы артындаки кроватта кимдир бириси башыны ёргъаа астына сакълап татлы-татлы юкълай, ёргъанынынъ кенарындан аягъынынъ кирли табаны корюле. Бирден кровать жыйкълдады, юкълагъаа яш уянып, ёргъаа тюбюнден чуллу башыны чыкъарды. Ёргъаныны четке котерип атты, юкъулы козьлерини окъалады. Чыплакъ

аякъларыны кроваттан ашагы салындырды. Керильди. Терендеп нефес алды. Таныш олмагъан йигитни корип:

— Бизгеми?— деп сорады.

— Эбет.

— Мына бош кровать, ерлеш,

О столгъа якъын кельди. Юшли къолуны Рустемге узатып, къарыкъ сесени:

— Танышайыкъ,— деди,— адым Джафер.

Бираздан о чокътап таныш адамнен сёйленген киби сербест, чекинмеден лаф этти. Биджагыны омузларына алып, ода ичинде тенбель-тенбель доланды.

— Ичмеге тютюшннъ бармы?— деп сорады о.

— Ичмейим,— деди Рустем.

Джафер юткъунып дудакъларыны ялады. Къыдырып бир папирос тапты. Козьлерини кенъ ачып папиросны иштнанеп чекти.

— Мен алыштым,— деди о,— аслы бундан вазгечип оламайым. Бир вакъытлары таплагъан эдим, учъ кунъ ичмедим. Сонъундан кене башладым...

Джафер текрар безз чаршафлы кровати устуне чалкъа тюшип ятты. Арасы бир къач дакъыкъа кечмедн, о энди хурулдай эди.

Рустем геджени раатсыз кечирди. Эрте уянды. Сабанынъ танъында козьлери торланса да, юкълап оламады. Джаферге козь тикти. Мийинде тюрюлю фикирлер долана эди. О Мавиленинъ айткъанларыны хатырлады. «Сизге мында зорлыкъ этер». Рустем бунъа инанмакъ истемедн. Анасы да шай элем эткен эди. О эвлядынынъ эр данм озюнинъ янында яшамасыны истеп, эвден кетмесине къаршы чыкъты.— Гуя мында иш ёкъ, къуруджылыкъ олмаса банкъасына кир,— деди. Рустем къуруджылыкъ, топракъ, бетон ишлерининъ агъыр олгъаныны биле тура кельди. Шай олса да, кедерлене, тешеге ичннде айлана-бере эди. Аркъадашларынынъ татлы юкълагъанларына сукъланды. Къомшу кроватта яткъан йигитнинъ сандыракълап дудакъларыны яш балаар

киби кыбырдатканына бактып кулды. Джан сыкыштысыны бастырмакъ истеп азбаргъа чыкты. Орталыкта саба кырашлыгынынь енгиль пердеси джайрап ята эди. Аяздан кыатып кыалгъан кыар аякъ астында чытырдады. Ель эсти. Кыайдадыр копек авлады. Бетон узелындаки электрик дирегинде янгъан чыракъ сбиди. Рустем азбарда чокъ эгленмеди. Одагъа кирип, алельаджеле сабалыкъ кыапынды, да, догъру ишке кетти.

Бригадада янгы адам пейда олмасы, ишчилерде анлашылмаз бир дуйгъу кыозгъады. Узун бойлу, сарышын бир яш курегининъ сапына таянып, Рустемге сынавджы бакъыш ташлады. Сонъра мыскыल्ली бир тавурыси:

— Аа-а, янгы адаммы? Кель, утанма. Биз санъа балабан курек азырладыкъ,— деди о курекни Рустемге узатып,— ма, кыоркъма,— деп шакъылдап кулды. Дигерлерни де кулюштилер. Айтылгъан сёзлер Рустемнинъ зытына тийди. О эпкиликиен курекни тартып алды да:

— Ондан сен кыоркъ, достым, мен кыоркъмайым,— деди.

Сарышын йигит хоразланды. Ляккъа котерилип достларына:

— Йигитнинъ солдат чекмени зияде тозлангъан, оны кыакъайыммы?— деп авучларыны уфкъалады. Этрафтакилер бирден:

— Екъ, керекмей!— дедилер.

Рустем бу яшны таныды. О Бабаяннынъ бригадасыны кыдырып юргенде эндек ичинде ракъы ичкен яшлардан бири эди. О Рустемни корьгеннен ракъы ишсесини, стакапыны чекменининъ астына сакълады. Дудакъларыны биджагъынынъ енгилеп спльди. Аркъадашларына эгилеп, пелердир фысылдады. «Базыкалары кыан-тер тёкип чалышалар, булар нсе кейфленелер», деп ойланды Рустем. Бундан сонъ о сарышылыны бергенмеди. Акъшамгъа кыадар дава этмей чалыштылар, Кимерде бир сарышылы терс лаф айтып сёгюне башла-

сада, Рустем бунѡа эмнет бермеди. Акъшам о эр кестең сонъ ятакъханеге къайтты.

Эртеси куню ава кене сувуды. Аджджы ель уфюрди. О къуруджылыгыъ битмеген биналарыныъ тена кошелеринде уймелешти, козьлерге, къулакъларгъа, боюнгъа сокълуды. Рустем аркъасыны ельге чевирип ишке кете, токътай, чекменниниъ якъасынен юзюни къапатып яваш-яваш адымлай. Бозукъ ташкъораны кечип, тар ёлчыкъкъа келип чыкъты. Къазан цехине бармагъа аз бир ме-сафе къалгъанда, сагъыр шувулты къопты. Бухар думаны цехиниъ пенджерелеринден, къапысындан тышкъа окъталды. Бухарныыъ шувулдысыны бастырып, къайдандыр ярдымгъа чагъыргъан адамныыъ кийик сеси янгъырады. О узакътан, ер астындан чыкъкъан киби келе эди. Рустем токътап динъленди. Кийик сес бир даа тек-рарланды. Бу сефер о даа да кескин эди. Рустем беклемей, аман давуш чыкъкъан тарафкъа чапты. Къазан цехине етип кельсе де, бухар думанындан ич бир шей корьмекниыъ, эслемекниыъ чареси ёкъ эди. О авучларыны дудакъларына якъып кетирип къычырды.

— Эй! Эй! Ким бар анда!..

Сес эшитильмеди. О ерге эгилип цехин козьден кечирди. Анда бетон табандан, ольчу алетлеринден ве кенарындан сув тамчылагъан балабан къара къазанлардан башкъа шей корюнмей эди. Рустем цех бою бир къач адым юрди. Къазанларыныыъ арасына козь ташлады. Бу арада о полда кимниыъдир узанып яткъаныны, оныыъ этрафында бирисиниыъ долапгъаныны эсledi. Ынъранувлар эшитильди. Онъа таба джылышаджакъ олып тырышса да, якъын барып оламай эди. Къайнагъан сув бетине, къолларына урып, юзюнден ашагъы чыбырдылар. Боюны ашланып аджыды. Лякин артына къайтмады. Къолчагынен бетини къапатып, огге таба джылышты. Бирден янында яткъан бир адамны корьди. Оныыъ урбалары шыр-сув эди. Юзю, къоллары къор киби къызаргъан...

О козьлерини ачып, тишлерини сыкъты.

— Петя,— деди о фысылдынен,— тартма, кольмегим япышты.

— Яхшы, яхшы, ят, кыбырдама,— деди онынъ башы уджунда тургъан экинджи адам. Рустем ве о адам зор-белянен, биъ бир тюрлю мешакъатнен бир къач дакъыкъа ичинде йигитни къапы янына алып чыкътылар.

— Бухар къазанларыны тешкере эдик,— деди таныш олмагъан адам,— бирден улукънынъ крапы парланды. Бутюн къайнакъ сув устюмизге авдарылды. Мен кенарда тура эдим. Манъа бир шей олмады. Лякин аркъадашым... Расим... О зияде зарарланды.

Рустем, чиленгир яшнен, меджалсызланып, къуветтен кесильселер де, азбар ичинде чапты-чапкъалады, телефоннен аджеле ярдым машинасыны чагъыртып, йигитни хастаханеге алып кеттилер.

Рустемни де анда алып къалдылар, чюнки онынъ да эллери, бети янгъан эди. Онынъ къайда экенини бригадада кимсе бильмей эди. Бригада азаларында бу алраатсызлыкъ догъурса да, оны арагъан адам олмады. Бригадада ошекчи адыны ташыгъан Иван Трошкин кунегини сюйреклеп Гъулам аканынъ янына кельди де, тавотнен майлангъан кирз чызмасынынъ ашалгъан бурунынен кирли къарны къарыштырды. О бугунъ ишке кельгенде Эмировны бир къач куньден берли корьмегенини билип Гъулам аканен давалашмакъ истеди. Шимди о ешилъ, чий козьлерини онъа тикерек, яры шакъа, яры джиддий тавурнен:

— Корьдинъми, Гъулам ака, дегеним киби олып чыкъты,— деди о къашларыны ойнатып.

Гъулам ака Иваннынъ не демек истегенини анъламагъанындан:

— Анъламайым, ачыкъча айт,— деди.

— Тез унуттынъ. Эмировнынъ дудакълары сют къо-

кѣуй, бу ишке чыдамаз, деп айткѣанда, сен инаимакъ истемеген эдиңъ. Бир куңъ яхшы чалышты энди...

Иван дудакъларыны шапыртып-шапыртып сѣйленди. Оны динълейлерми, ёкъмы, бунъа эмнест бермей эди. Эгер о бир адамны бегенмесе, къаба лаф эте, онынъ булунувыны истемей, идалашмакъ ичюн уфакъ тесадюфтен биле файдаланмагъа тырыша эди. Бундан себеп о Рустемни чиркин сѣзлернен сѣгмектен чекшмедди. Онынъ лакъырдысы бригада азаларыны афакъапландырса да, онъа, кимсе итираз этмедди. Бу ая оны даа зняде юреклендирди. О къатыетнен:

— Сиз насыл тюшюпсенъиз тюшюпинъиз, бизге бойле адамнынъ кереги ёкъ. Бабаянъга шай да айтмалы.

— Сен Иван ашыкъма,— деди Гъулам ака,— Эмиров акъкъында фена сѣз айтмагъа даа эрте. Биз онынъ къайда экенини бильмеймиз. Эм бильмегенимиз ичюн де даа паймызыны алырмыз.

Бельки о хастадыр? Ярың, я да о бир куңъ хасталыгъы акъкъында кягъыт кетирип, элинъе туттырса, не дерсинъ?

— Хасталангъан экен,— о ачувнен къуруджыларгъа бакъты.— Ташны сыкъса сув чыкъараджакъ киби бир йигит эди, энди хасталангъан. Тенбеллик белясы, бизлерни ахмакъ этмек истей.

Бу вакъыт къуруджылар арасындан атылып чыкъкъан Эргаш адлы йигит, ошекчининъ япына кельди де:

— Сен достым, озюңнинъ сафсатанънен бизлерни де иштен къалдырма, Эмиров меселеси сапъа къалмагъан,— деди.

Трошкин кокую киби къабарып, дудакъларыны салыңдырып, аркъасынен Эргашкъа чевирильди. Омузларыны котерди.

Эмиров эртеси куню де ишке чыкъмады. Энди бутюн бригада азалары раатсызланып башладылар. О якъ бу якъкъа кыдырып башлагъанда, эртеси куню онынъ озю келип чыкъты,

Къоллары биштен сарылы эди. Иван не айтаджагыны бильмей шашмалады. Лякин дегенинден кыйтмагъа да истемеди. Чырайыны сытты да:— Буларны да кыйдан къазандынъ,— деди.

Рустем багълы къолларына бакъты да:— Къазагъа огърадым,— деди яваштан ве тахталар арасындан курегини алып, чалышмагъа тедарикленген ишчилерге къошулды.— Къазагъа огърагъан. Иштен къртулмакъ ичюн... Рустем онъа серт-серт бакъты, лякин бир шей айтмады. Чюнки озъ кучюне, насыл иш олса да чалышып оладжакъына инана эди. Энгъ муими шунда ки, о бригада азаларыны темиз къалибли, ишкир адамлар деп бильди.

Трошкин иш кучюнинъ сонъуна къадар башкъа бир шей айтмады. О иддалашмакъ ниетинен Рустемнинъ бутюн арекетлерини козетип турса да, илле тапалмай, сусмагъа меджбур олды. Рустем янып пишип чалышты. Юзюнден тер чыбырды. Буны о Трошкиннинъ элеминден кърккъып япмады. Затен о ашагъан бир тилим отъегини эял эмекнен къазанмагъа, башкъасына мусаллат олмамагъа тырыша эди. Бу заман онынъ янында Мавиле ве бригада башы пейда олдылар. Къызынынъ муляйим, назлы лакъырдысы, шенъ кулькюси яшларда джошкъунлыкъ догъурды. Олар шакъалашып къызгъа саташты, онынъ бригадагъа сийрек кельгенине элем эттилер.

Къыз оларгъа кулькюнен джевап берди. Кульгенде ал янакъларында чукъурчыкълар асыл ола, индже къалем къашлары котериле ве къара козьлерни муляйимликнен парылдай эдилер.

Бабаян тенбель арекетлернен артына-огюне доланып, къалыплардан козьлерини алмады. О орта бойлу, кесментик, эсмери. Къамбыр буруны тубюнде сим-сия мыйыгъы бар. Козьлерни кунешке чокъ бакъкъан адамнынъ козьлерни киби яшланып къызаргъанлар. Къаверенки быджагъынынъ тирсеклери ямавлы. Бабаян Рустемни корип, онъа таба якъыплашты.

— А-а, кельдинъми къачакъ,— деди о къарыкъ сеснен,— я сен къайда эдинъ, не олды, хасталандынъмы?

— Қъазаландым.

— Қъайда?..

— Мында демек мумкюн.

Рустем онъа олып кечкен вакъианы аңълатты.

— Эр алда аңълатув къгъыты язмакъ керек олур,
— деди, бригада башы.

Рустем онъа:

— Хасталыгъым акъкъында къгъытым бар,— деди.

— Санъа не айтылгъан олса, оны яп,— деди Бабаян.

Қъыз исе Рустемге бир назар ташлап:

— Бизде эр шей алемден башкъа,— дедп.

Бригада башынынъ гъамсыз юзю, меракъсыз бакъышы Рустемде бир сувукълыкъ дуйгъусы къозгъады. О козьлерини Бабаяннынъ салпырагъан чересине, къабарып, саркъып тургъан къурсагъына тикти. Онынъ елден чатлагъан дудакълары яваштан къыбырдай эдилер. Кенъ манълайындаки бурюшиклер де къабарып чыкъа, де гъайып олалар. Бабаян бригаданынъ къырджыманы, элли яшларында Пётр Николаевичке янғы вазифе берип, къолуны силькеп-силькеп нелердир аңълатты.

Иш бир кeredен къызышып кетти. Рустем узун тахталарнынъ кенарларыны балтанен ёшып, оларны Пётр Николаевичке узата. О мумкюн олгъаны къадар чабик чалышмагъа, аркъадашлары алдында къолайсыз алда къалмамагъа тырыша. Уйлеге къадар бетон къойыладжакъ къалыпларны ясап битирдилер.

Кок къуббеси къуршун тюсте булутларнен ортюли эди. Олар эвлернинъ сачакъларынадже саркъып тюшкенлер. Ялынъыз кокнинъ кунъбаты тарафы акъчилъренкини алды. Авасы бугунъ бираз йымшады. Ириген къар чамурнен аякъларгъа сарылды. Парчалангъан булут кесеклери арасындан кунеш корюльсе де, къыздырмай эди. Ишлегенлер сигар якъмакъ ичюн отурдылар. Пётр Николаевич сары мыйыкъларыны бурды.

— Ишлер чокъ уймай гъалиба?..

— План кене толмагъангъа ошай..

Пётр Николаевич шай оладжагъыны эвельден бильген олса да, шимди Гъулам акадан буны шахсен эшиткен сонъ, даа зияде гонъюльсизленди. Бираздан аретсиз юзюни кедер сарып алды. Узун мыйыкъларыны, балабан къулакъларыны ойнатты. Тахта юкли машинанынъ гурюльти къопарып келип къалмасы, Пётр Николаевичнинъ къайгъысыны сакинлештирген киби олды. Машина биша артындан чыкып, чамурны чевречетке чабдырды да, къалыплар янына келип токъталды. Кузовда, тахталар устюнде Трошкин отура эди. О аякъа котерилип козьлерини Рустемге тикти де:

— Чыкъ мында,— деп багъырды,— машинаны бошатаджакъмыз.

— Сен айтмасанъ да билем,— деди Рустем. Сонъра машинагъа минип, тахталарны, бошатмагъа тутунды. Олар ян-янаша чалыштылар. Рустем элине расткельген тахтаны ашагъы ата. Лякин Иван гузель-тегиз тахталарны бир кенарчыкъкъа топлады, къалдырды.

— Булар кимге?— деп сорады Рустем тахталаргъа бакъып. Сонъра эгилип оларны ашагъа атмакъ истей.

— Токъунма!— деди Иван ве Рустемни итеп йиберди. Қъолундаки брезентнен тахталарнынъ устюни орыттю. Рустем озюни сыкъмады. Барып брезентни тартып алды. Тахталарны ерге атып башлады. Иван онынъ якъасына япышты:— Оларгъа тийме пезевенк, эджелинъе етерим,— деди ачувнен. Рустем оны къакъып йиберди. Буны корьген Гъулам ака барып машинагъа минди. Хораз киби бири-бирине къаршы тикленген йигитлернинъ янына кельди де:

— Қъана айтынъыз, сизлерге не керек?— деди.

Рустем пармагъынен тахталарны косътерди.

Трошкин ишининъ уймагъаныны дуйды ве Гъулам аканы тынчландырмагъа тырышты. Бу джиддий адамдан о къоркъмаса да сакъына эди.

— Насосныйде ташлап кетеджегим, Гьулам ака,— деди яваштан.

Гьулам аканен Рустем тюшер-тюшмез машина бирден гурюльдеди ве силькинерек еринден кочты. Кошедеки бинанынъ янына баргъанда солгъа бурулды, амма насосныйде токътамады. Вызлы кетип, копор артында козьден гъайып олды. Гьулам ака къолайлыкънен алдангъанына пек афакъанланды. Ачувындан о якъ, бу якъ доланды. Дуюла, окели эди. Машина кетер-кетмез тахта обасы янында дигер бригаданынъ башы Ахмедов пейла олды. О Бабаянны четке чагъырып, чокъ вакъыт онынънен фысылдашты, омузыны таптап, бир кубметр тахта бермесини истеп ялварды. О пальтосынынъ къумрал якъасыны котерген, къырмызы ёлакълы шарфнынъ бир уджу пальтосынынъ устюнден кокрегине саркъып тюше эди. Резина чызмаларынынъ къонучлары чамур ве бетоннен лекеленген.

— Бир кубметр чокълукъ этер,— деди Бабаян.

— Олян, ярым къайтарырым.

— Ярым къайтараджакъ олгъан сонъ, бугунъ менден алмагъа не аджет бар?

Бабаян Ахмедовнынъ яхшы мерамнен кельмегеннин дуюп, тишлерини сыкъты. Юзю кедерленди. Қъолунда туткъан таячыгынен къар устюнде насылдыр анълашылмаз сызыкълар сызгъалады. Ахмедов исе шахылдап кульди:

— Худжур адамсынъ, Ашот Рубенович манъа да инанмайсынъмы?— деди де, козьлерини къымып,— къайтарырым. Истесенъ ярым литр алайым, берабер ичермиз,— деп къолуны Бабаяннынъ омузына къойды. Ракъы ады анъылгъанынен Бабаяннынъ чырайы денъштити, кулюмсиреди. Шишкеи козь къапакъларыны юмды, сонъ кене ачты. Олар разылашып, къол къакъыштылар. Ахмедов кетмеге азырлангъан арада Рустемни корьди.

— Эмиров, я сен мында къайдан тюштинъ?

— Коктен эндим,— деди Рустем.

— Екъ керчек, не ичюн меним бригадама кельмединъ?

— Онынъ не фаркы бар?

— Ойле я, эр алда озюгъ билирсинъ. Чагъырмады деме.

Рустем Ахмедовны яхшы биле. Олар бир мектепте окъудылар. Ринат Рустемден эки яш буюк. Анджакъ, олар бири-биринен асла узлашмай эдилер. Бунъа Ринатнынъ айнеджилиги баш себеп олды. О бир кунъ мектепте пенджере джамыны сындырды. Оджасы онда буну сорагъанда бутюн къабаатны Рустемнинъ устюне юкледи. Бундан сонъ олар чокъ вакъыткъадже узлашмай юрдилер.

Бир кунъ клубда эглендже олды. Рустемнинъ къомшуларынынъ къызы да эгленджеге кельди. Ринат оны корьгенинен ойнамагъа теклиф этти. Къыз,— башым айлана,— деп разы олмады. Ринат чокъ ойланып отурмай къызын четке чагъырып итеклеген де, юзюне тюкюрген. Ахмедовнынъ эдепсизлиги эпсинден зияде Рустемни акъаретледи. О Ринатнынъ якъасына япышты, янагъына шамарнен ойле урды ки, онынъ козьлеринден атеш учкъунлары сачрады...

Шундан сонъра оларнынъ арасы бир тамам бозулды.

Шимди бу корюшювден Рустемнинъ юреги бирден урды. Онынъ къаршысында табиятсыз адамлардан бири тура эди. Онынъ мында булушуву Рустемнинъ кейфини бозды. О Ахмедовнынъ не тюшюнгенини, насыл мерамы олгъаныны дуймай къалмады.

Рустем Мавилени бир афтадан берли корип оламай. Сонъки кере олар комсомол топлашувунда корюшкен эдилер. Шимди о тарсыкъа, джаны сыкъыла. Не ичюн? Буннынъ себебини озю де билмей. Гизли бир къувет,

пчки дуйгъулар онъа раатлыкъ бермейлер. Бу дакъкъалары о Мавиленен расткелишип къызнынь сырлы козьлерине, токъ — ал янакъларына бакъмакъ истей. Дерсинъ бу корюшюв онынъ сабырсыз юрегине теселли оладжакъ эди. О енъинен терли манълайыны сильди. Мавиленинъ тюзгюн къыяфетини, культелепген къара сачларыны козьлери алдына кетирди. Къызны корьмек ичюн идареге бараджакъ олды. Келишкисиз, чиркин олып чыкъар, деп ойланды. Сонъки вакъытларда къызнынъ ады апылгъанда Рустем кунълегенинден сескенип ала. Тарсыкъа. Кимерде эеджанлана. Не олса да, о дуйгъуларыны къыздан гизлемеге тырышты.

Эки машина бетон кетирдилер. Оны къалыпларгъа къоймакъ, вибраторларнен эгелемек керек эди. Иш къызгъынлашты. Мавиле акъкъында тюшюнмеге вакъыт биле къалмады. Бу заман Джафер онынъ ачувыны къозгъады. О тамам иш къызгъан вакъытта олмайджакъ бир маначыкъ тапып иштен къайтып кете. Рустем Джафернинъ арсызлыгъыны бегенмеди. Буны алчакълыкътыр, деп сайды. Рустем бугунъ Джафернен де давалашты. Дава ялынъыз иш ве ахлякъ хусусында кетти. Эр экиси бири-бирлерининъ гъурурына токъунып алдылар. Рустем бу сефер керчектен де къызды. О Джаферге тикленип, ачувнен:

— Кейфленесинъ, Джафер достым. Иштен къачасынъ. Бакъ, аркъадашларынъ насыл терлегенлер, — о къолунен чалышкъанларны косътерди, — амма сен копек суварып юресинъ.

Джафер папиросыны эки кере арт-артына чеккен сонъ ерге ташлап, Рустемни баштан аякъ сюзип чыкъты. Сонъра бирден башыны терс къакъып:

— Чокъ богъаз керме, — деп къычырды о, — сени динълейджек адам мында ёкъ. Буны яхшы билъ. Акъыл огретмеге сенден башкъа адам тапылыр.

Рустем Джафернинъ къабалыгъына эмиет бермей, ваъжетининъ агъырлыгъыны анылатмакъ истеди.

— Санъа акъыл огреткен адам ёкъ. Лякин озюнь тюшюнип бакъ, сен быралкъыланып юресинъ, мында исе кетирильген бетон къатмакъта... Бойле шейге юрегинъ дызылдамаймы?

Джафер озюни сыкъмады.

— Сонъ, къатып къалгъанда не олгъан?— деди,— етмесе даа кетирирлер.

Чевре-четтен адамлар багъырып, сёгюндилер. Джафернинъ океси артса да, агъызыны ачып бир шей айтмады. Бригада азаларынынъ онъа къаршы олгъанларыны бакъышларындан сездн. Чалышкъандай олып къыбырданды.

Арадан эки ай кечти. Уйле маали эди. Участка башы Андрей Фёдорович кельди. О къайгъылы ве тюшюнджели эди. Бригадирнен гоньюльсиз, серт лаф этти. Тюневин гедже бетонлангъан диварны козьден кечирип, башыны саллады ве бригадирге чевирилип:

— Кимнинъ иши?— деп сорады. Бабаян анълашылмагъан сёзлер чайнакълап, бракны шахсен ким якъаныны айтмады. «Экинджи смеанынъ иши»,— деп битирди. Онынъ айткъанлары участка башыны инандырмай, аксине ачувландырды. О Бабаяндан нч олмагъанда бу иште месулиетни арттырмасыны талап эткен эди. Лякин тюшюнгени киби олып чыкъмады. Энь муим участкада брак иш япылды.

Андрей Фёдорович къолларыны плащынынъ джеплерине сокъып, дивар этрафында айланды, кимерде токътап, къалыпларны, тахталарны дикъкъатнен бакъып чыкъты. Оны бу дакъкъалары татлы сёзлер дегиль де, япылгъан ишнинъ негиджелери меракъландыра эди. Бригадирнинъ ишандырувындан о чокътан безген эди. Онъа шимди ялынъыз фактлар, инандырыджы фактлар керек эди. Амма оны къайдан алырсынъ? Бригадада эр шей терсине олып чыкъа эди. Акъибети олдырамады, къабырчакълы бетон диварына ишмар этип:

— Коресинъми насыл бетонлагъансыз?— деп баш-

лады.— Сен вазифенъе месуллетсиз янашасынъ. Негизиниъ бетон дивары он сантиметр котерильген. Бильмиш ол, бракынъ масрафыны сенинъ бойнуъа юклерим.

Андрей Фёдорович асабийликкен сусты. О Бабаянны чокътан берли башкъа бирисинен деъиштирмек керек олгъаныны ашълай, лякин о бельки адам олыр, деп бекледи. Шимди исе бу иш сонъуна еткенини дуйды. Андрей Фёдорович сагъ аягъыны дивар устюне къойып, юмругъыны джакъына тиреди.

— Сонъ, Гъулам ака,— деди о Бабаян ондан узакълашкъаны киби,— ишлер насыл?

Гъулам ака беллини догърултты. Къолларыны кенаргъа джайдырып:

— Насыл олсун, макъталаджакъ киби дегиль, Андрей Фёдорович. Не ичюндир бильмейим ишнинъ эки уджуны бир ерге кетиреалмаймыз.

— Ким къабаатлы?

Гъулам ака омузларыны къысты:

— Ким олсун,— деди о,— къабаат балтада да бар, сапта да.

— Догърусыны айтасынъыз. Я Эмпров насыл?

— Гъайретли яш.

— Бригадирликин беджеримми?

Гъулам ака тюшюнджеге далды. Сонъра башыны котерди де:

— Сизге бир фикир айтайым. Мен оны чокътан берли сынап бакъам. Бельки инанмасынъыз, инанмасынъыз да айтаджакъ олам. Кеченлерде Бабаян хасталыгъы себебинден бир къач кунъ иште олмады. Насыл беллейсинъиз?— Гъулам ака эгилли Андрей Фёдоровичиниъ козьлерине бакъты,— яхшы чалышмадыкъмы? Аксинне. Не де яхшы чалыштыкъ, корьмелисинъ. Рустем адамларны ишине коре ерлештирмеге биле экен. Макътамакъ истемейим, илериде озюнъиз де корерсинъиз.

Эртеси куню иштен сонъ Андрей Фёдорович Бабаян гъа хитап этип:

— Адамларны чагъыр, топлашув отькереджекмиз,— деди. О топлашувгъа айрыджа эмиет берип, бутюн бригадирлерни, усталарны чагъыртты. Бригада топлашув участка башынынъ одасында олды. Андрей Фёдорович чокъ вакъыт сёйленмей отурды. Къашлары туюмчикленди. Дудакълары къысылды. Дефтерини пелердир язды. Одадакилерни козьдеп кечирип, сабырнен кочъти. Се-си йымшакъ, янгъыравукъ эди. Башта лафында бир сакинлик, эмишлик бар эди. Сонъундан давушыны къабартып ачувланды.

— Бабаяннынъ бригадасында низам ярамай. План толмай. Не ичюн? Бу акъта къайгъыргъан адам ёкъ. Дерсинъ шай олмакъ керек. Ялынъыз сонъки эки айнынъ нетиджелерини айтайым,— деди о кягъытларны къарыштырып.— Планы толдырмадынъыз. Брак иш, дерсинъ, куль-кунъден арта. Бабаяннынъ озюне кельгенде о бу ишни беджерип оламай. О къолунен Ахмедовгъа ишмар этип.— Ахмедовнынъ да къулакъларыны бурмакъ вакъты кельди. Эки машина бетонны чукъургъа тёктирген. Къоймагъа ери азыр дегиль экен. Бакъ, сонъундан элем этме. Файдасы олмаз,— деп къошты.

Андрей Фёдорович башыны тебен аягъанда, гурь къашларындан козьлерни зорнен корюне эди. Онынъ омузлары яваштап къыбырданаракъ къулакъларына къадар котерильди.

Сёзге башта Гъулам ака чыкъты:

— Догърусыны айткъанда, аркъаданлар,— деп кочъти о,— Бабаян гъамсыз адам. Дюнъя янса, онынъ къасыры янмай. Прогул, хырсызлыкъ меселелерини дикъкъат этмей. Запыма къалса вакъытгында зарур чарелерни коръмек керек эди. Лякинъ япмадыкъ. Бунынъ ичюн биз де къабаатлымыз. Энди исе иш буюди. Эр алда мен беллесем бригада башыны депъиштирмек керекмиз. Демек Бабаян ёлбашчылыкъ ишнинъ даа кереги киби бильмей. Эльбет о башкъа якъкъа кетмез, бизнен чалышыр...

Пётр Николавич отургъан еринден айтты:

— Мен колхозда чалышкъанда,— деди о кокюс кечирип.— Иван Матвеевич деген бригадиримиз бар эди. О тарлагъа эр кестен сонъ текаран кейфли алда келе де, кызаргъан козылерини ерге тикип:

— Балалар не япаджакъмыз?— деп бизден сорай эди. Сигар якъаджакъ олып янына барайым десенъ, агъызындан чыкъкъан ракъы къокъусы алев киби бетинъе ура эди. Бизим Бабаян да сонъки вакъытларда онъа ошады. Кеченлерде шойле бир ал олды. Юз элли миллиметрлик бир ящик мыхымыз бар эди. Экинджи куню ишке келип чалышайыкъ десек, мых ёкъ. Айыпдыргъанлар.

Отургъанлар кулюштилер.— Я неге кулесинъиз? Мында кульмеге аджет ёкъ, аркъадашлар! Аксине, агъламакъ керек. Бу джиддий бир лакъырды. Дейджегим, сонъундан анълашылгъанына коре, мыхнынъ башына Трошкиннен Бабаян еткенлер. Оны ракъыгъа денъишкенлер. Демек, меселе сонъ дередже джиддийлешти. Бабаян бизим талабымызгъа джевап береджек бригадир дегиль. Топлашувнынъ сонъунда къуруджылыкъ партия тешкилятынынъ секретары Аванесян сёз алды. О, къалын кевдесиннен къыбырдапаракъ, чыплакъ башыны, этли бойнуны сийпап, аякъкъа турды. Уфакъ козылерн, кирпичклери сыкъ-сыкъ ойнадылар. Секретарь токъталып-токъталып сабырпен сёйлеиди.

— Сёзге чыкъкъанлар догърусыны айттылар,— деп башлады о,— эм шай олмакъ керек. Бригаданынъ агъыр вазнети, Бабаяннынъ иши эпимизни тюшюнджеге далдырды. Джемаат малыны хырсызламакъ не демек? Бир ойланып бакъынъыз. Джинаетчи. Эбет, джинаетчи. Лякин Бабаян бу ишни усталыкънен япты. Бизге дуйдырмады. Лякин о кет-кете бир тамам шашмалады. Ачыкътан-ачыкъ арекет этип башлады.

Биз шу ишке нокъта къоймакъ керекмиз.

Трошкин бугунъ пек ачувлы. Серсерий козьлеринде вахшийлик сезиле эди. Токътамай папирос иче. Кедерини бельки атешнен сѣндирмек истейдир. О Джаферге чсвирилип, тишлери арасындан:

— Бабаянгъа языкъ, яхшы адам эди,— деп фысыллады.

Джафер онъа бакъмай элини узатты. Трошкин папироснынъ сылакъ ерини тишлеп атты да, оны Джаферге узатты. Джафер индемеди, папиросны уст-устюне чекти. Сонъра кепкасыны козьлерине басты да:

— Топлашувда заваллынъ алем масхарасы эттилер, — деди ачувнен. — Тап аджыдым, лякин не чаре. Оны къорчалагъан адам тапылмады. Ойле ола о. Йыкългъангъа бир тепме даа. Зарары ёкъ, сабыр этмели. Сабырнынъ тюби сары алтындыр, дейлер. Буны да корермиз. Керек олса ойле ойнатырмыз ки, козюнъ корьмели.

Джафернинъ айткъанлары Трошкинде бир тюрлю ишанч, умют догъурмады. Тек шек-шубе къозгъады. О Рустемнен анълашмакыннъ кыйын оладжакъыны биле эди.

— Бильмем,— деди о тыныкъ сеснен,— Эмиров ойле енгилъ фикирли сойларына ошамай.

— Сен не, къоркътынъмы?

— Иш ялынъыз къоркъмакъта дегилъ.

— Я айса, неде?

Трошкин джевап бермеди. Тишлерини сыкъты. Ёкъ, о кимседен къоркъмады. Эм бунунъ не киби эмнети бар эди? О затен Рустемнинъ бригадир тайин этильмесини бегенмеди. Олар экиси Рустемнинъ бутюн якъап ишини бегенмейлер. «Халкънынъ аркъасынен нам къазанаджакъ ола» дедилер. Бу эмиш-демишке адетиндже, инангъанлар да, инанмагъанлар да олды. Лякин бригада азаларындан дигерлери бу эки яш киби инатлыкъ этме-

дилер. Трошкин эр вакыт Джафернен бир ерде чалышып кельгенине, бири-бирининъ табнатына алышканыларына сылтап, кене де экени чалышаджакъларына талап этти. Рустем бунъа шахсен къаршы чыкъмады. Амма иш хусусында талапны арттырмагъа, керек олгъанда къатты тедбирлер къулланмагъа къарар берди. Акси такъдирде яшларгъа сёз дншълетип оламайджакъыны биле эди. Ахры-сонъу о къолуны терс силькеп:

— Яхшы,— деди,— мен разым. Юринъ, кеттик.

Олар шпаллар, бетон плиталары устюнден атлап кеттилер. Азыр махсулат складынынъ азбарына келли чыкътылар. Алда-мында топракъ обалары, рельслер джайран ята эди. Рустем адымларынен ерни ольчеп, яшларгъа вазифе берди.

— Теренлиги бир метр, топракыны исе ялынъыз бир тарафкъа атаджакъсынъыз.

Иван шакъылдап кульди. Къолларыны аркъасына къойып, артына-огюне доланды. Асабийленди, янакълары кызарды. Қозълери кымылып кеттилер. Дудакъларыны бюрюштирип, башыны терсине силькеп сёйленди. Атта агъызынынъ кенары копоукленген эди. Буны озю дуймаса да, четтен бакъкъанда пек джнйренч корюне эди.

— Сен акъылынынъ чылдырдынъ, гъалиба,— деди о Рустемге,— ишлемекнинъ къарары олмалы.

— Азсынасынъмы?

— Бакъ сен онъа...

Иван кенъ адымларнен огге атылды. Курегини къолуна алмаздап эвель къазыладжакъ ерни козьден кечирди. Теренден нефес алып эспеди. Эргашнынъ исарнен чалышкъанына, ташларны къучагъына котерип, четке ташлагъанына дикъкъат этти. Ачувнен ондан юзюни чевирди. «Эргашкъа бакъып кобегимни тюшюрейимми? Ёкъ, бу меним арджым дегиль», деп ойланды. Джаферге чевирильди:

— Ишлеп бакъайыкъмы?— деди о ийлекарлыкысен.
Кургенин топракъкъа сокъты. О ташларгъа урунаркъ чынъылдады. Иван бир къач курек топракъ атаратмаз токъталды. Козьлеринде ачув бар эди. Джафер еринден биле къыбырдамады. О затен ишлемеге ашыкъмай эди.

— Ич къазыладжакъ киби дегиль,— деди Иван кургенин ташлап,— эр ери таш, чакъыл...

— Бильмейим, неге о къадар ашыкъасынъ,— Джаферини сени эеджандан къалтырады.— Отур, раатсыз олма, бугуннинъ ярыны да бар...

Иван сылакъ толалар устюне бир авуч ёнгъа къойып отурды. Тютюн якътылар.

— Мен дуям,— деп пышылдады Иван,— Рустем инат адамгъа ошай. Бригадасынынъ башкъаларындан артта къалгъаныны истемей. Амма биз онъа кедер этемиз.

— Не айтмакъ истейсинъ?— деди Джафер.

— Истегеним, ич олмадым, берильген вазифени япмакъ керек эдик.

— Я не ичюн япмадынъ? Къабаатны манъа ташлайджакъ оласынъмы?

Иван джевап бермек ерине омузларыны къысты.

Иш кунюнинъ битмек арфесинде Рустем кельди. Яшлар, о келир деп, асла беклемеген эдилер. Джафер чырайыны сытып, бригадирнен истексиз лаф этти. Къальбинде кин къайнады. О фырсаг таптымы янардагъ киби аман тышкъа фышкъырмагъа азыр эди. Шай олса да, о бир анъ ичинде озюни тутта билди. Индемеден четке чекильди. Кири юзюнде кедер, къайгъы дуюла эди. Бу арада Иван гъазаплы сеснен:

— Мына коресинъми таш, чакъыл, деп къычырды. Рустем къазылгъан эндекин ольчеп:

— Корем, пек яхшы корем,— деди о,— эм анълайым, къыйын. Эргашнынъ чалышкъан еринде де таш чокъ эди. Амма барып сорагы, нормасыны толдыргъанмы, ёкъса толдырмагъанмы?

Рустем джеп дефтерине насылдыр къайдлар япты Сонъ Ивангъа таба айланды.

— Сен алышверишке де къол ура экенсинъ?..— деди.

Иванныпъ къулакълары, янакълары кызарды. Джелъкеси къабарды. О юмругъыны котерип:

— Лафынъны билип эт, тилинъни чокъ узатма,— деди афакъанланып. Ачувдан не япаджагъыны бильмей эндек бою доланды. Озюн сучлы зан эткенинден, сусты. Бес-белли даваны къабартмакъ истемей эди. Рустем кетмеге азырлангъан арада:

— Сезекли секирир, дейлер. Не о къадар секирсинъ? Демек, айткъанлары догъру экен. Сен ачувланма, Иван. Мен санъа къаттылыкънен айтам. Эгер о алчакъ хызметинъни ташламасанъ, чаре ёкъ, меселени бригада топлашувында бакъмакъ керек олур,— деп балакъларынынъ тозыны къакъты.

Джафер бутюн вакъыт сусып отурды. Акъсымлавдан Иваннынъ къалтырап тургъаныны озюнде ис эткен Джафер озюнинъ менълигини тутып оламады. Атылып ортагъа чыкъты. Сувлы дудакъларыны ойнатып козьлерини парылдатты. О Рустемни къоркъузмакъ ниетинен:

— Сен не фельсефе сатып отурасынъ. Яхшылыкънен мындан ачыл. Бригадирликин бар, анда эт.

Джафер къолуны сол тарафкъа узатты. Рустемге догъру ёнсиджек олды, амма кене токъталды. Аягъынен къар обасыны тепмеледи. О къолларыны джеплернен терен сокъып, кокрегини огге итеди ве буиундан онынъ бутюн кыяфети чиркин, дёгюшке чагъырыджы бир корюниш алгъан эди. Джафер сынавджы бакъышнен Рустемни козетип, титис давушпен сёгюнди.

— Ашыкъма, бу затен бойле къалмаз, алчакъ эриф, — деди.

— Чокъ кычырма,— Рустем кызды,— сенден къоркъкан адам ёкъ.

Джафер аякъларыны кенъ ачып, башыны керн къакъты. Юзюнде къабалыкъ асыл олса да, еринден кыбыр-

дамады. Сонъра океси бошады, вуджуды кевисп йибс-
рильди.

Ишин ташламакъ вакъыты олгъан эди. Джафер бригадир кеткен сонъ, курегини ящикке къойып кичит-
леди де, Ивангъа айланып:

— Корьгенлер олгъан эдими?— деп сорады.

— Хайыр, бергенде де, алгъанда да кимсе корьмедн.
Ярым саттен сонъ мусафирхане огюнде Анатолий Кимши
расткетирген эдим.

— Анълашылды, онынъ ишидир.

Иван дудакъларыны бурюштирип, башыны сильке-
ди. Олар демирёл бою ян-янаша адымладылар.

Бугунъ раатлыкъ куню. Рустем кеч турды. Ода ичин-
де доланды. Джафер, юзюни дивар бетке чевирген, юкъ-
лай. Ёргъанынынъ бир уджу полгъа саркъып тюшкен,
Анатолий Ким чалкъа ятып китап окъуй.

Рустем пенджере янына келип тышкъа бакъты. Ири-
ри, йымшакъ къар япалакълап ягъа эди. Азбардаки
тереклернинъ пытакълары агъырлашып майышкъанлар.
Рустем, янакъларыны пенджеренинъ салкъын, аяздан
тюрлю орьнеклер япылгъан джамына токъундырып ал-
ды. Сувукънынъ тесирн бир ан ичинде бутюн вуджуды
бою электрик джерьянлары киби дагъылып кеттилер.
Мавилени хатырлап, онынъ арекетлерини козь алдына
кетирди. Рустем бугунъ биринджи кере Мавилени
циркке бараджакъ. Йигит бунъа озюнджесине, бала ки-
би къуванды. Кетмек вакъыты олмадымы деп, саатине
козь ташлады. Даа эрте эди. Не ичюндир бильмем,
олып кечкен бир вакъпаны хатырлады.

Орталыкъка къаш къаранлыгъа эне башлагъанда,
Рустем тар сокъакънен кетти. Ёлгъа ачылгъан уфакъ,
мавы ренкте къапычыкъ янына келип токтады. Бу Ма-

виленинъ эви эди. Анда ярыкъ янмай. О гопъюльсизленни, ёлуна дсвам этти. Клубкъа бармагъа аз бир месафе къалгъанда, сылакъ, чышлакъ пытакълары къараргъан терек тюбюнде эки кольге эследи. О юрюшнини де чабик-лештире, де явашлата, эм де яшларнынъ лафыны динъ-лемеге тырыша эди. Къыз башыны йнгитининъ омузына таяндыргъан, фысылдынен сёйлене эди. Елыннъ увулдысындан онынъ не айткъаныны анъламакъ къыйын эди. Рустем абдырады, Мавиленинъ сесине ошай, ден ойланды. Якъын бараджакъ олды, баралмады. Сонъундан озюни къоркъакълыкъта къабаатлады. О юмрукъларыны сыкъып, тишлерини гычырдатты. Ачувдан бутюн тенн чимирдеди. О дудакъларыны агъыргъангъа къадар тишледди. «Эр алда къыз ким эди? Не нчюн якъын барып онынъ ким олгъаныны коръмедим?»

Рустем чабик адымларнен, аркъасына айлапмай, клубкъа догъру ёнеди. Азбарда яшлар, къызлар вальс ойнай, багъырыша эдилер. Телеграф терегининъ тёпесинде некитилген радионынъ откъюр сеси узакъларгъа эшитиле эди. Рустем ойнагъанлар янында токътамай окъув залына кирип кетти. Стол узериндеки журналлардан бирини, сонъ дигерини алып къарыштырды. Безген сонъ туруп кене шу ёлнен эвге къайтты. Терек тюбюнде энди кимсе ёкъ эди. Уфакъ къапычыкъ янына кельгенде адымларыны явашлатты. Эвде ярыкъ яна эди. Рустемни къаарь-къасевет басты. Терек астындаки къызнынъ Мавиле олгъанына шек-шубе къалмагъан эди. О теляш толукъозьлерини эвнинъ пенджересинден алмады. Шимди олар стол башында отуруп чай иче, даа олмагъанда о пезевенк Мавилени къучакълап опедир. Рустемнинъ мийинде къап бузлады. О сувукътан къалтыраса да, ал-азырда буны дуймай эди. Ачувындан сокъакъны дёрт доланды. Кимерде бир одада юрген адамнынъ колеткеси корюнип ала. Рустем бундан абдырай, сескене. Чокъкъа бармай эвде ярыкъ сёнди. Амма алдан чыкъкъан адам олмады. Бу оны даа зияде азапландырды.

Элесленип терен нефес алды да, «мында кьалдымы не мараз»,— деп кендиси айткан сёзлеринден кьоркьып абдырады. Ёл кенарындаки сельби, сугют тереклери биле арекетсиз тура эдилер. Эвдеки сыр, этрафтаки суюнет Рустемни эскендже киби сыкьтылар. О чокь вакьыткьа кьадар эв алдында бекледи. Ятакьханеге кельгенде эр кес терен юкьуда эди. Тек Рустем юкьаламай, тёшеги ичинде кьыбырдай бере. Эппеи вакьыткьадже бойле басыкь алда булунган сонь, юкьугьа далды.

Эртеси куннинь сабасында ашамай ишке кетти. Иштасы ёкь эди. О Мавиленен корюшп, акьшамки меселенин асылыны билъмек истей эди. Къызны уйлеге якьып расткетирди. Озюнин кедерини дуйдырмайджакь олып, къызнын шакьасына шакьанен джевап берди. О акьшам пайна озю киногьа баргьаныны, клубнын азбарында вальс ойнагьаныны айтып макьтанды. Бойле яландан кьулакьлары кьызарса да, индемедн. О лафьнын сонъундан ийлекарлы бир тавурнен.

— Сизге бараджакь эдим, утандым,— деп кьошты.

— Вай, не ичюп кельмединь,— деди Мавиле тааджипнен,— кимден утандынъ. Кельген олсанъ чокь яхшы оладжакь эди. Азербайджандан эмджем кельди. Анамнен вокзалгьа барып оны кьаршыладыкь.

Мавиле кьашларыны ойнатып, Рустемни кьувандыргьанынен хошланды. О бу дакькьалары Рустемнинь кьальбинде нелер кьайнашкьаныны билъмей, онъа тессюмнен бакьа эди.

Къызнын лакьырдысындан Рустемнинь ичинде джаны кельгендай олды. «Янъылдым,— деди о озь-озюне,— алла ишанны ботен белядан сакьласын». Рустем эеджандан кендисини тутып оламады, бутюн вуджудынен титреди, къызгьа таба адымлап, утанмадан онынъ сыджакь ве пазик кьолларыны авучына алды, сонъ кьуджакьлады.

Къыз нашмалады, эеджанлы бир сеснен:

— Сен не япасыңъ шу?— деп фысылдады.

Къолындаки кягъытларынен бетини къапатты. Аман четке сыптырылды. Къоллары, аякълары къалтырай эди.

Рустем буларны козь алдына кетирип, ашыкъмадан кийинди де, бираздан азбаргъа чыкъты. Дут тереги янына келип токътады. Сокъакъ бош эди. Сувукъ ель эсти. Йымшакъ къар обалангъан пытакълар енгильден салланып, къарны ерге тѣктилер. Мавиле аля даа корюмсей эди, эрте чыкътым, деди Рустем саатине козь ташлап. Тоқтап къалмагъанмы экен деп, оны къулагъына якъып кетирип динъленди. Вакъыт онъа агъыр кеткен киби корюльди. Ахыр-сонъу тар сокъакъта къыз пейда олды. О кок пальтосыны кийген. Беяз фетр фесини азачыкъ бир тарафкъа янтайткъан. Аяздан къызшыпъ янакълары къызаргъан эдилер. Олар ян-янаша автобус токътаварине кеттилер.

Циркинъ башламасына сайылы дакъыкъалар къалгъанда, сес-шамата къопты. Алгъышлар чалгъынынъ сесини бастырдылар. Залны бир ан ичинде сакин тынчлыкъ сарып алды. Темаша башлагъанынен узун бойлу, чот сакъаллы адам сананынъ ортасындаки сандыкътан тюрлю ренкте ленталар тартып чыкъарды. Олар бираздан беяз тавукъларгъа чевирильдилер. Арасы чокъ кечмеді, бирден патлав эшитильди. Эм сандыкъ ве эм де тавукълар дарма-дагъын олып, авагъа сачылып кеттилер. Сейирджилернинъ базылары къоркъушып бири-бирине сыйыкъты, дигерлери исе ха-ха-ха котерип кулюштилер. Сонъра:

— Бис! Бис! Браво!— деп багъырдылар. Сестен циркиннъ диварлары сарсылды.

Саагъа, устюнде козын къамаштыргъан, йылтыравукъ урбалы индже, узунджа бойлу, алтын сачлы гузель, гъает гузель бир къыз чыкъты. О темашаджыларнен селямлашкъан сонъ барып сананынъ бир четинде асылы тургъан йипке сарылып тѣпеге чыкъып кетти. Анда баягъы номералар япкъан сонъ, озюни ашагъы

атты. Эр кес, хусусан яш кызылар эллеринен юзлерини кыпаттылар. Мавиленинъ де юреги еринден тайып кеткен киби олды. Чырайы агъарды. Буны сезген Рустем онынъ билегинден тутты да, онъа бакъып кулюмсиреди. — Къоркъунчлы,— деди Мавиле яваштан,

Цирктен чыккып эвлерине кельген сонъ, самандан кыалав янында токътадылар. Эки генч бири-бирине ойле якъын тура эдилер ки, бири-бирининъ джыллы нефеслерининъ тесирини ис эттилер.

— Юр, эвимизге барайыкъ,— деди кыыз.— Анамнен танышырынъ.

Рустем не айтаджагъыны бильмей, джесаретсизликнен кыызгъа бакъты. О эвге бармагъа, кызынынъ пасыл яшагъанынен таныш олмагъа истесе де, бирден-бир кес-тирип айтамады.

— Эвинъизгеми?— деп созды о,— бильмейим, догъ-русы утанам.

— Кимден, анамданмы?

Мавиле тебессюмнен кулере, Рустемнинъ снынден тартты.

— Айды, юр, чокъ назланма,— деди.

Къапы янында генчлерни Мавиленинъ анасы Санне апте къаршылап алды. О орта бойлу, самайлары чаларгъан, узун бурунынынъ узеринде индже къан дамарчыкълары сезилип тургъан муляйим черели бир къадым эди. Бир къач сание сукюнет ичинде кечти. Диван устюнде отыргъан Рустем оданынъ нчини козьден кечирди. Диварда асылы ресим онъа эр шейден меракълы корюльди. Къолларыны омузындаки ыргакъ таягъына айдыргъан, фильтеш садефлернен сырлангъан джизданлы, беяз чылгъавлары узеринде сим-сия тасмаларнен багълангъан чарыкълы бир адамнынъ ресими тура эди. Ресимдеки адам азачыкъ джылмайып куле, чобан къалпагъыны сагъ къашы узерине баскъан. Буны сезген Санне апте теренден кокиос кечирди де:

— Бабасы,— деди о саким сеснен,— колхозда вете-

ринария экими олып чалыша эди. Ойнамакыны, йырламакыны пек севе эди. Ич бир той, байрам-сейран онын иштираги олмадан отькерильмей эди. Кой яшларында чалгъы группасы мейдангъа кетирди. Кой-койден кезип, концерт косьтере эдилер. Бу ресим о девирден къалма хатиредир.

Санне апте еринден туруп, Мавиленинъ, озюм бакъарым ана, дегенине бакъмай, ашханеге кирип кетти. Арадан беш-он дакъыкъа кечер-кечмез табакъ устюнде учъ фильджан къаймакълы къаве кетирди. Қъаве ичкен сонъ Рустем сагъ олунъыз айтып, еринден турды. Мавиле оны азбар къапыгъадже озгъарды.

Энди бир къач куньдир, де къар, де ягмур ягъа. Орталыкъ чамур, сув. Қъалыпларгъа къойыладжакъ бетонны узакътан, къолнен ташымакъ керек ола. Башкъа тюрлю этмекнинъ, бирде-бир къолайлыкъ тюшюнип чыкъармакынынъ чареси ёкъ. Бетон ташыгъан машиналар къалыпларгъа якъын келип оламай, чамургъа батып къалалар. Копчеклери бир ерде айлана, тазы-йыкътан янып тютей, къокъуй.

Рустемнинъ бригадасы зор-беянен къалыпларны бетонлап битирди. Рустем бугунъ зияде ёрулгъан. Қъолларында, омузларында агъырлыкъ дуйды. Аякълары кесилип кеткендай олды. Олар дерсинъ онынъ дегиль эдилер. О бунъа эмнет бермей, резина чызмаларынынъ балчыгъыны ювып, къалпагъыны къулакъларына къадар басты да, сабырлы адымларнен участка башынынъ одасына тараф ёл алды. Рустем кеткен сонъ Анатолий Ким чырайыны сытып:

— Ахмедов айнеджи тильки, къайдан пара чыкъаджакъыны яхшы биле. Энъ осал ишни бу гъарипке юклеген бергенлер.

— Топланып,— деди Эргаш,— Андрей Фёдоровичке барайыкъ. Бизим де бала-чагъамыз бар.

— Ойле япмайыкъ,— деди Пётр Николаевич,— ишни быракъып эпимизге анда бармагъа аджет ёкъ. Рустемге айтып анълатайыкъ. О аджеми олса да, талапкъар, эр шейли ялар.

Гъулам ака еринден туруп, артына-огюне доланды. Козълерини саркъып тургъан къашларыны ойнатып:

— Мен де шай тюшюнем. Аслында о бригадирнинъ вазифеси. Барсын, талап этсин,— деп сёзюни битирди.

Планёрка бу сефер узады. Участка башы Андрей Фёдорович эр кеске ярын япыладжакъ вазифени кыс-къадан айтып анълаткъан сонъ, япылгъан ишнинъ нетиджелеринен мсракъланды. О Рустемдеп:

— Къалыпларны бетонлап битирдинъми?— деп со-рады.

— Столбалар къалды.

— Ахмедов сен не айта билирсинъ?

— Цехнинъ таваныны къапатып битирдик, Андрей Фёдорович.

— Ярын экинджи цехнинъ негизини бетоппен тёшен битиримиз.

Андрей Фёдорович ойгъа далып, бир ан сёйленмедп, сонъ къатыетнен:

— Ёкъ, бир кунъде сен оны битирмезсинъ. Анда энъ аздан йнгирми кубметр бстон къоймакъ керек оладжакъ. Даа сонъ дивары къаланаджакъ. Иш зан этсем чокъ. Санъа учъ кунъ берем. Етерми? Нетиджесини озюм тешкерип бакъаджагъым.

— Сенде ишлер насыл?

О Юсуповкъа тараф чевирильди.

— Диварларнынъ негизини зифтлеп оламадыкъ, Андрей Фёдорович. Зифтин ялынъыз акъшам устю кетирдилер.

— Билем. Бу ишке ярын саба киришинъыз. Сен Эмиров давран.

— Раатлыкъ кунюнден сонъ галереяны бетонламагъа Ахмедовнен Эмировнынъ бригадаларыны ёллармыз.

Ахмедов бунъа итираз этип:

— Мен о ишке бармам, Андрей Фёдорович,— деди.

— Не ичюн?

— Эмировнен анълашып оламамыз.

Демидов де Рустемге, де Ахмедовкъа бакъты. Чырайы сытылды.

— Анъламайым, бир шей анълап оламайым,— деди о ачувнен.

— Юсуповны ёллармыз,— деп къошты прораб Ёлдашев.

Ойле де япаджакъ олып разылаштылар. Демидов индемеди. Пармакъларыны стол узерине ойнатып алды. Омузларыны кысты. Самайларындаки дамарлары къабарып чыкътылар. Ягъмурнынъ токътамай ягъмасы онынъ кедерини арттырды. О бу дакъыкъларда ярышки иш ве онынъ насыл нетиджеленеджеги акъкъында тюшюне эди. Демидов джеп дефтерини чыкъарып анда нелердир араштырды. Сонъра Рустемге:

— Ярын котельныйге кабель ичюн канава къазмагъа дёрт адам йибер, иш аджеле,— деди.

Планёркадан сонъ эписи бир керден азбаргъа чыкътылар. Авасы бирден сувуды. Ягъмур къаргъа айланды. Сувлар аяздан чыйранып бузлагъан, аякъ астында сынып парчалаана эдилер. Бутюн вакъыт лаф этмей адымладылар, дерсинъ энди сёйленмеге шей къалмагъан эди. Олар идаре бинасынынъ янына кельгенде эр кес озь ёлуна айрылды.

...Рустем бугунъ иштен эрте къайтты. Қъапыдан ичери атлар-атламаз урбаларыны чыкъарып, беденини салкъын сувнен ювды. Юзбезнен оны кыызаргъангъа къадар силип окъалагъан сонъ, дерс азырлайджакъ олып стол башына кечти. Окъуды, дефтерине айры къайдлар япты. Бегенмеди бозды, текрар язды. Бир ан ичинде козьле-

лерини китаптан алып, акъылында къалгъанларны тек-
рарламагъа тутунды. Дудакълары зорнен къыбырдады-
лар: Анатоль Франс, «Пингвинлер адасы»... Гуя о шеэр-
лер кенълигине, теренлигине, юксеклигине оседжек
экенлер. Америкалы архитектор Франк Ллойд Райт даа
да айнуурлы фикир айта. Онынъ тарифлегенине коре,
бугунъ бизим бильген шеэримиз, келир бир кунъ эляк
оладжакъ. Бу не? Хаялмы? Акъыкъатмы? Я да фадж-
намы?

Рустем башыны къоллары арасына алып ойгъа дал-
ды. Заводларнынъ баджаларындан чыкъкъан тютюн,
миллионларнен машиналарнынъ токътаусыз арекети,
гурульти ве зеэрли тютюн сасыгъы икътимал шеэрлерни
эляк этерлер. Эбет, бельки шай олур. Эгер биз...

Бу арада одагъа Джафер, Сергей, Ахмедов ве орта
бойларда эсмери бир яш кирдилер. Сергей омузларын-
дан къарны къакъып, пальтосыны, къалпагыны чюйге
асты. Онынъ арекетлеринде, енгиль бакъышында бир
тюрлю къайгъы сезильмей эди. О папирос чыкъарып
якъты. Кельгенлерининъ аякъкъапларындан эвнинъ та-
баны сув ве балчыкъ лекелеринен былашты. Рустем эс-
мери яшны таныды. О ятакъханеге кельгеннининъ би-
ринджи геджеси онынънен янашадаки кроватта яткъац,
экинджи куню котельныйде къазагъа къалгъан Расим
эди. Ингитнинъ бойнында, къулакъларынынъ кенарында
шу фаджнанынъ къалдыргъан излери белли олып тура
эдилер. Расим къучагындаки отъмекни, колбасаны,
ракъы шишелерини стол узерине къойып, кенаргъа че-
кильди. Шишелер эвнинъ сыджагында терледилер. Рус-
тем яшкъа тараф адымлап, къолуны онынъ омузына
къойды да:

— Сонъ, дост, сагълыкълар насыл?— деп сорады.

Расим къаршысындаки яшны баштан аякъ сюзип
чыкъты.

— Танымадынъмы?— деди Рустем.

— Таныдым, тек адынъны бильмейим, багъышла.

О бирден Рустемни кѳуджакълан ерден котерди, багърына басты. Сонъ башлады:

— Сагъ ол достым, мени олюмден кѳуртардың,— деди.

Дѳртеви стол этрафына кечип ерлештилер. Расим шорбаджы сыфатынен отъемки, колбасыны уфакъ тилимчиликлер этип кести. Шишенинъ тапасыны ачып, ракъыны стаканларга тѳкти.

— Айды, алынъыз, бирер...

О стаканыны кѳолуна алып башта Рустемнен, сонъ дигерлеринен токѳуштырды. Ичмей бир кѳач сание бекледи. Башыны арткъа кѳакъып, ракъыны бирден ичип йиберди. Дудакъларыны сыкъты. Юзю экииди. Арды сыра бир кѳач кере оксюрди, эм ашады.

— Муаббетликчю,— деп Рустем козь кѳыйыгындан этрафтакилерге бакъты. О чырайыны экиитип ичти. Кѳалын ве кѳыскѳа пармакъларынен отъмек тилимини алып кѳокълады, чырайы сытылды. Кѳашлары котерилъди. Бир стакан ракъы онынъ ичнин-багърынын от киби якъты. Эп ашкъа зорлады.

Джафер ракъыны сув киби ичти. Кѳолунен сылакъ дудакъларыны силип, кольмегининъ якъасыны чезди. Андан юнлю кокреги корюле эди.

Сергей эм ичти, эм де папирос чекти. О эеджанлы эди. Рустемге ачувнен бакъса да, бригадирнинъ озюни сербест тутмасы, оны шашырта, эзнетлей эди. Сепкиль бети терлеп атешдай алевленди. Сары сачлары манълайына япышкъан эдилер.

Олар бир кѳач стакан даа бошаттылар. Джафер сархошланды. Стол узерине эгилип, кѳолларынен башына япышты. Дудакъларындаки сигары чокътан сѳнип кѳалган эди. Оны ачувнен ерге тюкюрди. Тураджакъ олып ыдырыпса да, турамады. Мамур козьлерини Сергейге тикти. Кѳолунен онынъ омузына япышып зорнен аякъкъа котерилъди. О бош шишени агъзына якъын кетирип юкъары котерди. Юткѳунган сонъ, оны нефретнен стол

астына атып йиберди. Папироскъа япышты. Бир къач кере чекип, тютюннин бурун деликлеринден чыкъарды да, салланып курсюге отура къойды. Бутюн агъырлыгынен Сергейнин омузына таянды. Ахмедов козылерин кенъ ачып Рустемге:

— Аиджакъ, сен инсан дегильсинъ,— деди о пармакъларыны къайырып,— бакъ ачувлама, мен эпсин билем. Джаферге элли кумюш мукафат бар эди. Бердирмединъ. Прогулы бар экен. догърумы?

— Догъру, сонъ не айтмакъ истейсинъ, Джаферни маңъа ысыттыраджакъ оласынъмы? Ах, сени...

Джафер Ахмедовнын айткъанларыны сувукъкъанлыкънен динъледн. Лякин агъызыны ачып бир сёз биле айтмады. Солгъун алда отура ве кимерде ичкиден агъырлашкъан башыны котерип, де адамларгъа, де пенджереге бакъа эди. О анда не къыдыра, озю де яхшы анълап оламай эди.

Бу арада Рустемнен араларында олгъан эвельки узакълыкънын ишмди онъа фена тесир этмегенини, аджджы гъазап къозгъамагъаныны хатырлады. Ринатнын айткъанларына инанмады. Инангъаны такъдирде биле дава этмек ишетинде дегиль эди. Ахмедов эснен башыны котерди. Джаферни Рустемге ысыттырувдан бир шей чыкъмагъан сонъ, козылерн алевленип аякълары, къалтырады. О тырнакъларынен столны гъычырдатып тырнады. Сылакъ дудакъларыны ялады.

— Сенинъ адетинъ ойле,— деди Ринат кыбырдаанын Рустемге,— керексиз ерде шамата котересинъ. Бабаяны бригадирликте чыкъаргъанда да шаа олгъан эди.

— Ялан айтма, мен о вакыт сёзге биле чыкъмадым.

— Затен башкъаларыны къандырдынъ. Чешит сой себенлер артында гизленмекни севесинъ.

— Эгер тарифлегенинъ киби якъан олсам, бильмиш ол ки, сенден огренгендирим.

— Мени ийлекяр ишлерде къарыштырма.

— Бакъ сен онъа, гуясыз кьозучыккъа. Мелянке олгъан. Чокътанмы?

Ахмедов джевап бермек ерине отъмек парчачыгъыны авучына томарлап ойнады. О Рустемнинъ юзюндеки шенъликни эслемеди, даа догърусы эслемек истемеди. Озюнинъ башкъалары огюнде алчалгъанына ынджынып, Рустемнен котеклешмек истесе де, деръал озюни тутты. «Бу, эльбетте бойле кълamaz, мен санъа кимнен иш туткъанынъны танытырым» деп тишлери арасында фысылдады.

— Мен бир шейге тааджиПЛенем,— Рустемнинъ сесинде къаттылыкъ сезилди,— ифтираны неге эсаслап айттынъ? Асла Мавиленинъ ондан хабери ёкъ эди. Элли кубметр бетон, буны къайдан алдынъ? Нарядларда ойле шей ёкъ.

— Сен даа чокъ шейни гизлемеге тырышырсынъ. Амма айтылгъанларда мен къабаатлы дегилим.

— Яланны ким уйдургъан?

— Бильмейим. Керек олса, къыдыр тап.

— Тек корюшмектен къачынасынъ. Намусынъа сыгъдырмайсынъмы?

— Не ичюн?

— Бильмейим, тахталарны истер деп къоркъадырсынъ.

— Оларны санъа эп бир къайтармам. Тахталарны сенден дегиль де, Бабаяндан алдым.

— Олар меним бойнумда туралар.

— Бир шей анъламайым. Тахталарны алмазсынъ.

— Ёкъ, алырым.

— Алмазсынъ.

— Оны о вакъыт бакъармыз.

Рустем ачувындан дудакъларыны тишледди. Керексиз бу лакъырды оны тюкендирип, ёргъунлыгъыны, джан агъырысыны арттырды. О эфкярланмакъ, аз бир вакъыт олса да, оны эскендже кибди сыкъкъан муиттен къур-

тулмакъ истеп азбаргъа чыкъты. Сувукъ ава юзюни ашлата, якъа эди. Мавы кок къуббеси уфакълы, прили йылдызчыкъларнен толгъан. Олардан бир данеси акъчиль тюсте ёлакъ къалдырып учып кеткен де, бошыкъ ичинде гъайып олгъан. Орталыкъ тынч эди. Ялышъыз ятакъханеден давушлар эшитиле. Бу арада одалардан бирининъ къапысы ачылып; тарс этип текрар къапалды. Ринат Ахмедов пальтосына чырманып, къамбырайгъан алда, оксюрип азбаргъа чыкъты. Токъталып динъленди. Этрафкъа козь кездирди ве кимсени коръмеген соиъ, чабик адымларнен ятакъханеден узакълашты. Рустем онынънен корюшмек истемей, дивар артына гизленди. Ушюмеге башлагъанынен одагъа къайтып кирди. Расимнен бир къач дакъкъа индемей отурдылар.

— Алчакъ эриф,— деп элем этти о,— инсанынъ кейфини бозды. Айт, мен акъсыз эдимми? Онынъ якъанлары, шубесиз алчакълыкъ. Озюни эр кестеп акъыллы сая.— Бираз токътап Расимден:— Ишке не вакъыт чыкъаджакъсынъ?— деп сорады.

— Эки кунъден,— деди Расим.— Лякин, бригадама бармакъ истемейим. Анда менн хырсыз беллейлер. Догъру, бир вакъытларда хырсыз эдим. Беш йыл отурып чыкътым. Энди о зенаатнен огърашмайым. Ант-емни эттим.

О суusty. Юзю арекетсиз эди. Қъыбырдамай баягъы вакъыт бир нокътагъа къарап турды. Узун пармакъларынен кокрегини къашыды. Дерсинъ, бу дакъкъалары онынъ ич-багърыны, тенини мышыкъ тырнай эди. Расим Рустемге сукълана ве озюне бойле бир ишанчны къайтармагъа тырыша эди. Онынъ ойлагъанына коре, Рустем бу иште онъа ярдым этеджек еяне аркъадашлардан бири эди.

— Кечмишке къайтмакъ олмаз,— деп башлады Расим,— мен бупы яхшы анъладым. Амма аркъадашларгъа пасыл анълатырсынъ. Имкяны олса да, юрегимни чыкъарып: «мына бакъынъыз, о темизленди», деп

оны чанакъ ичине къойсам. О тереп кокюс кечирди. Сонъ кедернен:

— Рустем, менн бригаданъа ал. Ялварам, инан сёзюме,— деди. Рустем джевап бермедн. Козьлерини Расимнинъ къара къашларына тикти. О Расимни бригадасына аладжагъына ишандырмады. Факъат, онынъ айткъанларына инанды.

— Яхшы,— деди Рустем.— Андрей Фёдоровичнен лаф этип бакъарым. Олар союунып тёшеклерине кирдилер. Козьге юкъу кирмей эди.

— Кечмишинъден айт бир шейлер, динълейик,— деди Рустем.

Расим ёргъанынен башыны къапатып хаялгъа далды. Козю огюнде сабаларнынъ туманы киби балалыкъ чагъы жанланды. Бундан зеннинде агърылар, юрегинде бир сыкъынты дуйды. Онъа, кокрегинден агъыр бир юк баскъан киби кельди. О ёргъаныны четке атып:

— Бабамны хатырлап оламайым,— деди,— лякни амамны яхшы билем. О кичкене, арыкъ, атик бир къадынчыкъ эди. Эвимиз койнинъ энъ четинде, багъчалар ичинде ерлешкен. Ондан бир къач адым кенарда тёпелери булутларгъа къадар узангъан къырлар бар эди. Мен анда достым Сабринен сырлы тапчыкълардан къой сюрюси ясап ойнай эдик. Эвимизнинъ табаны топракътан олса да, амам оны эр даим сылар ве орьнекли кийизлернен тёшер эди. Диварларнынъ тюбюнде сантрач миндерлер, ястыкълар тура эдилер.

Фашистлерининъ амамны алып кеткенлери бугунъки киби козьлеримнинъ огюнде жанлана. Авасы сувукъ эди. Автоматы олгъан эки солдат эвимизни акътар-тинтер этип, амамны алып кеттилер. Мен мердивен япында амамнынъ къолуна япыштым.

— Анай, оларнен кетме, мен сени эп бир йибермем,— деп агъладым. Солдатлардан бири къолумдан тутып четке итеди. Сокъакъ бою кеттилер. Мен де оларнынъ

артындан кѡалмадым. Қопюрни кечкенде анамның артындан еттим.

— Анай, кѡайда кетесинъ, я мен кимнен кѡаладжам,— деп багъырып агъладым. Янакѡларымның узеринден козьашларым шыпыр-шыпыр акътылар. Анам токѡтап манѡа бакъты. О да агълай эди. Лякин солдат мени анама якъын ёлламады. Сонъ автоматының кѡундагъынен белиме урды. Мен юзюкѡюон кѡар ичине йыкъылдым. Бу арада анамның:

— Балагъа токъунманѡыз, мельунар,— деген сесини эшиттим. Бу анамның сонъки сесн эди. Ондан сонъ оның мулайым юзюни коръмедим. Индже, назик сесини эшитмедим. Аякѡкѡа тургъанда не анам, не солдатлар — кимсе ёкъ эди. Мени Чолакъ Мемет агъа алып эвине кетти...

Акъыл балыгъ олгъан сонъ, гаражның устаханесинде ишке кирдим. Членгир олып чалыштым. Ильки айлары кѡазанчыма не берселер оны алдым. Бир кунъ достым Миша яныма келип:

— Кѡач кумюш алдыңъ?— деп сорады. Мен не кѡадар алгъанымны айттым. О ачувнен:

— Сени алдаткѡанлар,— деди. Мен онынънен берабер чалыша ве разрядымыз да бир эди. Амма бу сефер мен ондан аз пара алдым. Тешкерип бакътырдым. Бригадир меним акъкъымдан эр даим озюне пай чыкѡара экен. Бу унери ичюн бригадирни яхшы кѡыздырдым. Мени де бош кѡалдырмадылар.

Вазнет дженктен сонъ белли, агъыр эди. Эр шей манѡа терс тарафынен чевирильгендай кельди. Кунълернинъ биринде начальникке кирдим.

— Мени зенаат мектебине окъумагъа ёлланѡыз,— деп ялвардым. Аджысын деп азгъана шыншыкѡлап да алдым. О козьлюклерни арасындан манѡа бакъып:

— Кѡач сыныф билъгинъ бар?— деп сорады.

— Дёрт,— дедим. О тюшонди:

— Аз, олмаз,— деди. Гонѡюльсиз алда одадан чыкѡ-

тым. Ишлемеге истемей эдим. Чалышмакъ меним ичюн әмиетини джойгъан эди. Устаханеден кыйметли алслерни айындыра башладыкъ. Парагъа итняджымыз къалмады. Анджакъ якъан марифетимиз чокъ девам әтмеди. Дуйдылар.

Куньлериниң биринде шеэрден чыкъар-чыкъмаз бизлерни якъаладылар. Учъ аркъадаш эдик: мен, Ниязов ве Михайлиди. Авасы сувукъ, индже къар ягъа эди. Орталыкъ даа безланмагъан. Къуртулыш чаресини кыйдырып, алгъан шейлеримизни ёл бою анда-мында котерип аттыкъ. Мен әр кеснинъ насыл әрекет әтмек кереклигини аңлатып, машина яваш кеткенде озюмни ерге аттым. Бир къач кере юварлангъан сонъ, тарла бою къачтым. Машинаның сеси чокъ вакъыт къулакъларымда чыңлады. Сонъ бирден тынды. Динълендим. Чевре-чет чымчырт. Баягъы вакъыт әрекетсиз яттым. Ушюмеге башладым. Кетейим, бирде-бир ерге барып сыгъынайым десем, бармагъа ерим ёкъ. Әм телюкели эди. Илле дуяр ве шубесиз, тутарлар. Мында, буз узеринде ятмакъ да буюк шей ишандырмай эди. Сувукътан аякъларымның сызлагъаныны дуйдым. Бу арада давушлар эшитилди. Бир дакъикъа олса да, ушюгенимни унуттым. Орталыкъны эскиси киби тынчлыкъ басты. Сувукъ энди бутюн вуджудымны сарып алгъан эди. О атта кемиклериме биле синъген. Къалтырадым. Пармакъларым джансызландылар. Оларны кокусиме бастым. Фаида бермеди. Мен ич бир вакъыт бойле азап ве ынджынув коръмеген эдим.

Арыкъ ичинде анамны, бабамны хатырладым. Ах, аначыгъым, о меним бу алымны коръген олса, не айтыр эди. Мен даямадым, баладай ункур-ункур агъладым. Омюр билля хырсызлыкнен бир даа огърашмамагъа емни эттим. Аякъкъа тураджакъ олдым. Меджалым къалмагъан эди. Сюйрекленип зор-беянен арыкътан чыкътым. Башымны юкъары котерип кыйчырдым. Давуш эшитилмеди. Текрар кыйчырдым. Узакътан насыл-

дыр сеслер келе башлады. Къолларыма таянып аякъкъа турдым. Бираздан мени сарып алдылар. Кене хырсыз, дедилер. Сонъ, айт, мында ким къабаатлы? Ялынъыз менми? Я башкъалары?.. Эгер айры кимселернинъ виджданы сусмагъан олса эди, яшайышым о къадар фаджалалы олур эдими?

Расим токътап Рустемден:

— Юкълайсынъмы?— деп сорады.

— Ёкъ, юкъламайым.

Расим кроватинда де онъына, де солына айлана берди. Юкълайджакъ олып тырышты, чекишти. Козъге юкъу кирмей эди. Тышта, тахта склады тарафындан копеклернинъ авлагъаны эшитиле эди.

— Ойле олмаз,— деди Пётр Николаевич.—Рустемге догърусыны айтмалы. Чекинмеге не бар? Биз Расим кибилеринден токъмыз. Шай дегильми, Гъулам?

Гъулам ака лафкъа киришмедн. Аякъларынынъ окчелеринне бакъты. Аст дудагъы къалтырады. О бу акъта биревлеринне къошулмакъ, я да дигерлеринне къаршы чыкъмакъ ниетинде дегиль эди.

— Инсан кимерде янъыла тургъан,— деп башлады Анатолий Ким.— Мен буны Рустемни акъламакъ ичюн айтмайым. Лязим олгъанда о кендисини къорчалай биллр. Тек бизим хаберимиз олмадан ойле адамны бригадагъа къабул этти деп, яйкъара котермеге аджет ёкъ.

— Сенден сорамайлар, къардашым, сен отур. Мен Расимнинъ насыл къияфетте кельгенини яхшы билем. Джарты-джурты фуфайкадан, штандан башкъа бир шейн ёкъ эди. Амма шимди...

Пётр Николаевич сертейди. Узун, сары мыйыкъларыны бурды. Юзю къызарып, къулакълары алевлендилер. Козълерини акъайтып, къалыпларнынъ этрафында асабийликнен доланды.

— Джарты штан дединъиз, онда не зыпкъынлыкъ бар. Мына санъа деген йигит, шу штаннен кезмек керекми? Я къазангъан акъчасы...

Анатолий сынавджы бакъышнен козьлерини Пётр Николаевичке тикти.

— Къазангъан акъчасы экен? Я хырсызлагъан электрик теллери, дрель... Оларгъа не дейсинъ?

— Ифтира.

— Янълышасынъ, эписи онынъ иши.

Эгер бу арада Рустем келип къалмагъан олса эди, дава ким билир не вакъыткъадже девам этер эди. Бригадир къалыпларгъа, тахта обасына козь ташлады. Сонъ:

— Кересте аз къалды. Гъалиба ярын уйлегедже етмез. Сымарыш бермели, не дейсинъиз?

— Къасеветимиз кересте дегиль,— деди Пётр Николаевич.

— Я не экен?

— Бригада азаларындан сора.

— Сен де онынъ бир веклисинъ.

— Ойле исе динъле, айтайым. Разылыгъымыз олмадан Расимни бригадагъа къабул этмек керек дегиль эдинъ.

— Мен о акъта Андрей Фёдоровичнен сёйлештим.

— Бельки шайдыр, амма биз бунъа къаршымыз.

— Биз дегенинъ ким о?

— Ким оладжакъ, эпимиз.

— Бир озюм десе. Башкъаларыны къошма. Сеннен разы олмагъанлар чокъ тапылыр.

Пётр Николаевич бригадирге тараф чевирильди. Онъа бир шейлер айтмакъ истеп къыбырдаса да, айтуп оламады. Юзюни экшитти. Къолуны къакъып арыкъ омузларыны кысты ве кенаргъа чекилип отурды.

— Олмаса, сизлер не теклиф этесинъиз?— деп сорады Рустем.

Бир къач сание ичинде сёйленген олмады. Отургъанлар омузларыны кыстылар. Ялынъыз Пётр Николаевич

аякъкъа котерильди. Онынъ азгъана къамбырайгъан вуджуды къуругъан терекни анъдыра эди.

— Теклифимиз оны бригададан къувмакътыр.

Рустем къолларыны артына алып, о якъ-бу якъ доланды. Юрегинде кедер дуйды. Кирпиклери агъырлашып козьлерини басты. «Къувмакъ», деп фысылдады озь башына, «бундан да къолай не ола билir. Екъса биз ялынъыз бунъа ынтыламызмы? Екъ, мумкюн дегиль». Рустем Расимнинъ намуснен чалышаджагъына инана эди.

— Къувмакъ дединъми?— деп къычырды о,— яхшы, къувайыкъ. Башкъа бригадагъа барсын. Олар да къувынлар. Бунынъ сонъу ненен битеджегини тюшюнесинъми?

Рустем ойле ачувлангъан эди ки, шимди о кимсени динълемек истемеди. Аркъадашларынынъ сусып отурмалары оны даа зияде эеджанландырды. О бу арада, эгер онынъ табанына баса берселер, давалашмакътан, керек олса, атта къавгъа этмекнен биле къачынмайджакъ эди. Лякин бригада азалары давалашмагъа ве къавгъалашмагъа истемей эдилер. Ялынъыз Пётр Николаевич теслим олмакъ истегинде дегиль эди. О Рустемнинъ «бунынъ сонъу ненен битеджек» деген суалине, ич ойланмадан:

— О бизим ишимиз дегиль,— деп джевапланды.

— Я кимнинъ иши?

Джевап берген олмады.

— Бу акъта биз илериде даа тюшюнип бакъармыз. Амма сен Эргаш ярын Ахмедовдан тахталарны барып ал. Мен энди анълаштым.

Завод эп къурула. Янъы-янъы биначарнынъ диварлары котериле, дигерлерининъ темели къойыла. Кенни

мейданнын эр ерини экскаваторлар кызгъанлар. Андамында демир, асбест улукълары, демирбетон плиталары джайрап яталар. Терен, кенъ эндеклер бири дигери янында кызылгъан. Къумлыкъ, чакъыллыкъ, кийик отлар зорнен оськен бош ерде къоджаман буюк завод пейда олды. О йылда, юзбинъ квадрат метр эв ичюн, ирипанель чыкъараджакъ. Бу республикада эв къуруджылыгъыны кенишлетюв макъсадынен мейдангъа кетирилген энъ яхшы перспективалы базадыр. Ирипанель белли дередже толаны денъиштиреджек, къуруджылыкънынъ суръатыны къат-къат арттыраджакъ. Рустем хаялгъа далып, баш корпус тарафкъа адымлады. О бу дакъикълары келеджекнинъ татлы дуйгъуларынен яшай эди. Олар инсанны йипсиз багълагъан кучлю, джазибели васталар эди.

Бир къач машина бетон кетирдилер. Рустем бетоннынъ къайда тѣколеджегини косьтерди. Шувулдынен авдарылгъан къою бетон къалыпларны толдырды, тахталар арасындан ирмакъланып акъты. Сонъки айларда бойле бетон юкю машиналарнынъ сайысы сонъ дередже артты. Кызгъын вакъиаларнен толу кунълернинъ, афталарнынъ келип-кечкени биле дуоюлмады. Ниает яз кельди. Завод цехлерининъ бетон табаны, демир столбалар атеш узериндеки тава киби кызыдылар. Ава ипратыджы тютюн думанынен, тознен толды. О инсарларнынъ урбаларына, бетлерине, бурун деликлерине кире эди. Чалышмакъ, нефес алмакъ кыйынлашты. Рустем, иштен бошагъанынен озенге кетти. О йыкъанып темизленмек, ёргъушлыгъыны савуштырмакъ истеп озюни джыллы сувгъа атты. Арыныкъ сув сакин акъа ве ташлы ялыларгъа урунаракъ, яваштан чалкъанып шувулдай эди. Рустем бир къач кере сувгъа чомды. Этрафкъа сув тамчыларыны сачратып ялдады. Ялыгъа чыкып, ешил отлар узерине узанып созулды. Саркъынды. Козьлерини сувгъа къадар саркъып тюшкен сугют тереклерининъ пытакъларындан алмады. Бираз раатлан-

гъан сонъ, чар-чабик кийинди де, ятакъханеге къайтты. Расим ве Иван энди мында эдилер. Рустем кроватина кечип отурды. Чызмаларыны чыкъарып кровать астына итеп йиберди. Сакин бир сеснен:

— Джафер ишке кельмеди,— деди.

Расим башыны котерди. Рустемге бакъты, кедерли даушнен:

— Сен бригадирсинъ, онынъ себебини бильмек керек эдинъ.

Рустем яткъан еринден атылып турды. Козълери алевленди.

— О бригадирнинъ вазифесимн, айт, оны сен де япа билир эдинъ.

— Сен ачувланма. Бу саада бригадирден сорав буюк.

Рустем озюнинъ акъсыз олгъаныны дуйып, сусты. Эеджандан юреги сыкъ-сыкъ ура эди.

О Расимнинъ башы уджундан пенджерен корюнген тереклерге, та узакъта ешерип тургъан кыйрларгъа, мавы кок бою ялдагъан акъ булут кесечигине козъ тикти. Одадаки тынчлыкъ, аркъадашларынынъ сувукъ бакъышы оны кедерлендирди. Тышта, яваш-яваш акъшам къаранлыгъынынъ ерге эне башламасы, терек пытакъларыны, эр шейни козъден гизледилер. Бу арада одагъа саллана берип, Джафер кирди. Онынъ юзю сёнюк, сагъ козюнинъ тюбю когерген эди. О аркъадашларына бакъмадан кроватина кечип узанды. Эр вакъыттаки лафазанлыкъ, къопайчоралыкъ онда ёкъ эди. Онынънен, акъикъатен де, буюк, бекленильмеген бахтсызлыкъ олгъан. Акси такъдирде о сусып отурмаз эди. Джафернинъ бу вазияти эписинден зияде Рустемни раатсызлады. О еринден турып Джафернинъ япына кельди де, онынъ омузындан тартып:

— Тур, айт, не олды,— деп кыйчырды. Джафер индемей ята. Терен нефес алып эснегени дуюла. Рустемнинъ сабыры тюкенди. О текрар Джафернинъ омузыны силькеди. Ири козълери парылдадылар.

— Айт, не олды?

Джафер къолунынъ терс тарафынен къуругъан дудакъларыны сильди. Турды. Къана-къана сув ичти. Къайтып кене ерине отурды. Юрегинде сыкъынты ве ын-джынув олмакънен о аякъларына бакъа эди.

— Ичтим, сархошландым,— деди о тыныкъ сеснен,— ёлда йыкъылып къалгъаным, уянгъанда джебимде парам ёкъ эди.

О мунарлы козьлерини ашагъы эндирди. Юзюни достларынынъ бакъышындан гизлемеге тырышты. Утана эдимми, ёкъса буны энъкъастан яптымы бильмек къыйын эди.

— Я кимлернен ичтинъ?— деди Рустем.

— Экинджи заводдан бар эдилер. Лякин мен олардан айырылып кеткенимми яхшы хатырлайым.

— Ичкиден не вакъыт яхшылыкъ чыкъкъан?

Рустемнинъ сесинде языкъсынуннен бирге, ачув аляметлери де сезиле эди. О стол устуне отъмек, пенир къойды. Расим чай кетирди.

— Ольгеннинъ артындан ольмейлер, тур чай ич.

Рустем асабий алда сусты. Козьлери амансыз, кескин бир ифаде алгъан эди.

— Иштиам ёкъ,— деди Джафер къолуны силькеп.

— Тур, дейлер санъа.

Джафер ашамайджакъ олып инатлыкъ этсе де, эки козю отъмекте, пенирде эди. Ниает стол башына кечип ашамагъа тутунды. О агъызыны толдырып чайнай, юткъуна, татлы чай иче ве кимерде бир этрафтакилерге козь тике эди. Тойгъан сонъ сигар якъмакъ истеп азбаргъа чыкъты. Одаакилер бир ан лаф этмедилер. Эр кес озь тюшонджесинен мешгъуль эди. Расимнинъ юзюни энгилъ кольге басты. Дудакълары яваштан къыбырдадылар. «Онъа ярдым керек. Акси такъдирде, эбет, мен онынъ табиятыны билем»... Расим фикрини бригадирге айтты.

— Файдасы олур беллейсинъми?— деди Рустем.

— Эр алда...

Ёкъ, бу сефер бригадада Рустемни якълагъан адам аз тапылды.

— Пара ёлдан тапылмай,— деди курегинне даянган къадын. Онынъ нарын, кучюк бети кызыарып асабийленди. О манълайына тюшкен сачларыны сийпады.

— Менде хырсызларгъа бериледжек пара ёкъ,— деди экинджи бир къуруджы.

— Акъчаны баба хайырына бермейсинь,— деди Анатолий Ким. Сёзге Пётр Николаевич киришти.

— Асла анълап оламайым,— деди о,— Рустемге бу кересинде не олган? Джафер киби зыпкъынгъа акъча бермек оламы? Истесенъ онъа бер, истесенъ дерьягъа ат. Фаркъы ёкъ. Элял ишке, олса джан къурбан.

— Берменъиз, керекмей,— деп кычырды Рустем къара къашларыны котерип,— лякин бильмиш олунъыз, бу бойле къалмаз.

— Сен, не къоркъузмагъа чыкътынъмы?— Пётр Николаевич Рустемге бакъты,— ёкъ, огълум янълышасынъ. Биз сенинъ киби начальниклерни чокъ корип кечирдик.

Рустем курегини ачувиен кепаргъа фырландырды:

— Анълашылды, демек яхшылыкъ япмакъ истемейсинъиз. Бугунъ биз онъа, ярын о бизге. Буны анъламакъ керск...

— Бекле, ярдым этер,— деди банаки къадын.

Расим акъча истемек ичюн Пётр Николаевичнинъ янына кельгенде о башта лаф этмек истемеди. Асабийликнен аркъадашларынынъ джиддий кыняфет алган черелерине бакъты. Сигардан сарарган мыйыкъларынынъ уджларыны бурды. Жебинден къаверенки кошелёгыны чыкъарып, андан учъ кумюш алды, оны пармакълары арасында айландырды ве авучында томарлады. Сонъ Расимге узатты.

Мавиле акъча топлав меселесини башкъаджа анъ-

лап, тааджипленди. Башта инанмады, ифтирадыр бел-
леди. Мени Рустемден сувундырмакъ мерамынен энъ-
къастан айткъандырлар деген шей акъылына кельди.
Ашыкъып Рустем чалышкъан ерге чапты...

— Сен де шашкъансынь,— деди къыз Рустемге таба
адымлап,— Джаферге акъча топлап бередженъми, бера-
бер ичеджексизми?

Рустем бундан айретленди. Буны шакъа деп сайды.
О Мавиленинъ тирсегинден тутып:

— Акъыз, токъта, неге ачувланасынь? Айткъанынь
не о?

Мавиле озюни тутамады.

— Бильмейим не о,— деп багъырды,— эр кес айта.
Я элли кубметр бетон акъкъында не айтырсынь?

— Насыл бетон, ким айтты?

— Ахмедов. Мавиле язгъан деп макътангъан экен-
силь.

— Ифтира. Шу ифтирагъа инандынъмы?

— Инанмагъа не бар даа?

— Манъа акъыл огретме. Мен япкъанымны озюм де
билем.

— Эльбет, хырсызлыкъ япкъан адам биревден акъыл
сорармы?

Рустем зияде ачувланды. Тишлерини сыкъып къызгъа
таба адымлады.

— Рустем!— деди Мавиле теляшнеп,— сен не япа-
джакъ оласынь шу? О арт-артына чекильди. Сюрюнип
аркъасы устуне йыкъылды. Рустем, къолуны узатып
оны турсатты да, козьден гъайып олып кетти. Қъыз даа
да зияде теляшланды. Юзюни эллеринен къапатып яш
бала киби агълап йиберди. О Рустемни чип юректен
севе эди. Лякин, бакъ сен, о насыл адам олып чыкъты.
Демек Нинанен юре дегенлери де догъру. Онъа Мавиле
инанмагъан эди. Бакъ сен бугунъ не олып чыкъты. Рус-
тем, Рустем. Қъызнынъ арзулары, татлы ойлары къайда
кеттилер?

Рустем Мавиленинъ сѣйлегенлеринден пек акъарет-ленген эди. «О мени ураджакъ белледи гъалиба? Пек къоркъты. Йыкъылгъанда бир шей олмадымы экен. Эх Мавиле? Бильсе эдинъ мен сени насыл севе эдим?»

О Джаферге бериледжек параларнынъ джебинде олгъаныны хатырлады. Бир шейге бакъмай ятакъханеге кетти.

Рустем топлангъан параны Джаферге бергенде, о бунынъ не демек экенини бирден бир анъламай, козьлерини акъайтты. Утангъанындан башы озлюгинден ашагъы энди. Юзюнде тебессюм аляметлери ойнаса да, юрегинде агъырлыкъ, сыкъынты пейда олды. Рустем параны онъа берген сонъ тез-тез андан чыкъып кетти. Джафер кровати устюне отурды, кедерли тюшюнджеге далды. Даа тюневин о бригада азаларыны озюне ят адамлар зан эте эди. Я бугунъ? «Кимерде,— деп тюшюнди Джафер,— инсаннынъ къальбинде яткъан дуйгъуларны бильмек къыйын ола. Рустемни мен насыл тасавур эте эдим. Лякин о насыл йигит олып чыкъты. Меним ичюн, о башсыз адамлардан эшитмеген чиркин сѣзю къалмады. Не къадар буюк алидженаплыкъ. Я мен кимим? О ким ичюн бойле къайгъыра? Бугунъ севген къызы биле ондан бетини чевирди. Йигит ичюн дюньяда даа бундан да буюк акъарет олурмы? О бойле акъаретни ким ичюн эшитти? Сенинъ ичюн Джафер, сенинъ ичюн».

* *
*

Эмиров баш инженерден гонъюльсиз алда къайтты. Эсаплагъаны киби олып чыкъмады. Баш инженер Рустемни сувукъкъанлылыкънен динъледи. Сонъундан бир аз йымшагъан олып:

— Эр алда тюшюнип бакъмакъ керек олур,— деди.
«Ёкъ, буны бойле къалдырмам, бугунъ де, ярын да

келирим. Разылыкъ алмагъандже ардыны кесмем», деп ойланды Рустем. О эртеси куню текрар, энди экинджи кере баш инженернинъ одасына кельди. Одакыцъ къапысыны яваштан ачып, ичери сокъулды.

— Кене кельдинъми?— деп аман телефонгъа япышты.

— Андрей Фёдорович, мерабанъыз. Мында Эмиров отура. Биз онынъ бригадасыны кирсетмеген эдик, акъылынъдамы? Эбет, эбет шу. Монтажгъа ёлламамызны риджа эте. Не дединъиз? Мумкюн, шахсен мен къаршы дегилим. Олмаса, яхшы. Шай, ойле де япармыз. О трубкины ташлады.

— Анълаштыкъ,— деди мемнюн олып,— къалгъаныны Андрей Фёдоровичнен лакъырды этип бакъынъыз.

Рустем азбаргъа чыкъкъанда уйле маалл авгъан эди. Козълерине биналарнынъ, кранларнынъ колеткелери илишти. Сагъ тарафта, баш корпус янында автокранлар машиналардан бетон къазанларыны, демир къалыпларны бошата эдилер. Ишчилер ерге бошатылгъан агъач ящиклерден донатмаларны чыкъарып ташый ве къычыралар. Эр ерде иш къайнай...

Завод къуруджылыгъы битмек арфесинде. Механика, арматура, къазан цехлери азыр, баш корпуста сонъки ишлер алынып барылмакъта. Завод идареси ишни чабиклештирмек макъсадынен бир къач бригаданы башкъа участкалардан панель ясаладжакъ къалыпларнынъ монтажына авуштырды. Буларнынъ арасында Рустемнинъ бригадасы да бар эди. Рустем кунъ бою бир участкадан дигерине чапа, кересте ве дигер зарур материаллар талап эте. Базида тырышувдан бир шей чыкъмайджагъыны анълагъан сонъ, ачувлана, тарсыкъа. Кимлергедир элем эте, чапкъалавдан аякълары сызлай. Башы агъыра. О вуджудында агъырлыкъ сезди. Электрик буравынынъ демир сапыны къолунда къавий тутаракъ, кенъ адымларнен баш корпускъа кирип кетти. Электрик сваркасынынъ ипратыджы тютюн къокъусынен синъирильген дымлы ава, челик садаларындан къалтырай эди.

Цехнинъ о бир ягъында ишчилер тѣпеге бетон, рельслер котере эдилер. Рустем аркъадашлары янына келип:

— Ярын къалыпларнынъ монтажна башлайджакъмыз,— деди,— бизге конделен цехлерни берелер. Кассет батареяларына коре бу эльверишли.

Эргаш Мадаминнов бойнуны созып:

— Разы олдынъмы?— деп сорады.

— Эльбет.

— Я кран ёллары не оладжакъ?

— Оларны битирмек керек. Анда эки-учъ кунълик иш къалды.

Гъулам ака Рустемнинъ узаткъан буравыны чевирип о ягъыны — бу ягъыны бакъты да, сонъ оны къурып, уджуны стендге догъурултты. Индже гъыйылты эшитильди. Ялтыравукъ, тюрлю ренкте демир ёнгъачыкълар этрафкъа сачылдылар. Электрик ярыгъында олар куюш киби ялтырай, козь къамаштыралар.

Иш кунюнинъ битмесине аз бир вакъыт къалгъанда Рустем бригада азаларыны топлады.

— Экинджи сменада аджеле иш бар. Учъ адам керек,— деди. Къайда не япыладжакъыны косътерди.

Джафер, Расим ве Эргаш къалмагъа разы олдылар, Кунъдюз ишлегенлер къайткъан сонъ, завод цехлерини тынчлыкъ басты. Ялынъыз таванда салкъын кузь ели ач къашкъыр киби улуй. О даа джамланмагъан пенджерелерден цехке сокъулып, таяма диреклерге пекитилген шиарларнынъ кенарларыны ельпирете.

Бираздан гудюрди къопарып, дирильдеп компрессор чалыша башлады. Онынъ гурультиси де котериле, де тына эди. Ава тазыйыкъынен кочюрильген чёкючке биринджи болып Джафер япышты. О тишлерини сыкъып чёкючнин ерге уракен, бутюн агъырлыгъынен онынъ сапы узерине эгилип исрарнен чалышты. Манълайында, бурунынынъ узеринде тер бюртючиклери асыл олды. Къопкъан бетон парчалары этрафкъа атылып кетти, тоз котерильди.

— Тьфу, лянет шейтан,— деп сёгюнди Джафер,— бу ишни цехнинъ полы бетошланмаздан эвель япмакъ мумкюн дегиль эдими?

Чёкючни Расим алды. Бетон тозы онынъ къашларына, зилифлерине къонгъаң; манълай тери кирли ёлакъ къалдырып, эки къаш арасындан козюне саркъмакъта эди. О яваш арекетнен къолундаки чёкючни ашагъы, юкъары котерди. Уджуны асабийликнен ерге урды ве токътап белини догърулты.

— Ёрулдынъмы?

Эргаш онъа якъынлашты.

— Екъ. Ёрулмадым,— деди Расим,— айтаджагъым башкъа. Бу ишнинъ эвельден япылмагъанына Джафернинъ джаны сыкъыла. Билесинъми, бетон узелынынъ алдындаки ёлны дёрт кере бозып бетонлагъан эдилер.

Джафер индемени. Папиросыны сёндирип, кенаргъа атты. Пармакъларыны ойнатып керпильди. Урбаларынынъ тозыны къакъты. Силькинди. Къолунынъ енъинен манълайыны силип, тахталар узерине узанып ятты.

Яшлар хызметлерини битирип отурды ве сигар якътылар. Тышта ель эп увулдай. Арасы чокъ кечмени, сыкъ электен сюзер киби салкъын, индже ягъмур сепеледи. Авасы сувуды. Сагъ тарафта кучлю ельден бири-бирине токъунгъан электрик теллеринден учкъунлар сачылды. Къаранлыкъ кок къуббесининъ бир кенары айдынланды. Сонъ кене арекетсиз булутларнен къаплаңды.

Ишчилер эвге къайтмагъа тедарикленген арада, оларнынъ янына бетон узелынынъ устасы келип къалды. О къайгъылы, теляшлы эди.

— Сув улугъы патлады,— деп башлады о,— эгер къазанынъ огюни алмасакъ, ярын бетон ишлерининъ токътамакъ хавфы бар.

О ойнакъ, уфакъ козьлерини яшларгъа тикти.

— Бельки ярдым этерсинъиз?

Йигитлер бири-бирине бакъыштылар. Козьлерде тебессюм ойнады. «Патлагъан,— деп сёйленди Расим яваш-

тан,— демек, бетон олмайджакъ. Къач дакъкъа, къач саат? Бунуиъ не эмиети бар? Юзлернен адам бош отурадджакъ. Къуруджылыкъ кельпазеленеджек. Я план толдырыладжакъмы? Расим башыны котерди. Аркъадашларыныи фикирлерини аиълар киби:

— Насыл дейсинъиз, барайыкъмы?

— Бармакъ керек.

— Улукъныи къайсы ерде патлагъаны беллими?

— Эльбет.

— Я ярыкъ меселеси?..

— Электрик телини башкъа директен тартмакъ керек оладжакъ. Мен электрикни ёлларым.

Яшлар азбаргъа чыкътылар. Эскен ель ягъмур да-нелерини оларныи юзлерине, къолларына кетирип шып-лай. Джафернен Расим сварка аппараты керек олур деп, оны къол арабасына юкледи ве балчыкъ ёл бою сюйреклеп алып кеттилер. Ягъмур шиддетленди. Къа-ранлыкъ эп къоюлашты. Голленген сув аякълар астында булкъулдады. Яшлар янашадаки электрик дирегинден тель тартты, къазыладжакъ ерге къандиль астылар. Орталыкъ кунъдюз киби айдынланды. Ишке тутунды-лар. Чалышмакъ агъырлашты. Къазгъанда балабан ташларгъа расткелинди. Джафер афакъанлана, сертее, кяде бир курекке сарылгъан чамургъа тикилип: «Ах, се-ни кёр шейтан», деп сёгюне эди. Кирканен ташларныи араларыны къарыштыргъанда тенге ине киби санчылгъан салкъын сув, яшларныи бетине, урбаларына сачрады. Иш бпраз къолайлашты дегенде, топракъ оюшып, бир-ден Расимнии аякъларына омралып тюшти. Кенары корюле башлагъан улукъны басты. чалышкъанлар ёр-гъунлыкътан афакъанлансалар да, оюшкъан топракъны куруге тутундылар.

Бу арада Расимнии киркаси демирге токъунып чыгъылдады. Яшлар башларыны котердилер. Юзлерин-де къуванч чизгилери ойнады. Эргаш эеджаннен:

— Улукъмы?— деп сорады.

— Эльбет, улукъ. Ярыкъны якъын кетир, чатлагъан ерини бакъайыкъ.

Расим сакътлыкънен ярыкъны тутып чевирди. Фындыкъ буюклигинде деликтен сув фышкъыра эди.

— Деликни сварка этип къапатмасакъ олмаз,— деди Расим,— я буны ким япар?

— Мен япарым,— деди Эргаш,— бу иштен аз-бучукъ анылайым.

Умумий краннынъ винтилии яптылар. Сувнынъ арды кесильген сонъ Эргаш сварка этмеге тутунды. Козъ къамаштырыджы акъчиль ярыкъ дымлы авада къалтырады. Къайнакъ демир устюне тюшкен ягъмур тамчылары пышылдап, пускалана эдилер. Тыныкъ ягъгъан ягъмурнынъ шувулдысы эшитиле эди.

Иш бутюн гедже девам этти. Танъ аткъанда бу агъыр, эзнетли иш битти. Ягъмур эп ягъа эди. Яшларнынъ урбалары ойле былашкъан эди ки, оларны дерсинъ, балчыкъкъа булгъалап алгъансынъ, къолларда, аякъларда агъырлыкъ сезиле. Гуя бириси оларгъа бирер пудлыкъ фынтлыкъ асып къойгъан. Йигитлер ятакъханеге танъ аткъанда кельдилер. Къапыны оларгъа Рустем ачты. Ал-эвалларыны корип шашып къалды.

— Сиз бу вакъыткъадже къайда эдинъиз? Бу не ал — не чул?— деди о. Расим ичерп атлап:

— Ягъмур ягъа,— деп ташлады. Рустем достларына бакъты-бакъты да, бир шей аныламагъан сонъ, къолуны силькти. Яшлар союнып сылакъ урбаларыны денъиштирди ве тешекке кирдилер. Ергъунлыкъ устюн алды. Олар ятар-ятмаз юкъугъа далдылар. Уятмагъан олсалар, уйлелик ашкъа биле турмайджакъ эдилер. Кечкен геджеси олып кечкен иштен бригада азаларындан кимсенинъ хабери олмады. Яшлар айтып макътанмадылар. Не япмалы, иш эр даим иштир. Оны ялынъыз севмели. Эгер о геджеси булар ерине башкъалары олгъан олса эдилер, бельки олар да шай чалышыр эдилер.

Комсомол топлашуву чайханеде олды. Столларны бири-бирине ерлештирип, оданынъ кошесине итеп кьойдылар. Чайхане алчакъ таванлы, узун залдан ибарет. Диварлары ачыкъ сары ренкте боялангъан. Таваннынъ орта еринде асылгъан электрик чырагъы, оны зорнен айдынлата. Чайхане бугунъ яшларнен рыкъма-рыкъ толу. Топлашувгъа олардан базылары темиз, утюленген, дигерлери исе иш урбаларынен кельдилер. Эр кес сёйлене, динълеген санки ёкъ эди.

Рустем, Анатолий Ким, Джафер ян-янаша отурдылар. Бираздан Мавиле кельди. О Рустемге чевирилип биле бакъмады. Коръмеген киби олды. Огдекн сыралардан бирине ерлешип, журналны къарыштыра берди. Рустем къызнен мунасебетининъ бозулгъаныны ис этсе де, буны достларындан гизлемеге тырышты. О кечкен вакъталарны, озъара олгъан лакъырдыларны бир аниинде хатырлап сабырсызланды. Омюр, севги акъкъында лафлары санки дерсинъ бири-бирини текрарлай, толдыра эдилер. О вакъытлары чокъ яхшы ве шенъ эди. Я шимди? Ёкъса омюр онъа терс тарафынен чевирильдимн? Хайыр, чевирильмеди. Ялынъыз арада шек шубе, кергинлик догъды. Эр эки генчни бирлештирген бу кечмиш, онъа, Рустемге, къыскъа бир кунъ киби корюльди. Бу фикирлер онынъ теляш толу юрегини къытыкълап, кемирип турдылар.

Къызыл басманен орьтюли стол янына къуруджылыкъ идаресининъ башы, парторг, комсомол комитетининъ секретары пейда олдылар. Топлашувгъа кечикип кельгенлер азачыкъ ашагъы пусаракъ, скемлелер арасында озълеринне отурмагъа ер къыдыра эдилер. Залда енгиль шувулты кьопты. Сонъра лакъырдыларынынъ, пышылдыларынынъ арды кесильди.

Топлашувны комсомол комитетининъ секретары ачты. О узун пармакъларынен кенъ манълайына саркъып тюшкен къара сачларыны сийпап, сабырнен башлады. Сеси отъюр олмакънен, айны заманда, озюнде насылдыр муляйым къабалыкъ эзгиси ташый эди. О комсомолларнынъ иш ве вазифелери акъкъында токъталып, оларгъа буюк месулиетлик юкленгенини сёйледі. Сёзюни Рустемнинъ бригадасындаки яшларнынъ федакяр иш якъанларыны макътамакънен битирди. Оларны мукафатлав акъкъында къуруджылыкъ идаресининъ эмирини окъуды.

Сёзге биринджи участка комсомол тешкилятынынъ секретары чыкъты.

— Пек яхшы. Эпимизге мына бойле чалышмакъ керек. Мен бунъа юректен къуванам. Шимди мен мувафакъиетлеримиз акъкъында дегил де, эксикликлеримиз хусусында айтаджакъым. Бизде олар чокъ. Эки кунъден берли газ трубаларыны алып оламаймыз. Теминат идаресине къатнамакътан безесинъ. Дюнья къадар кягъыт язмакъ, имзаламакъ керек ола. Не ичюн ишни къолайлыкънен, бир кereden битирмек мумкюн олмай. Не ичюн? Буны теминат болюгинде аныламакъ истемейлер. Бу насыл шей?

Къыз бир шейлер даа айтаджакъ олып артына огюне айланса да, айтамай, ахры-сонъу ерине барып отурды. Ондан сонъра сёзге чыкъкъанлар, иштен сонъ эгленмеге ер тапмагъанлары акъкъында айттылар.

Залда отургъанлар къыбырданаракъ арекетке кельди ве бирден:

— Догъру, догъру,— деп къычырдылар.

Комсомол комитетининъ секретары еринден турды да:

— Клубны эки кунъден бошатырмыз,— деди о къолларыны окъалап,— Кино къосътерювге кельгенде, мен беллесем, илериде кедерлик олмаз.

Ондан сонъра иш низамы акъкъында айтылды. Бу заман Рустемнинъ бригадасындаки яшларны пумюне

оларакъ косьтердилер. Джесюрлик косьтерген яшлар бирер саатнен мукяфатландылар.

Экинджи меселеге кечильди. Яни партиягъа къабул этюв. Эпъ эвеля Анатолий Кимни чагъырдылар. О сыкъылып къызарса да, ондан сорав чокъ олмады. Джафер аризасынынъ окъулмагъанына джаны сыкъыла, сабыр-сызлана, еринде тегин отурмай къыбырдана бере эди. Не себептен окъумайлар, вакъытны узаталар, дей Джафер озь-озюне. Ёкъса къабул этмейджеклерми? Шай олгъанда не ичюн чагъырдылар? Джафернинъ зейнинде догъгъан бу суаллер оны эзнетлеп кедерлендирди. Ымпыс-тымпыс залдан чыккып кетмек истеди. Аякъкъа тураджакъ олып ынтылгъанда, топлашув реиси Джафернинъ аризасындакилерни окъуды. Сонъра йигитке бакъып:

— Терджименалынъны айт,— деди.

Джафер пармакъларыны бирер-бирер къайырды. Ненден башласам,— деп этрафтакилерге бакъты. Хайли вакъыт арекетсиз тургъан сонъ, о бирден башыны силъкеди.

— Мен оксюзим. Бабам дженкте эляк олды. Анам хасталыкътан вефат этти,— деди. Токъгады. Къызаргъан янакъларыны серт авучынен сыйпап, терен кокус кечирди.— Эмджемнинъ янында осьтим, тербиелендим,— деп къошты.

Топлашув биткен сонъ Джаферни достлары, таныш-билишлери сарып алды ве омузыны таптап хайырладылар.

Арадан бир афта къадар вакъыт кечти. Эмировнынъ бригадасына теджрибе ичюн бир одалыкъ панель азырламакъ вазифеси авале олунды. Эр кес, адлай ишчиден завод директоруна баргъандже биринджи панельнинъ

насыл оладжагыны корьмеге ашыкъя эди. Бу авеслик оларда адеттен тыш эмек джошкунлыгы кьозгъады. Не сачсанъ, оны оарарсынъ дегенлери киби бригада азалары да эмеклерининъ нетиджелеринен гъурурлана эдилер.

Эргаш стендни темизлеп, оны яхшы этип солярканен майлады. Къалыпларны шиналарнен пекитти. Копюрли кран ишлегенлернинъ башлары тѣпесинден жыйкылдап кечип кетти. Онынъ саллангъан гъанжерлерине арматура чильтерлери илиштирилген. Арматураны сакътлыкънен бир ерини кыйыштырмадан ашагы эндирди ве стендге ерлештирдилер.

Рустем устанен чильтерлернинъ догъру кыйылгъаныны тешкерип бакътылар. Стенд кошелерининъ юксеклигини ольчеген сонъ, бетонламакъ мумкюн олгъанына изин бердилер. Эр кес бири-биринден яхшы чалышмагъа тырышты. Ич бир кимсе бош отурмады. Къызыл ренкте машинанен бетон кетирдилер. Беш-он адам краннен алель-аджеле оны бошатып, вибраторларнен эзмеледилер. Къая ренкинде кьою шингенлик къалыпларны кенарларына къадар толдырды. Онларнен къара, мавы козьлер бир нокътагъа, къалыпларгъа тикильди. Дерсинъ бу дакъикъалары оларнынъ яшамалары, я да эляк олмалары стендлерге, андаки бетонгъа багълы эди. Бирден сес-шамата кьопты. Бетон ичине джез акъчалар ягъдырылды. Парторг Аванесян директорнынъ тирсегинден тутта ве шакъылдап куле.

— Он бир ай, бу кьолай шей дегиль,— дей о.— Бакъ сен насыл чалыштыкъ, э-э.

Семѣн Васильевич беш капикни бетонгъа фырландыра:

— Насыл?— деп сорай. Андрей Фѣдорович папиросыны думанлатып ырджая, куле.

Панель азырлауда биринджи сынав, о къарарнен мувафакънетли кечти. Рустем бу арада завод къуруджылыгъында кечирген кунълерини, Трошкинини, Бабаян-

ны хатырлады. Мавиленен насыл таныш олгъанларыны, дарылышкъанларыны козь алдына кетирди. Трошкин сонъки мектюбини Узакъ Шаркътан язды. Ордугъа оны бутюн бригаданен озгъаргъан эдилер.

Ахмедов диван тюбюндеки тахта устуне отургъан, къолуны огге узатаракъ, аркъадашына нелердир тарифлей. Бираз ичкенге ошай. Қозълеринде серсерийлик сезиле. Эр сёзюнинъ биринде юмругъыны кокусине урып, бир шейлер исбатлайджакъ олып тырыша. Сыкъ-сыкъ ерге эгилип аякълары астына тюкюре. Эппейи отургъан сонъ, аякъкъа котерильди де, саллана берип козьден джойылып кетти. Арасы чокъ кечмеди, о текрар цехте пейда олды.

Қъалыпларда бувланып яткъан панеллер гъайретли эмекнинъ шааты оларакъ арекетсиз тура ве сусалар. Я о тильсиз таш обасы не айта билир? Сёйлендирмеге бильсенъ, таш да лаф эте, дейлер. Ондан зенаатынъ недир деп сорагъанда, о насыл къолгъа тюшеджегиме багълыдыр, деген. Шай олгъанда о бу сефер чебер, теджрибелли адамларнынъ къолуна тюшкен,

Қъуругъан панеллерни чыкъармакъ ичюн эр шей азыр эди. Джафер копюр кранны стендлер устуне кетирип токътатты. Юзлернен адам панеллерни сарып алды. Андрей Фёдорович панельнинъ тегиз сыткъыны тырнагъынен тырнады. Анда индже, безаз сызычыкълар асыл олды:

— Биринджи панель,— деди о. Этрафта топлангъанлар козьлерине инанмай, пармакъларынен панельге токъуна, сийпай эдилер. Ич бир кимсе озюнинъ къуванчыны, дуйгъусыны багъырып-чагъырып бильдирмеди. Ялынъыз достларынынъ кулер юзьлерине бакъып, къолларыны къавий сыкъты ве омузларыны таптадылар. Джафер краннынъ садефини басып, биринджи, ондан сонъ экинджи, учюнджи... панельни котерди.

Рустем цехте булунгъанлар арасында Мавилени къыдырды. Қъыз чет бир якъта къуруджы къызнен лаф эте

эди. О базы да кьолуны достынынъ омузына кьойып, япма кулькюнен куле. Козьлеринен адамлар арасында киминдир араштыра. Назары Рустемге тюшкен сонъ, буны дуйдурмамакъ истеп, аман козьлерини четке ала да, гуя башкъа бирисини кьыдыргъандай олып тура. Рустем кокюс кечирип, кьызгъа ачувиен бакъты. Козьлери огюнде атешли алкъалар ойнадылар. Къальби бозулды. Арасы бир къач дакъикъа кечмеди, Мавиле стенд янында пайна озю къалды. Козь-козьге келип лаф этмек ичюн бу энъ келишikli вакъыт эди. Рустем бундан файдаланмагъа истеп, кьызгъа якъынлашты.

— Мавиле, мен сеннен лаф этмек истейим,— деди.

Къыз бир шей айтмады. Онъа тикилип бакъты.

— Бизге барышмакъ керек.

— Не якъанынъны унуттынъмы?

— Мен бир шей... Факъат пек ачувлангъан эдим.

— Ачув эр кесте бар.

— Мавиле, сен мени анъламакъ керексинъ...

Мавиле бир шей айтмады. Рустемнинъ янындап кетти.

Бу дакъикъалары Рустем ичюн панеллер, ве этраф-таки шадлыкъ озь эмиетини джойгъан эди. О къайдаларгъадыр кетмек истеди. Лякин къайда кетсин?

— Кенаргъа чекилы!— деген давуштан абдырады. Гъанджерде саллангъан панель вызлы бир арекетнен онъа тараф келе эди. О аман четке фырланды. Кимгедир урунаракъ токътады. Онынъ козьлери огюнде кене Мавиле, кьызынъ ал янакълары, бой-посты джанланды. Бу фикирлер бир ан ичинде онынъ зеининде гъайып олды ве оларны кене цехининъ шаматалы, джазибели аяты денъиштирди. Рустем чабик адымларнен сыра-сыра тургъан панеллер янына келип токътады. Цех, андаки сес-шамата, гудюрди, мында бите эди. Бир къач адым даа кенаргъа чекильсенъ не цех корюнеджек, не де андаки шенълик эшитилежек. Омюрини бу адамларнен багълагъан, оларнынъ умятинен яшагъан Рустем. шим-

ди оларны терк этмеге истемей эди. О, айны заманда, Мавиленинъ ондан юз чевиргенине де юректен янды. Лякин гонъюлинде бир кунъ ола олар барышаджакъларына инам бар эди. Бу инам онъа достларынен бирге адымламагъа, севмеге, севильмеге къувет, истек берди.

Завод къуруджылыгъы онынъ омюр босагъасында атылгъан биринджи адымлар эди .О Рустемнинъ аяты ичюн акъикъый мектеп олды. Къайгъы, къасевет, дава ве тырышувнен кечкен кунълер. Олар эм агъыр ве эм де меракълы эдилер.

МУИДЕРИДЖЕ

Эвляд къайгысы	3
Юрек эмирнен	45

На крымско-татарском языке

ИБРАИМ ПАШИ

/Паши Ибраим Куртемирович/

По велению сердца

Повести

Редактор *Урие Эдемова*
Рисунглар редакторы *О. Арутюнов*
Ресимлер редакторы *И. Цыганов*
Техниккий редактор *Б. Шамс*
Корректор *Л. Дерменджи*

Басмаханеге берилди 9/VIII-74 с. Басмагъа рухсет этилди 23/III-75 с. Форматы 70×108¹/₃₂. Басма табагы 3,375. Шартлы басма табагы 4,72. Нешр табагы 4,75. Р 09426. Тиражи 2500. Гъаф-ур Гъулам адына Эдебият ве санъат нешрияты. Ташкент. Навоий сокъагы, 30. Шартнаме 148—73.

Озбекистан ССР Министрлер Советининъ нешрият, полиграфия ве китап тиджарети ишлерин боюнджа Девлет Комитетининъ Ташкент полиграф комбинатында азырлангъан матрицадан 2-басмаханеде № 1-кыягыткъа басылды 1975 с. Сымары № 101. Фияты 17 к.

Паши И.

Юрек эмиринен. Повестьлер. Т., Эдебият ве санъат неш-
рияты, 1975.
108 б.

«Юрек эмиринен» китабына Ибраһим Пашининиң соңғы йылларда я-
гъан «Эвляд къайгысы» ве «Юрек эмиринен» адлы повестьлери кирсетиле.
Автор озь асерлеринде къуруджыларнынъ омюрини, оларнынъ арзу-истекле-
рини гъает меракълы левазларнен тасвир эте. Бу китап урьметли окъуыджи-
ларымызда гузель теассурат къалдыраджагъына ишанамыз

Паши И. По велению сердца. Повести.
С(Крым-Тат)2

Инд П $\frac{70303-2}{352 (06)-75}$ 140-75

17 н.

